

Mastergradsoppgave i samfunnsarbeid

Fra passiv mottaker til aktiv deltaker

En feltstudie i mobilisering av egenmakt
gjennom kollektiv dialog

From passive recipient to active
participant

A field study of mobilization of empowerment
through collective dialogue

Innleveringsdato:
03.01.2011

Institutt for vernepleie og sosialt arbeid

MA-SAA 400/600. Vår 2007

Antall ord: 30716

Denne oppgaven er gjennomført som en del av studiet ved Høgskolen i Bergen, Avdeling for helse- og sosialfag. Dette innebærer ikke at høgskolen går god for de metoder som er anvendt, de resultater som er fremkommet, eller de konklusjoner som er trukket.

Forord

Min interesse for samfunnsarbeid ble vekket allerede i min tid som sosionomstudent, og i mitt tredje studieår var jeg med på å starte et samfunnsarbeidsprosjekt som fortsatt pågår. I mitt virke som sosionom i sosialtjenesten i Bergen har jeg hatt anledning til å starte opp og drive et annet prosjekt som ga meg anledning til å prøve ut samfunnsarbeids teorier og arbeidsmåter. Dette Barnefamilieprosjektet ligger nå til grunn for denne masteroppgaven.

Det har vært en forutsetning for å kunne gjennomføre prosjektet at jeg har blitt møtt med velvilje og hatt god støtte fra overordnede og kolleger på min arbeidsplass. Disse fortjener å nevnes med takknemlighet.

Likeså har et godt samarbeid med Høgskolen i Bergen vært uvurderlig. Jeg vil særlig trekke frem høgskolelektor Kjell Henriksbø som har gitt meg god veiledning, inspirasjon og mange gode samtaler. Jeg har satt stor pris på dette samarbeidet. Jeg vil også trekke frem professor Kjell Underlid som også har bidratt i veiledning og samtaler. Takk til dere begge.

Prosjektet har ikke kunnet gjennomføres uten deltakerne, og en særlig takk går til dem, hver og en i sær. Jeg har satt pris på og er takknemlig for alt dere har delt med meg. Ingen nevnt – ingen glemt.

Til sist en takk til min familie for deres støtte og hjelp, ikke minst min kjære, som har holdt ut når det har rast som verst.

Bergen 03.01.2011

Berit Iversen

Sammendrag

Fra passiv mottaker til aktiv deltaker. En feltstudie i mobilisering av egenmakt gjennom kollektiv dialog

Mastergradsoppgave i samfunnsarbeid. Høgskolen i Bergen 2011.
Berit Iversen (burl.ives@bkkfiber.no).

Undersøkelsen baserer seg på feltarbeid innen sosialtjenesten i en bydel i Bergen kommune.

Fokus dreier seg rundt deltakernes erfaringer om det å være avhengig av ytelser fra sosialtjenesten og kaster lys over deltakelse, empowerment og handlingsrom sett fra deltakernes eget perspektiv. Kan samfunnsarbeid som arbeidsmåte bidra til å styrke/øke opplevd egenmakt for enkeltpersoner og grupper i sosialtjenesten, og hvorledes kan dette i så fall gjennomføres i praksis?

Studien er et feltarbeid som viser hvordan deltakernes livsvilkår; økonomi, bosted, arbeidsledighet og samfunnsnormer påvirker og setter ramme for handling og slik også begrenser handlingsrommet. Det ujevne maktforholdet som finnes mellom ansatt og bruker viser hvordan maktutøvelse er med å påvirke dette handlingsrommet. Mulighet til å påvirke egen situasjon kan styrkes gjennom empowermentarbeid hvor den ansatte "avgir makt" for slik å åpne for deltakelse i en endringsprosess.

Dataanalysen avdekker ulike faktorer som viste å virke inn på deltakernes handlingsevner og mulige handlingsrom. Når deltakerne selv får anledning til å skape sitt handlingsrom styrkes handlingsevnen. Gjennom aktiviteter i fellesskap finner den enkelte deltaker styrke og håp for fremtiden. Dialog fører til at deltakerne får belyst sin situasjon og delt sine erfaringer, og fokus blir flyttet fra individnivå til barrierer på systemnivå.

Aktivitet og tiltak bør utformes sammen med deltakerne. Dette krever tillit til at deltakerne selv vet hva som skal til for å bedre sin situasjon. Respekt, tillit og tid til å bygge relasjoner gir deltakerne håp og bidrar til å skape nettverk og bygge sosial kapital.

Nøkkelord: Fellesskap, bevisstgjøring, dialog, verdighet og handling.

Abstract

Masters thesis in Community Work, Department of Health and Social Studies, Bergen University College. Title of the thesis: “*From passive receiver to active participant*”.
A survey of mobilization of empowerment through collective dialogue.
Written by: Berit Iversen (burl.ives@bkkfiber.no).

The survey is based on fieldwork done in social services, in an area of the City of Bergen.

Focus is the participants’ experiences of being dependent on social-services, illuminating participation, empowerment and agency seen from the participants’ perspective. Can community work as a method contribute to strengthening/increasing the perceived empowerment for individuals and groups in the social services, and if so; how to implement this?

The survey shows how the participants conditions; economy, place of residence, unemployment and societal norms affect and create a framework that restricts agency. The uneven power structure which is found between employee and user shows how the wielding of power has an impact on agency. The opportunity to affect their situation can be strengthened through empowerment in order to facilitate participation in a process of change.

The data analysis uncovers factors shown to impact the participant’s ability and agency. When the participants have the opportunity to create agency, their ability to act is strengthened. Through collective activities each participant finds their strength and hope for the future. Dialogue leads to the participants sharing their experiences and having their situation clarified, and the focus is shifted from the individual to barriers at the system level.

Activities should be created in collaboration with the participants. This requires trusting the participants to know what is needed to improve their situation. Respect, trust, and time to build relations give the participants hope and contribute to creating networks and building social capital.

Key terms: Community, increasing awareness, dialogue, dignity, and action.

INNHALDSFORTEGNELSE

1. INNLEDNING.....	7
1.1 BAKGRUNN FOR VALG AV TEMA.....	7
1.2 FORMÅLET MED STUDIEN.....	8
1.3 TIDLIGERE TENKING OG FORSKNING	9
1.4 FORSKNINGSSPØRSMÅL	11
1.5 MIN FORFORSTÅELSE.....	11
1.6 METODISK TILNÆRMING.....	12
1.7 OPPBYGGING AV OPPGAVEN.....	12
2. TEMATISK OG TEORETISK PERSPEKTIV.....	12
2.1 SOSIALPOLITISK BAKTEPPE	13
2.1.1 Fattigdom og ulikhet.....	13
2.1.2 Arbeidslinjen og nav	14
2.2 SAMFUNNSARBEID.....	17
2.3 MOBILISERING AV MAKT GJENNOM DELTAKELSE OG DIALOG	19
2.3.1 Empowerment.....	19
2.3.2 Deltakelse og medvirkning	25
2.3.3 Dialog og praxis.....	28
2.4 PRESENTASJON AV BARNEFAMILIEPROSJEKTET.....	29
2.4.1 Bakgrunn og mål for barnefamilieprosjektet.....	29
2.4.2 Gjennomføring.....	31
2.4.3 Gruppearbeid og fellesskap	32
3. METODISK TILNÆRMING.....	33
3.1 VALG AV METODE.....	33
3.2 FORSKNINGSDSIGN.....	34
3.3 UTVALG AV INFORMANTER	34
3.4 PRESENTASJON AV INFORMANTER	34
3.5 PRODUKSJON AV DATAMATERIALE	36
3.5.1 Deltakende observasjon	36
3.5.2 Feltsamtaler.....	37
3.5.3 Dokumentanalyse.....	38

3.6 FREMGANGSMÅTE VED ANALYSE AV KVALITATIVE DATA.....	39
3.7 REFLEKSJONER – FORSKE PÅ EGEN YRKESPRAKSIS.....	40
3.8 ETISKE BETRAKTNINGER.....	42
3.9 PÅLITELIGHET OG TROVERDIGHET.....	42
4. PRESENTASJON AV RESULTATER – ANALYSE OG DRØFTNING.....	43
4.1 HVORDAN OPPLEVER DELTAKERNE SIN HVERDAG, SIN DELTAKELSE OG SIN KONTAKT MED HJELPEAPPARATET?.....	44
4.1.1 Ulike forventninger fra hjelpeapparatet.....	44
4.1.2 Selvrepresentasjon - ”de innenfra ser ikke de utenfra”.....	47
4.1.3 Ikke fattig men blakk, en samtale om matkuponger og melkepenger.....	49
4.1.4 Et barn koster mer enn satsen.....	52
4.2 FRA KLIENT TIL DELTAKER.....	53
4.2.1 Språk er makt.....	53
4.2.2 Selvoppfatning i endring.....	54
4.3 FELLESSKAP, BEVISSTGJØRING OG HANDLING.....	56
4.3.1 Fellesskap gir styrke.....	56
4.3.2 Bevisstgjøring.....	58
4.3.3 Planlegging og utadrettet handling.....	60
5. REFLEKSJONER, OPPSUMMERING OG OM SAMFUNNSARBEID.....	64
5.1 TILRETTELEGGING OG DELTAKELSE.....	64
5.2 OPPSUMMERING.....	67
5.3 SAMFUNNSARBEID SOM ARBEIDSMÅTE.....	68
REFERANSER.....	75
VEDLEGG	
FIGURER:	
Figur 1: MAKTESLØSHET.....	21
Figur 2: EMPOWERMENT.....	22
Figur 3: UTVIKLING AV KRITISK PRAKSIS.....	24
Figur 4: A LADDER OF CITIZEN PARTICIPATION.....	26
Figur 5: MODELL OVER ARBEIDET I PROSJEKTET OG PRESENTASJON I MASTEROPPGAVEN.....	44

1. INNLEDNING

1.1 BAKGRUNN FOR VALG AV TEMA

Denne masteroppgaven har sitt utgangspunkt i masterstudiet i samfunnsarbeid, innenfor fordypningsmodulen fattigdom og ulikhet. Fattigdom og ulikhet er omfattende tema og denne oppgaven er avgrenset til å omhandle deltakere i et prosjekt i regi av sosialtjenesten.

Gjennom mitt arbeid som sosionom i barnevern- og sosialtjeneste er problemstillinger som fattigdom og marginalisering alminnelig tema. Gjennom min praksis har jeg erfart at ikke alle kan tilegne seg velferdstjenestenes tiltaksapparat. "De vellykkede tiltakene rekrutterer først og fremst de sosialhjelpsmottakerne som har de beste forutsetningene til å lykkes på arbeidsmarkedet" (Lorentzen, 2007:25).

Fattigdom har ofte konsekvenser utenom det å ha knapp økonomi, det fører også ofte til en svekket opplevelse av autonomi og begrensninger av den enkeltes handlingsrom. Fattigdom begrenser også menneskers livsvilkår, og de berørte mangler ofte sosiale relasjoner som andre har gjennom sitt arbeid.

Samtidig som jeg startet opp med min masterstudie i samfunnsarbeid, fikk jeg anledning til å inkludere samfunnsarbeid i praksis ved å starte opp et prosjekt for forsørgere i sosialtjenesten. Gjennom dette prosjektet ble det anledning til prøve ut arbeidsmåten ved å legge til rette for at deltakerne selv skulle få definere sitt handlingsrom.

Det er dette prosjektet som ligger til grunn for denne masteroppgaven, hvor deltakerne kommer sammen, stiller spørsmål og drøfter egne utfordringer. Gruppearbeid i seg selv er ikke noe nytt innen sosialtjenesten, men dette arbeidet har ofte hatt et terapeutisk tilsnitt, hvor sosialarbeider er gruppeleder og aktivt styrer gruppene. Ved en samfunnsarbeidstilnærming er også gruppeprosessen viktig, men sosialarbeider inntar en rolle som tilrettelegger. Sammen med deltakerne analyserer samfunnsarbeideren sosiale problemer og setter dem i sammenheng med utfordringer på kollektivt nivå. I disse gruppesamlingene er dialogen verktøy for å mobilisere styrke.

Med utgangspunkt i dette prosjektarbeidet har jeg ønsket å skrive min masteroppgave. Jeg har ved å undersøke deltakernes egen opplevelse av sin virkelighet, og prøvd ut om et samfunnsarbeidsprosjekt kan bidra til å styrke deltakerne i forhold til deltakelse og egenmakt, forsøkt å bidra til at samfunnsarbeid som arbeidsmåte kan få sin naturlige plass i sosialtjeneste og nav.

Samfunnsarbeid er en anerkjent arbeidsmåte i sosialt arbeid med mandat i sosialtjenesteloven, men er likevel lite brukt i sosialtjenesten (Hutchinson, 1999). Hutchinson (2004) tar opp temaet om samfunnsarbeid som undervurdert arbeidsmåte og påpeker at lovverket gir sosialarbeidere et samfunnsmandat innen sosialtjeneste og

barneverntjeneste. Gjennom sin egen undersøkelse foretatt i 1997, viser hun at sosialarbeidere ønsker å bruke samfunnsarbeid som arbeidsmåte, men at metoden likevel blir nedprioritert på arbeidsplassene. ”Arbeidspress, kombinert med kunnskapsmangel og mangel på tradisjon på arbeidsplassen, ble oppgitt som grunner til at samfunnsarbeid ble nedprioritert” (Hutchinson 1999 i Hutchinson, 2004:36).

Valg av tema blir også aktualisert ved at EU har utpekt 2010 til det europeiske året for bekjempelse av fattigdom og sosial eksklusjon. De overordnede målene med det europeiske året 2010 er å øke samfunnets bevissthet på feltet og fornye den politiske forpliktelsen til EU og deltakerlandene til å bekjempe fattigdom og sosial eksklusjon. Norge er et av 29 land i Europa som har tatt del i det europeiske fattigdomsåret. Arbeidsdepartementet er ansvarlig for gjennomføringen av fattigdomsåret i Norge. Mål for det europeiske året 2010 i Norge:

- Øke kunnskapen i befolkningen om utbredelsen av og årsaker til fattigdom og sosial eksklusjon.
- Endre holdningen i befolkningen generelt og aktørene spesielt til at alle har et ansvar for å inkludere personer som faller utenfor.
- Øke kunnskapen til personer som er utsatt for fattigdom om hvilke muligheter de har, og bidra til å skape motivasjon for endring.
- Ta i bruk nye virkemidler og arenaer i arbeidet mot fattigdom.

(Kunnskapsdepartementet, 2010)

1.2 FORMÅLET MED STUDIEN

Formålet for denne studien er å bidra til økt kunnskap om samfunnsarbeid som arbeidsmåte i sosialt arbeid i sosialtjenesten, samt vise hvordan deltakerne i Barnefamilieprosjektet ved sosialtjenesten opplever sin hverdag og kontakt med hjelpeapparatet.

Bakgrunnsønsket for studien er å bedre sosialhjelpsmottakeres situasjon ved å spre kunnskap om alternativ tilnærming i arbeidet med denne gruppen av brukere i nav systemet.

Gjennom en feltstudie om mobilisering av egenmakt og kollektiv dialog ønsker jeg å undersøke om samfunnsarbeid har relevans innen sosialtjenesten. Begreper som deltakelse, empowerment, dialog og handling blir diskutert og satt i sammenheng med informantenes egen opplevelse av å være mottaker av sosialhjelp. Fra passiv mottaker til aktiv deltaker viser til endringsprosessen gjennom empowerment, kollektiv dialog og deltakelse.

Med denne undersøkelsen ønskes det å kaste lys over alternative metoder og tiltak i dagens sosialtjeneste, sett gjennom deltakernes egne øyne.

Min feltstudie ønsker å rette fokus på samfunnsarbeid som mulig arbeidsmåte i sosialtjenesten. En ledende ide i samfunnsarbeid er at mennesker møtes og utvikler seg i fellesskap med andre. (Ronby, 1989) I denne studien vises det til mottakere av sosialhjelp som skaper sitt eget handlingsrom og utvikler seg i samspill med hverandre. Dersom man ser prosjektet opp mot de overordnede mål for det europeiske året for bekjempelse av fattigdom og sosial eksklusjon i Norge er det særlig to av disse som sammenfaller. Øke kunnskapen til personer som er utsatt for fattigdom om hvilke muligheter de har, og bidra til å skape motivasjon for endring, samt ta i bruk nye virkemidler og arenaer i arbeidet mot fattigdom. Dette faller også inn i et naturlig kontinuum i forhold til hvordan en har sett fattigdomsutviklingen i Norge de seneste år.

1.3 TIDLIGERE TENKING OG FORSKNING

Det har de senere år blitt satt nytt fokus på fattigdom i Norge, og begrepet barnefattigdom brukt om barn som vokser opp i fattige familier har etablert seg i fagmiljøene. Barnefattigdommen i Norge har økt fra 5,1 % i 2000 til 7,9 % i 2006. Dette innebærer en økning fra 50 000 til 85 000 på seks år. (FAFO, 2009).

Nyere forskning på feltet (Lorentzen, 2008, Harju, 2008, Hansen et.al, 2008) viser tydelig at fattigdom foruten dårlige levekår også fører til ulike sosiale problem. Fattigdom rammer heller ikke tilfeldig; enslige forsørgere, mennesker med minoritetsbakgrunn eller personer med lav utdanning er oftere utsatt for arbeidsledighet og fattigdomsproblematikk (Ytrehus, 2004).

Forskning viser også at det ofte er en opphoping av belastninger i familier som lever i fattigdom og at skam og følelsen av å være annerledes preger både barna og de voksne (Backe-Hansen, 2004). Videre viser en landsomfattende studie av forholdet mellom sosial status og sykdom at kvinner og menn i alderen 25-35 år, som har vokst opp i hjem med lav sosioøkonomisk status, generelt har høyere dødelighet enn de fra hjem med høy sosioøkonomisk status (Strand, 2006). Når det gjelder barn som vokser opp i fattige familier viser det seg at en større del av dem mottar spesialundervisning, blir utsatt for mobbing og at det er signifikant flere barn fra denne gruppen som mottar pedagogisk – psykologisk tjeneste og barneverntjeneste. Disse barna er dessuten mer overvektige og har en høydevekst som er 2-3 cm kortere enn kontrollgruppen (Sandbæk, 2008).

Det er spesielt en gruppe i befolkningen som skiller seg klart ut fra andre grupper når det gjelder levekår, nemlig sosialhjelpsmottakerne. Denne gruppen har langt sterkere grad av opphoping av dårlige levekår, lave inntekter og dårlige boforhold (St.meld. nr. 50, 1999). Underlid (2006) har foretatt en studie som tar for seg opplevelsen av

fattigdom i det moderne Norge. Studiet baserer seg på intervju av 25 langtidsmottakere av sosialhjelp og viser hvordan opplevelsen av egen fattigdomssituasjon påvirker enkeltmennesker. Hverdagen er preget av følelser som utrygghet, sosial devaluering og skam. Konsekvensene av å leve i fattigdom er opplevelse av utrygghet, skyld og skamfølelse som kan føre til et truet selvbilde og tap av autonomi (ibid).

Forskning viser også til at sosialhjelpsmottakere ofte oppfatter kontakten med hjelpeapparatet som vanskelig, noe som blant annet kommer fram i Sissel Kløverød (2004) sin hovedoppgave i sosialt arbeid, ”Tap av verdighet i møte med offentlig forvaltning”. En annen som fokuserer på dette er Rønning (2005) som i sin artikkel ”Den institusjonelle ydmykelsen” tar et oppgjør med hjelpeapparatet: ”Den manglende respekt for klientene i sosialhjelpen kommuniseres både gjennom strukturer og aktører, på makro- og mikronivå. På strukturnivå kommuniserer vi med klientene både gjennom *fysiske strukturer, regler og organisasjonspraksis*. På aktørnivå kommuniserer vi selvsagt gjennom den direkte samhandling med brukeren” (ibid:113).

I en rapport skrevet for Arbeidsdepartementet (Hvinden, 2002) gjøres det rede for noen forutsetninger for å gjøre slutt på fattigdommen i Norge. ”Skal norske myndigheter lykkes i sitt forsett om å utrydde fattigdommen, må de *unngå at handlingsvalg blir styrt av ambivalens, kryssende hensyn og motforestillinger*, av den typen som tradisjonelt har preget dette området (eksempelvis at de fattige selv er skyld i sine vansker eller at bedre økonomisk hjelp vil undergrave sporene til arbeid). I stedet for mer eller mindre paternalistiske holdninger bør innsatsen bygge på prinsipper om medvirkning, respekt og dialog med de berørte” (Hvinden, 2002:4.1)

I artikkelen ”Faith, Hope, and Mutual Support” (Andrews, 2003) viser forfatterne til en kvalitativ studie av fattige kvinner i USA. Studien omhandler empowerment grunnet på deltakernes eget perspektiv. Data visste at deltakelse i grupper førte til styrket fellesskap og styrking i forhold til hjelpeapparatet. En av konklusjonene ble at sosialarbeidere burde oppmuntre til deltakelse i grupper.

Empowerment i praksis, et utviklingsprosjekt for arbeidsfrie (Lundemark Andersen, 1997) viser til et prosjekt i Danmark som undersøker betingelser og muligheter for økt trivsel for mennesker utenfor arbeidsmarkedet. Prosjektet var opptatt av mulighetene til at deltakerne selv fikk anledning til å formulere seg. Undersøkelsen viser at praksis kan bygges opp om en viten av at mennesker som arbeider sammen i fellesskap, kan oppnå makt. Det vil si at mennesker som i utgangspunktet ikke har makt, kan oppnå dette ved å arbeide sammen i grupper (ibid:80).

Overfor vises det til to studier som tar utgangspunkt i deltakernes eget perspektiv. Det vises til at empowerment og deltakelse i grupper er viktig for å oppnå makt til å påvirke eget handlingsrom og mulighet til å kunne påvirke hjelpeapparatet. Medvirkning fra de berørte og arbeid for endring på kollektivt nivå er noe av essensen i samfunnsarbeid. Det finnes lite forskning på empowermentbasert kollektiv deltakelse i sosialtjenesten,

som også tar opp i seg kritikken som har fremkommet i forhold til de hjelpetrequendes møte med systemet, og dette kan slik oppfattes som et forsømt område.

1.4 FORSKNINGSSPØRSMÅL

Som nevnt finnes det lite forskning som tar utgangspunkt i samfunnsarbeid innen sosialtjenesten. Dette har det vært ønskelig å endre og slik kunne bidra til å formidle praksisbasert erfaring på feltet til fagmiljøet.

Hovedfokus for denne masteroppgaven har derfor vært å få frem stemmene og erfaringene til deltakerne i Barnefamilieprosjektet og se disse i et samfunnsarbeidsperspektiv. Hva mener deltakerne om sosialtjenesten og nav og hva mener de kan bidra til å bedre kvaliteten på samarbeid, jamfør brukermedvirkning og tiltaksarbeid? Kan teori og metode i samfunnsarbeid ha noen betydning? Det har tatt tid å utarbeide et dekkende forskningsspørsmål og underveis i analyse og skriveprosessen har spørsmålet blitt justert, omarbeidet og gjort noen dreininger før jeg endte opp med følgende:

Kan samfunnsarbeid som arbeidsmåte bidra til å styrke/øke opplevd egenmakt for enkeltpersoner og grupper i sosialtjenesten, og hvorledes kan dette i så fall gjennomføres i praksis?

Med dette forskningsspørsmålet ønsker jeg å få dekket inn både deltakernes opplevelse og vurdering av sin egen situasjon og av prosjektet.

1.5 MIN FORFORSTÅELSE

Min forforståelse har fungert som motivasjon for å skrive denne masteroppgaven, den er blant annet dannet gjennom mange års arbeid innen helse og sosialsektoren og gjennom teori fra faget sosialt arbeid. Det har likevel vært spesielt utfordrende å arbeide med denne masteroppgaven på bakgrunn av min egen rolle som prosjektleder i Barnefamilieprosjektet. Jeg har derfor bevisst valgt å benytte meg av denne forforståelsen sammen med relevant teori på feltet. Jeg innser at min forforståelse har påvirket min fatteevne og det har derfor vært viktig at denne blir avdekket og gjenstand for kritisk refleksjon. Dette innebærer at jeg har forsøkt å være metodisk oppmerksom på min forforståelse for at det ikke skulle blokkere for kritisk analyse. Det har ikke vært en enkel prosess og jeg har innsett at min forforståelse har åpnet for noe innsikt, men også stengt for annen.

1.6 METODISK TILNÆRMING

Empirien i oppgaven er hentet fra alle deltakere i Barnefamilieprosjektet, hovedsakelig etnisk norske kvinnelige eneforsørgere. Det er 10 hovedinformanter i undersøkelsen.

Som metode har jeg i hovedsak brukt deltakende observasjon som er en kvalitativ metode. Feltarbeidet ble gjort over en periode på 7 måneder. Jeg har anvendt feltsamtaler og benyttet meg av prosjektdokumenter.

Empiriske data som er fremkommet gjennom undersøkelsen baserer seg primært på deltakernes egne fremstillinger og på observasjoner og ulike typer skriftlige materiale som er samlet inn fra hele prosjektperioden. Resultatene viser til betingelser og muligheter for deltakelse også for de som ikke er i kontakt med arbeidslivet. Samfunnsarbeid som teori og metode ligger til grunn for arbeidet i Barnefamilieprosjektet og undersøkelsen viser til deltakernes egne erfaringer og formuleringer om hvilke tiltak som er viktig for trivsel, medbestemmelse og livskvalitet og hvordan en kan samarbeide for å utføre det.

1.7 OPPBYGGING AV OPPGAVEN

Etter denne innledningen vil jeg presentere det tematiske og teoretiske perspektivet, fra sosialpolitisk bakteppe via mobilisering av makt gjennom deltakelse og dialog til å presentere Barnefamilieprosjektet. Så vil jeg gå inn på den metodiske tilnærmingen, de valg jeg har tatt både i forhold til metode, utvalg og analyser. Jeg vil presentere resultater, analyse og drøftning i eget kapittel før jeg i siste del har oppsummering og avsluttende refleksjoner.

2. TEMATISK OG TEORETISK PERSPEKTIV.

Bakgrunnstema for denne masteroppgaven i samfunnsarbeid er fattigdom og ulikhet. Studien tar utgangspunkt i et tiltaksprosjekt i sosialtjenesten. For å belyse problemstillingen har jeg valgt tematiske og teoretiske perspektiver som også kan kaste lys over prosjektet som ligger til grunn for denne undersøkelsen, og som kan brukes som analyseverktøy senere i oppgaven. Jeg vil derfor starte denne teoretiske delen med å utdype rundt fattigdomsbegrepet, deretter vil jeg ta for meg noen viktige sosialpolitiske begrep som ligger til grunn for velferdsstaten og nav. I andre del av dette kapittelet presenteres samfunnsarbeid som begrep, og deretter vil jeg ta for meg begreper som jeg anser som essensielle teoretiske perspektiv innen samfunnsarbeid.

2.1 SOSIALPOLITISK BAKTEPPE

2.1.1 Fattigdom og ulikhet

Fattigdom har eksistert i ualminnelige tider og overalt i verden. Sosiologen og filosofen Zygmunt Bauman (2002) skriver at fattige i det førmoderne Europa ofte ble fremstilt som Guds gave til ”de andre”, mens under moderniteten ble fattigdom ansett som menneskeskapt, og de fattige ble oppfattet som en trussel mot samfunnets normer. Arbeidsetikken som oppsto skulle få de fattige inn i regulert arbeid og slik avskaffe fattigdom og sosiale problemer. Det ble viktig å oppdra de fattige til å arbeide. ”På en lidt bagvendt måte tjendte forestillingen om arbejde som menneskets pligt over for Gud, som et slags blåstempling af bestrebelsene på at fastholde de fattige i en tilstand af fattigdom” (ibid :133).

Også i Norge med relativt lite fattigdom og omfattende familiepolitiske tiltak finnes det i dag fattigdom. Fra å ha vært ett av verdens fattigste land har Norge i løpet av de siste 100 år blitt et av verdens rikeste. Sammen med de andre nordiske landene har Norge bygd opp gode velferdsordninger, og tradisjonell fattigdom med sult og nød kan sies å være så godt som utryddet. Det er en ny sort fattigdom som nå rammer og denne fattigdommen blir ofte benevnt som ”ny – fattigdom” (Stjernø, 1985). Begrepsmessig er det altså oppstått et skille mellom begrepene fattigdom og ”ny-fattigdom”, som kan vise til en forståelse av begrepet som en absolutt versus en relativ fattigdomsforståelse. Begrepsforskjellen kan også vise til et skille mellom fattige i fattige land og fattige i Norge, eller mellom tradisjonelt fattige versus moderne fattige.

Selve begrepet fattigdom er slik omdiskutert og kan defineres i forhold til ulike perspektiver. I europeisk tradisjon beskrives ofte fattigdom som relativ deprivasjon. Begrepet viser til færre materielle goder i forhold til en valgt referansegruppe. Den blir ansett som fattig som opplever eller oppfatter å mangle det de fleste andre har. Underlid (2006) nærmer seg og utdyper denne definisjonen ved å skrive: ”Fattigdom vert forstått som eit *menneskeleg* problem som vedkjem enkeltpersonar av ”kjøtt og blod” på ein sær nær og konkret måte. Temaet er enkeltmenneske si *oppleving* av sin eigen fattigdomssituasjon i sitt eige kvardagsliv” (ibid:14).

Byrådet i Bergen har i Fattigdomsmeldingen tatt utgangspunkt i en definisjon på fattigdom som også benyttes i departementene: ”Med fattigdom forstås at personer har så lav inntekt, eventuelt i kombinasjon med høye nødvendige utgifter i forbindelse med sykdom, funksjonshemming mv., at de over lengre tid ikke får dekket grunnleggende velferdsbehov” (Byrådsak, 2007). I den statlige tiltakspakken mot fattigdom benyttes lavinntekt, målt ved 50 % av medianinntekten, som varer i tre år, som en hovedindikator på fattigdom. Til sammenligning er EUs indikator av fattigdomsgrensen ved 60 % av medianinntekten og det stilles ikke krav om varighet ut over ett år (Hansen et.al, 2008).

Den fattigdommen som eksisterer i Norge er sammensatt og en kan vanskelig snakke om ”de fattige” som en homogen gruppe. Men det viser seg at fattigdom ikke rammer tilfeldig. Enslige forsørgere, mennesker med minoritetsbakgrunn og personer med lav utdanning er særlig utsatt for arbeidsledighet og fattigdomsproblematikk (FAFO, 2004).

Sosialhjelpsmottakere er en gruppe som er særlig utsatt for et liv i fattigdom. Når det gjelder levekår i befolkningen, skiller sosialhjelpsmottakere seg især ut fra andre grupper, med langt sterkere grad av opphoping av dårlige levekår, lave inntekter og dårlige boforhold (St.meld. nr. 50, 1999). Særlig er langtidsmottakere av sosialhjelp (mottatt sosialhjelp i ½ år) utsatt med dårligere helse og mer psykiske lidelser enn den øvrige befolkningen. Videre kjennetegnes gruppen av avbrutt utdanning og liten arbeidserfaring (St.meld. nr. 9, 2007).

Dominelli (2002) påpeker at fattigdom ofte fører til ulikhet som virker inn på personlig integritet som kan gi reduserte muligheter, med mindre tilgang på ressurser og til mindre deltakelse. Systemiske barrierer som lav inntekt, arbeidsledighet, lite utdanning og få muligheter fører til mangel på sosial deltakelse. Resultatet av dette er mangel på politisk makt og tap av menneskelige og sosiale rettigheter.

2.1.2 Arbeidslinjen og nav

Arbeid til alle har vært et politisk hovedmål i Norge i lang tid og retten til arbeid er nedfelt i Norges grunnlov. Grunnlaget for dette har vært et resonnement om at det er en nær forbindelse mellom arbeid og velferd, både for det enkelte individ og for samfunnsøkonomien (Halvorsen, 2006).

Gjennom St. prp. Nr 46 (2004) ble ”Ny arbeids- og velferdsforvaltning”, den såkalte nav – reformen, vedtatt. De gamle statlige etatene trygd og aetat skulle legges ned og bli erstattet av en felles statlig organisasjon som skulle ha et forpliktende samarbeid med kommunenes sosialtjeneste. Bak reformen har det vært et ønske om en mer helhetlig og mer effektiv arbeids- og velferdsforvaltning tilpasset brukernes behov. Nav sitt hovedmandat skal være å få flere i arbeid og færre på stønad.

Det norske velferdssystemet bygger på en ideologi om likhet og likeverd, dette innebærer både en plikt og en rettighetstankegang. Velferdsstaten bygger på et synspunkt om at alle i utgangspunktet skal kunne forsørge seg selv gjennom arbeid (Halvorsen, 2006). Lønnsarbeid fører til verdiskapning som gir grunnlag for finansiering av velferdsstaten og omfordelingen av verdiene i samfunnet (Halvorsen, 1997).

Lønnet arbeid blir også ansett som viktig for både sosial integrasjon og identitet. Halvorsen (2006) hevder at arbeid har en egenverdi hvor selvforsørgelse blir ansett som det normale. Det å ønske å arbeide og å kunne arbeide blir sett på som en betydningsfull kompetanse, hvor en foruten å forsørge seg selv også bidrar til fellesskapet. Repstad (1997) skriver at samfunnet vårt holdes sammen av normer som er nedfelt i samfunnsstrukturen. Det blir derfor viktig å følge ”normalitetsnormen” om selvforsørgelse for å unngå å bli stemplet som avviker.

Arbeidslinjen ble introdusert og kom for fullt i Norge på 1990 tallet gjennom Attføringsmeldinga i 1992 (St.meld. nr. 39, 1992) og Velferdsmeldingen (St.meld. nr. 35, 1995). Målet var å få flere i arbeid og erstatte passive trygdeytelser med ytelser som krevde aktivitet. Rettighet skulle ikke lenger bare være knyttet til kontantytelser, men også rett og plikt til arbeid, aktivisering ved atføringstiltak og - eller opplæring/utdanning. Det ble understreket at selvforsørgelse er en plikt og at ytelsene kan stoppes hvis en nekter å ta imot tilbud om arbeid eller arbeidsrettede tiltak.

Argumenter for arbeidslinjen er at alle må bidra for å redusere presset på velferdsstaten og forsøke å hindre individuelle problemer knyttet til arbeidsledighet. Arbeidslinjen viser slik til et dilemma i velferdspolitikken ved at trygd skal være som et sikkerhetsnett hvis inntekt fra eget arbeid faller bort, men trygdeytelsene skal også utformes slik at arbeid skal være førstevalget. Halvorsen (1997) hevder at insentivtenkning gjennomsyrrer hele debatten om velferdsstatens fremtid. Insitamenter forstås her som samfunnets belønningssystem, og det må bygge på motivasjon til å gjøre noe for andre. Det er viktig ikke å føre en sosialpolitikk som kan undergrave velferdsstaten ved at arbeidsmoralen undergraves (ibid).

Også sosialtjenesteloven gir adgang til bruk av vilkår for tildeling av økonomiske ytelser. Vilkårene skal da ses i forhold til formålet om hjelp til selvhjelp, slik at stønadsmottakeren kan bli i stand til å sørge for sitt eget livsopphold. Vilkår som kan settes er for eksempel krav om å registrere seg som arbeidssøker og ta imot tilvist arbeid, eller å delta i kvalifiseringsgivende arbeid og kurs. Vilkårene kan pålegge stønadsmottakeren arbeidsplikt for slik å sørge for sitt livsopphold på annen måte enn ved økonomisk stønad etter sosialtjenesteloven. Praksisen med å sette vilkår om kurs og opplæring forklares gjerne av ønsket om å redusere klientenes marginalisering i forhold til arbeidsmarkedet.

Lingås (1992) advarer mot generell bruk av vilkår som arbeid, opplæring med mer, som motytelse for å kunne motta økonomisk sosialhjelp. Han mener det er en fare for stigmatisering av sosialhjelpsmottakerne og videre at praksisen kan bunne ut i et tredjerangs arbeidsmarked. Videre anfører Lingås at det er en fare for stemping hvor alle klienter blir ”kollektivt avstraffet” fordi generelle vilkår blir utformet likt for alle, noe som da også vil være i strid med lovens krav til individuell behandling (ibid).

Det er flere forskere som stiller seg kritisk til hvordan arbeidslinjen blir fremhevet og at mangel på arbeid blir sett på som hovedårsak til fattigdom. Blant andre Dahl og Lødemel (2003) mener at det er flere andre årsaksforhold som ligger til grunn. Kildal (1998) syns at argumentasjonen for arbeidslinjen gjenspeiler en normativ tankegang og ikke et empirisk grunnlag. Spesialist i arbeidsmedisin Ebba Wergeland (2009) er også kritisk til arbeidslinjen og uttaler at skammen er tilbake i stønadssystemet. Fra en utforming av trygdene for å motvirke fattigdom og dempe forskjeller, dreier sosialpolitikken seg i dag om målrettede, behovsprøvde tiltak for de aller fattigste.

I St.meld. nr. 9 (2007) Arbeid, velferd og inkludering lanseres velferdskontrakt som begrep. Gjennom dette begrepet ønskes det å understreke sammenhengen mellom rettigheter og plikter. Velferdskontrakten skal fungere som en pedagogisk fremgangsmåte som skal fremme brukermedvirkning. Rettighetene viser til økonomiske ytelser, forutsigbarhet og tilpassede tiltak og oppfølging. Plikten viser til at de som kan arbeide ikke skal være passive mottakere av ytelser. Gjennom et samsvar av rettigheter og plikter ønsker en å bidra til økt verdighet og selvrespekt (ibid).

Det er den kommunale sosialtjenesten som skal stå for aktivisering og kvalifiseringstiltak gjennom "Kvalifiseringsprogrammet". Sosialklienter kan søke om deltakelse i Kvalifiseringsprogrammet som skal fungere som et tilbud om opplæring, arbeidstrening og oppfølging for å komme i arbeid eller aktivitet. Programmet er på fulltid og en mottar lønn, (tilsvarende 2 G) som er skattepliktig. Programmet skal også kunne gi en mulighet til avklaring av andre mulige rettigheter hvis en ikke klarer vanlig arbeid. Gjennom velferdskontrakten skal en bli enig om hvilken aktivitet man kan bli satt til. Fravær uten gyldig grunn fører til reduksjon av kvalifiseringsstønad.

Arbeidslinjen betyr at lønnet arbeid alltid skal være førstevalget fremfor trygdeytelser eller sosialhjelp. Aktive arbeidsmarkedstiltak skal føre til at en ikke blir avhengig av økonomisk støtte fra det offentlige. Det skal satses på forskjellige insentiver som hindrer at en ender opp som passive stønadsmottakere og arbeid skal gjøres til førstevalg.

Arbeidslinjen i sosialtjenesten har fått styrket sin stilling gjennom nav reformen og Kvalifiseringsprogrammet. Passive stønadsmottakere skal i følge tidligere statsråd Hansen lære "å stå opp om morran". Men undersøkelser viser at den lange tradisjonen med ulike arbeidstiltak for arbeidsledige ikke uten videre kan overføres til gruppen av sosialhjelpsmottakere. En funksjonsevnestudie blant langtidsmottakere av sosialhjelp (van der Wel, 2006) viser at mangel på arbeid mer har vært et symptom enn en årsak til sosialhjelpsmottak. Eksempler på bakenforliggende problemer er blant annet helseproblemer, atferdsproblemer, vanskelige oppvekstforhold eller lese- og skrivevansker. Ved evaluering av tiltak satt i verk for denne gruppen har det vist seg at en del tiltak har vært uten noen effekt, eller endog vist seg å virke negativt på muligheter for arbeid og inntekt (Dahl og Lorentzen 2005 i van der Wel, 2006). Studier som er utført viser til at flere sosialhjelpsmottakere er så langt unna arbeidsmarkedet at

det vil være en illusjon å oppnå reell eller varig integrasjon i arbeidslivet (Lødemel og Johannesen 2005 i van der Wel, 2006). Ukritisk bruk av arbeidslinjen i sosialtjenesten kan slik bli en ekstra belastning i forhold til sosialhjelpsmottakerne sine behov. Sosiale problemer blir sjelden avdekket eller arbeidet med opp mot årsaksforklaringer på systemnivå, noe som viser at det er vel så viktig at sosialpolitikken tar fatt i de strukturelle årsakene til fattigdom, enn å skreddersy tiltak på individuell basis.

2.2 SAMFUNNSARBEID

Samfunnsarbeid har lang tradisjon innen sosialt arbeid og røttene kan føres tilbake til Jane Addams (1860-1935) og Settlement-bevegelsen i USA. Addams er ansett som en av pionerene innen sosialt arbeid og hørte til den fløyen som anså at det var strukturelle årsaker til sosiale problemer (Kokkinn, 1998). I dag er samfunnsarbeid i sosialt arbeid en av flere arbeidsmåter sosialarbeidere kan bruke i sitt yrke (Hutchinson, 1999).

På 1970 tallet ble sosialt arbeid, som så mye annet, sterkt påvirket av de radikale strømningene i samfunnet. Sosiale problemer ble sett på som resultater av marginaliseringsprosesser i samfunnet, og samfunnsarbeid og aksjonsforskning ble utviklet som metode og reaksjon på tidligere individrettede perspektiver (Sundt og Turrunen 1992 i Askheim and Starrin, 2007). Også Alan Twelvetrees (2002) skriver at samfunnsarbeid i Storbritannia har vært tett assosiert med sosialt arbeid, da særlig på 1970 tallet. Men at samfunnsarbeid i dag ser ut til å være mer forbundet til økonomisk regenerasjon og planlegging

Det forekommer ikke noen presis eller entydig definisjon på begrepet samfunnsarbeid. Poppo (1995) sier det slik: "The term community work is likewise a concept and there is no universally agreed meaning" (ibid:4). Det er likevel noen likheter det er verdt å merke seg, og det er at samfunnsarbeid forutsetter medvirkning fra de berørte og retter seg mot endringer på kollektivt nivå. Helt enkelt kan samfunnsarbeid beskrives som det å arbeide sammen med i stedet for å arbeide for (Hutchinson, 1999). Samfunnsarbeid som fag bygger på likeverdig deltakelse mellom de involverte og en tro på at kollektiv handling kan bidra til endring også på makronivå, samt motvirke ekskluderingsmekanismer (Ledwith, 2005; Minkler 2006). Et slikt endringsarbeid vektlegger og fører til kritisk bevissthet (Minkler and Wallerstein 2005).

I Studieplan for masterstudium i samfunnsarbeid ved høgskolen i Bergen står det at samfunnsarbeid dreier seg om å utforske sosiale prosesser som bidrar til at enkeltindivider eller grupper i samfunnet blir hindret i å delta i sosialt liv slik det er forventet eller ønsket. Det handler om å skape endringer slik at menneskene selv skal ta makt over eget liv. Dette kan gjøres ved å utforme og igangsette prosesser og tiltak i samarbeid med de berørte. Slik kan problemer som har blitt definert på individnivå bli løftet opp ved å fremme felles interesser gjennom kollektiv innsats. "Utgangspunktet

for samfunnsarbeid er forankret i et menneskesyn der menneskene sees som kreative, kompetente og handlende aktører som selv kan bedre sine muligheter for sosialdeltakelse, og endre sine livsbetingelser” (Sudmann and Henriksbø, 2009).

Alan Twelvetrees (2002) forklarer samfunnsarbeid først og fremst som et sett av verdier med et knippe tilnærminger lenket til disse verdiene. Verdiene har å gjøre med rettferdighet, respekt, og demokrati, men også om kjærlighet, empowerment og det å bedre situasjonen for mennesker som kollektivt har havnet på utsiden av samfunnet. Det gjelder å sikre at disse mennesker får bedre forhold gjennom kollektiv handling, hvor det er lagt til rette for å bedre ferdigheter og selvfølelse under prosessen (ibid).

Det er nettopp endringsprosessen og resultatet av denne som opptar flere av teoretikerne innen samfunnsarbeid. Særlig har den brasilianske pedagogen Paulo Freire vært til inspirasjon med sin radikale teori om bevisstgjøring. Freire utviklet sin metode gjennom arbeid med fattige og undertrykte i Brasil og utviklet senere metoden til generell bevisstgjøring og politisk utdanning. Gjennom begrepet dialog redegjør Freire (2003) for en undervisningsmetode som menneskeliggjør begge parter i en læringssituasjon. Sentrale begreper er dialog, empowerment, deltagelse, kritisk bevissthet og Praxis.

Blant annet Meredith Minkler (2006) skriver at hun er inspirert av Freire og at hun forankrer samfunnsarbeid i blant annet deltagelse og empowerment. Også Margareth Ledwith (2005) mener samfunnsarbeid bør inneholde en kritisk pedagogikk hvor deltakerne lærer seg å stille kritiske spørsmål. Gjennom utforskning av ulike maktstrukturer skjer det en bevisstgjøring. Ledwith sine teorier bygger på en ideologi om respekt, likhet, verdighet og gjensidighet, og hun vektlegger handling og refleksjon samt integrering av teori og praksis. Ledwith representerer en radikal tilnærming innenfor samfunnsarbeid, hun mener dette er nødvendig for å unngå at tilnærmingen bare blir ansett som en ideologi med begrenset anvendelse. Hun påpeker at samfunnsarbeid som fag henter impulser fra et kritisk perspektiv, noe som tilsier at en særlig ser til mekanismer i samfunnet som kan være med å opprettholde eller lede til undertrykkelse (Ledwith, 2005).

Begrepene bevisstgjøring, kritisk tenkning til egen og andres situasjon, styrking av troen på egne muligheter, dialog og kollektiv mobilisering kan stå som felles utgangspunkt i samfunnsarbeid (Minkler og Wallerstein 2005). Det at samfunnsarbeid blir ansett som kollektiv handling, viser til skapte sosiale fellesskap og ikke en tilfeldig samling av mennesker. Det kollektive må også ses på som et skapt fellesskap i forhold til rom, tid og sted.

Sosial deltagelse er et av nøkkelbegrepene i samfunnsarbeid. Gjennom fellesskap og deltagelse utvikles styrke og ansvar for eget liv og bidrar slik til en demokratisk prosess. Samfunnsarbeid bygger på at det i alle mennesker finnes iboende ressurser som kan aktiveres og mobiliseres, og at mennesker selv er i stand til å bedre sine muligheter for sosial deltagelse. Økt innsikt kan bidra til å frigjøre ressurser og selv små endringer kan

ha verdi. Ved organisering og utvikling av kollektive arbeidsformer, kan det legges til rette for, og dannes grunnlag for, kritisk tenkning og endring til fordel for gruppen. Samfunnsarbeideren sin rolle i dette arbeidet vil være å fungere som en katalysator som igangsetter og støtter prosessen (Ronby, 1989). Katalysatorrollen innebærer også å klarlegge handlingsrom samt undersøke og analysere betingelser for sosial deltakelse, det vil si å skape handlingsrom for sosial deltakelse. Kjernefenomenet i samfunnsarbeid vil slik være vilkår for sosial deltakelse (Sudmann and Henriksbø, 2009:8).

Kort kan en si at samfunnsarbeid bygger på et dialektisk menneskesyn som ser mennesket som subjekt og ikke som objekt. Dette innebærer at mennesker og omgivelsene påvirker hverandre. Ved en slik tilnærming ser en individer, familiers og gruppers problemer i sammenheng med samfunnets strukturer og prosesser (Hutchinson, 1999). Samfunnsarbeid har kollektive konsekvenser og det vektlegges stor grad av medvirkning fra de berørte. Dette medfører at en arbeider sammen med, fremfor å arbeide for (Hutchinson, 1999, Twelvetrees, 2002). Videre kan samfunnsarbeid enkelt beskrives som å bestå av et sett av verdier, og som en metodisk tilnærming. Respekt, verdighet og gjensidighet utgjør vesentlige fundamentet innen samfunnsarbeid. Asbjørn Kaasa (1989:15) uttrykker det slik at samfunnsarbeid handler om at mennesker tar ansvar for hverandre i eget liv.

2.3 MOBILISERING AV MAKT GJENNOM DELTAKELSE OG DIALOG

2.3.1 Empowerment

Lanseringen av begrepet empowerment kom gjennom Ottawa-charteret i 1986, og fikk norsk tilslutning gjennom NOU 1991:10 og St. meld nr 37 (1992-93). Begrepet kan sies å ha forankring i demokratitankegangen og kan relateres til kritisk og feministisk teori (Stang, 1998). Grunnlaget for den moderne formen for empowerment kan spores tilbake til den brasilianske pedagogen Paulo Freire og hans frigjørende pedagogikk (Lundemark Andersen, 1997).

Begrepet empowerment er både komplekst og dynamisk, noe som gjør det vanskelig å definere. Empowerment kan være både mål, metode, og prosess i sosialt arbeid (Slettebø, 2000). Ved empowerment som mål må en jobbe for å øke den faktiske makten, slik at problemskapende forhold blir endret. Som metode ved å ha fokus på likeverd og deltakelse, som prosess ved å assistere og legge til rette for økt innflytelse. Begrepet opererer på individ-, gruppe-, og samfunnsnivå samt i ulike samfunnsinstitusjoner og det er viktig å være oppmerksom på forbindelseslinjene mellom nivåene (Askheim, 2003).

Empowerment stammer fra det engelske verbet, to empower, som ofte oversettes med å bemyndige, gi fullmakt, eller å gjøre det mulig for. I vår fagfornorskingsiver kan også ordet bli uttalt som "å empovre". Dette sier litt om at selve begrepet vanskelig lar seg omsette til norsk, og det blir et begrep som må plasseres i konkrete og sosiale virkeligheter for å gi mening (Askheim and Starrin, 2007). Ved en oversettelse av empowerment som myndiggjøring eller bemyndigelse, kan dette fort assosieres med en passiv tilstand, som noe som blir foretatt med en hjelpesløs person. Rønning (2005) setter dette på spissen med utsagnet: "I sosialarbeiderkretser synes det å være mer populært å oversette empowerment med myndiggjøring, noe som igjen åpner for at vi kan myndiggjøre deg hvis vi får følge manualen vår" (ibid:116). Men det lar seg nok ikke gjøre direkte å myndiggjøre en annen person. Det som vil være mulig er å forsøke å endre eller gi plass til forutsetninger, slik at personen selv kan ta makt over eget liv. Dette medfører at fagpersonen har vilje til å avgi makt og autoritet. Freire (2003) mener at det ikke finnes noen frihet uten autoritet, men at sann autoritet ikke kan utføres ved ren maktoverføring. Autoritet skal skje gjennom delegering eller positiv tilslutning. Slik må samfunnsarbeideren bytte posisjon fra å være den som vet og forteller til å bli en samtalepartner. Metodisk vil da empowerment kunne føre til en prosess mot frigjøring av egne ressurser, og slik bli en samarbeidsprosess for å mobilisere klientmakt (Compton and Galaway, 1999).

I følge Freire (2003) handler empowerment om makt og maktesløshet som er sosialt, kulturelt og økonomisk betinget. "Det er av betydning at maktesløshet og undertrykking forstås som en hemmende tilstand og derav utfordrende og ikke som en skjebnebestemt og uforanderlig tilstand" (ibid :58). Sett i dette perspektiv vil bruk av samfunnsarbeid generelt og empowerment spesielt være både radikalt og kritisk i et samfunn med ulik tilgang på ressurser og makt. Gjennom mobilisering av egenmakt vil en hjelpe mennesker til å ta ansvar og kontroll over eget liv og utøve innflytelse på den situasjonen som de befinner seg i, slik at de selv kan sikre seg de ressursene de trenger.

Empowerment kan i følge Bracht (1999) splittes opp i psykologisk empowerment og samfunns- eller fellesskapsempowerment. Individuer i grupper kan oppnå psykologisk empowerment uten at det fører til deltakelse i kollektive handlinger. Det å delta i et fellesskap gir i seg selv utviklingsmuligheter for psykologisk empowerment gjennom vekst av selvtillit, tilhørighet, og utvikling av kritisk forståelse av makt. Personlig utvikling og empowerment på individnivå er vesentlig for å få til kollektiv empowerment. Den enkelte person har bruk for anerkjennelse for å oppnå en psykologisk empowerment og for videre å muliggjøre deltakelse i kollektivt fellesskap. Samfunns eller fellesskapsempowerment handler om hvordan mennesker på kollektivt nivå kan erverve kontroll over eget liv, for slik å oppnå å få dekket egne behov som gruppe. Dette innebærer en styrking av makt, som er et resultat av økte ressurser. "Collective empowerment through organizations and communities involves active, inclusive participation and group capacity building. Empowered groups and communities plan, enact, and evaluate interventions that affect their collective groups. The collective may range from small to quite large, such as a single interpersonal

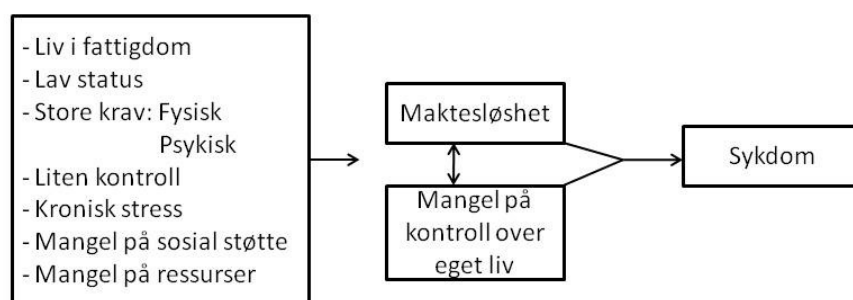
relationship, a support group, an organization, or mass political action” (Andrews, 2003:6).

Verdighet og selvbestemmelse er nøkkelbegrep ved empowerment, og begrepet er nært knyttet til forståelse av makt og kritisk bevissthet. Når empowerment relateres til Freire (2003) vil begrepet innebære både sosial rettferdighet og omfordeling av makt. Empowermentstrategien vil da foruten å mobilisere folks egne krefter også handle om å motarbeide krefter som forårsaker avmakt. Turunen (2004) foretrekker å bruke sosial mobilisering som uttrykk for å favne alle de ulike sidene ved empowermentbegrepet. Selv har jeg lagt til grunn mobilisering av makt i forståelsen av, og ser begrepet i sammenheng med, menneskers muligheter til å påvirke sine omgivelser ved å skape og/eller øke sitt handlingsrom.

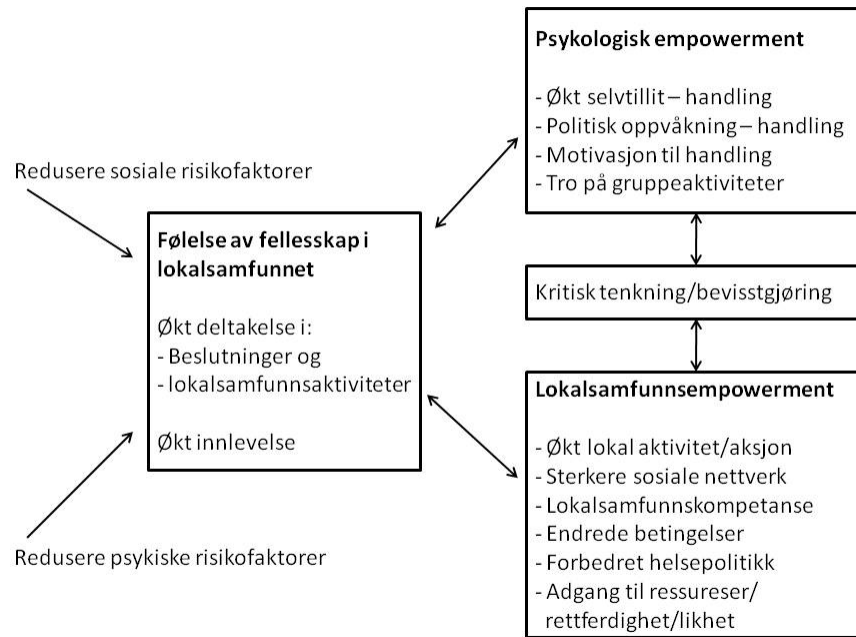
Nina Wallerstein har laget en modell som viser empowerment som en sosial handlingsprosess og som viser sammenhengen mellom maktesløshet, empowerment og helse. ”Empowerment is a social-action process that promotes participation of people, organizations, and communities towards the goal of increased individual and community control, political efficacy, improved quality of community life, and social justice.” (Wallerstein, 1992:198).

Modellene i Figur 1 og 2 baserer seg på Nina Wallersteins (1992) ”Powerlessness, Empowerment and Health”, gjengitt i ”Det er bruk for alle” (Nou, 1998:18:276).

Fysiske og sosiale risikofaktorer

Figur 1. MAKTESLØSHET viser hvordan det å ha en følelse av ikke å kunne påvirke egen situasjon, nære omgivelser eller samfunnsmessige beslutninger kan føre til avmakt og passivitet. Ved en samtidig følelse av å mangle kontroll over sin skjebne kan avmaktsfølelsen bidra til sykdom.

Figur 2. EMPOWERMENT viser hvordan empowerment kan redusere sosiale og psykiske risikofaktorer gjennom fellesskap og deltakelse som fører til kritisk bevisstgjøring. Følelse av fellesskap, psykologisk empowerment, kritisk bevissthet og fellesskapsempowerment påvirker hverandre gjensidig.

Wallerstein (1992) presiserer at det ved en empowermenttankegang er snakk om ”makt til” fremfor ”makt over”.

Det å være avhengig av hjelp skaper i seg selv makt. Dominelli (2002) tar for seg hvordan makt i hjelperelasjoner påvirker samarbeid og at det er viktig å anerkjenne brukerne som subjekter. ”Validating”clients” as subjects individually and collectively enables service users to move out of the bureaucratic object role and exercise their agency as people with the right to make decisions for themselves” (ibid:116).

Dette innebærer i følge Dominelli (2002) at en praktiker må handle på bakgrunn av et personlig, profesjonelt, og politisk verdigrunnlag. Videre medfører dette at en må bruke analyser av maktrelasjoner hvor en forsøker å forstå og endre maktforhold som kan påvirke praksis.

Dominelli (2002) viser til at det finnes ulike former for makt. ”Makt over” viser til dominans, ”makt til” går ut på makt til å handle, mens hun bruker begrepet ”power of” som makt på bakgrunn av.

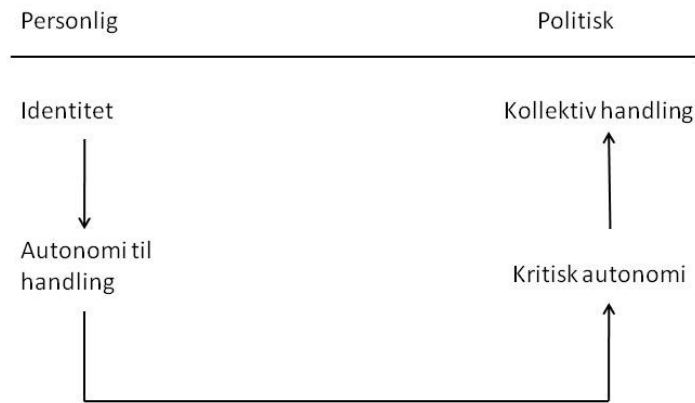
Makt har mange uttrykk, både synlige og usynlige. Makt finnes også i språk og symboler som er kompliserte å analysere. I møte mellom profesjonell yrkesutøver og hjelpesøker eksisterer det en maktrelasjon hvor den profesjonelle innehar såkalt legal

makt gjennom å være velferdsstatens representant. Velferdsstaten kjennetegnes av grupper av profesjonelle som skal hjelpe klienter til et ”bedre liv”, definert innen forestillingen om det normale. De profesjonelle blir slik en del av realiseringen av velferdsstaten (Donzelot 1977 i Järvinen et al., 2002). Vil da empowerment kunne være et reelt virkemiddel eller blir empowermentbegrepet bare et fyndord eller en myte brukt av myndigheter og profesjoner? Myter blir i følge Freire (2003) laget og formidlet til de maktesløse av maktapparatet, dette kaller han ”banksystemet”. Han hevder videre at all undertrykking er et spill for kulissene, hvor myter blir formidlet av de som har makt til å definere kunnskap, mens de undertrykte er passive mottakere av denne kunnskapen (ibid).

Den italienske politiske filosofen Antonio Gramsci bruker begrepet hegemoni om de herskende tankene eller ideenes makt, hvor det blir ført kontroll ved tvang gjennom lover og ved internalisering av ideer og holdninger (Ledwith, 2005). Hegemonier må forstås som kontinuerlige prosesser og en kamp om herredømme og hva som skal være rådende sannhet (Ransome 1992 i Ledwith, 2005). Hegemonibegrepet viser til at det finnes en gruppe som har monopol på både å produsere og distribuere meninger. Dominansen kan utøves gjennom fysisk makt eller gjennom definisjonsmakt ved å spre sine oppfatninger indirekte, noe som fører til en ensretting av mening og forståelse. Det blir derfor viktig med bevissthet for å kunne danne mothegemoniske bevegelser.

Freire (2003) mener som tidligere nevnt at sann autoritet ikke kan utføres ved ren maktoverføring. Autoritet skal skje gjennom delegering eller positiv tilslutning. Slik må samfunnsarbeideren bytte posisjon fra å være den som vet og forteller til å bli en samtalepartner. ”Det innebærer også at de som er stumme ”objekter” for forskning, må bli ”subjekter” og levere de viktigste premissene til forskeren for hvordan deres problem skal stilles, herunder deres situasjonsforståelse” (Brox 2000 i Halvorsen, 2006:41). Slik kan makt bli utjevnet og makten kan bli kimen til å mobilisere ressurser og handling.

Ledwith (2005:66) har utarbeidet en modell over utvikling av kritisk praksis basert på Doyal og Gough 1991.

Figur 3. UTVIKLING AV KRITISK PRAKSIS. Strukturen i modellen viser hvordan empowerment kan bidra til styrket identitet og føre til selvstendighet og handling på personlig nivå. Dette vil igjen kunne føre til kritisk autonomi som igjen kan føre til kollektiv handling på politisk nivå.

Gjennom den enkeltes historie bygges selvtillit og autonomi, noe som kan føre til kritisk autonomi og selvbestemmelse over egne handlinger. Ledwith legger vekt på refleksjon, handling, og en integrering av teori og praksis som baserer seg på respekt, likhet, tillit og kritisk bevissthet.

Ledwith (2005) mener at Freire var litt for opptatt av klasse og manglet et kjønnsperspektiv. Hun finner det nødvendig med feministisk kunnskap om verden for å ha grunnlag for sosial endring. Hvis en ikke rører ved tema som maktstrukturer og ulikheter mellom kjønn vil en vanskelig kunne lykkes i arbeidet for sosial endring. Derfor integrerer Ledwith (2005) Freire med et feministisk perspektiv.

Som representanter for velferdsstaten skal altså de profesjonelle hjelpe mennesker til å gjøre sin samfunnsplikt. I sosialtjenesten har derfor råd og veiledning ofte elementer av overtalelse, moral og disiplinering. Med dette som utgangspunkt for samarbeidet er det en fare for at problemer blir definert ut fra moralske vurderinger og ikke ut fra klientenes egen karakteristikk av problemene. Det å være sosialklient kan sees som en skapt posisjon i et perspektiv hvor han/hun ikke kan realisere den samfunnsskapte kontrakten om lønnsarbeid og selvforsørgelse. "Den foretrukne posisjon som selvforsørgende lønnsarbeider er allerede definert og i utgangspunktet ikke noe forhandlingstema" (Askheim and Starrin, 2007:51).

Hvis en skal ta empowerment på alvor må en se mennesker som subjekter som selv kan tenke og handle, og forsøke å utvikle en praksis for sosial rettferdighet som tar utgangspunkt i folk sine erfaringer. I følge Ledwith (2005) vil det å reflektere kritisk og stille spørsmål ved det som blir tatt for gitt være nødvendig for å kunne bidra til endring. Når en stiller kritiske spørsmål til svarene så utfordres maktstrukturene. Ved å skape en kritisk praksis vil en i fellesskap kunne få innflytelse og slik endre forhold som

skaper sosial ulikhet. En praksis basert på empowerment vil derfor undersøke hvilke maktforhold det er og hvordan disse kommer til uttrykk i samfunnsmessige strukturer.

2.3.2 Deltakelse og medvirkning

Deltakelse og medvirkning fra de berørte er et nøkkelbegrep innen samfunnsarbeid (Ledwith, 2005, Minkler, 2006).

Brukermedvirkning kom for fullt på slutten av 1970 - tallet som et ledd i desentraliseringen av offentlige tjenester. Bakgrunnen var et ønske om å øke innbyggernes medvirkning for å styrke nærmiljøene (Halvorsen, 1997). Beslutninger skal ikke ensidig tas av fagfolk, brukerne av tjenestene skal ha innflytelse på beslutningsprosesser og utforming av tjenestetilbudet. ”De som berøres av en beslutning eller er brukere av tjenester, får innflytelse på beslutningsprosesser og utforming av tjenestetilbud” (St.meld. nr 34 (1996-97):29).

Retten til brukermedvirkning er blant annet hjemlet i sosialtjenesteloven § 8-4, der det står at tjenestetilbudet skal utformes i samarbeid med brukeren. Også stortingsmelding nr. 9 (2007) ”Arbeid, velferd og inkludering”, som ligger til grunn for NAV, påpeker medansvar og brukermedvirkning. En ser slik at brukermedvirkning i stor utstrekning blir anvendt som strategi for å reformere offentlig forvaltning (Ørstavik, 1996).

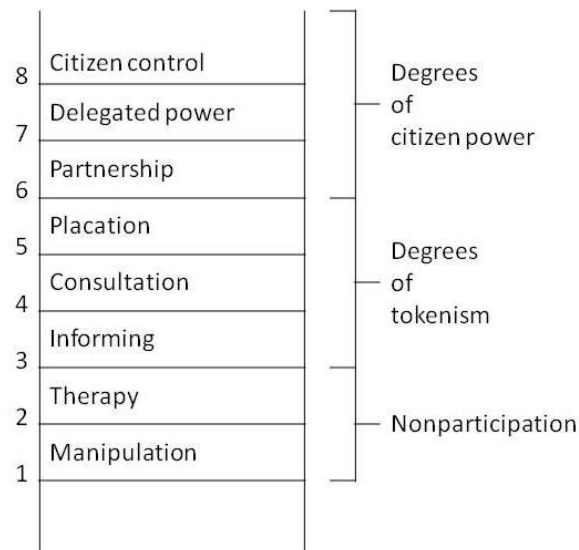
Det finnes ulike grader av brukermedvirkning og ulike vis å nærme seg begrepet på. I denne tilnærmingen til brukermedvirkning brukes begrepet deltaker hvor deltakelse gjenspeiler medbestemmelse, medvirkning og styring. Ikke alle former for deltakelse kan forstås som reell brukermedvirkning, da en persons mulighet til deltakelse og handlefrihet varierer i forhold til handlingsrom eller struktur, hvor struktur refererer til faktorer som klasse, kjønn, etnisitet, subkultur med mer.

Innen sosiologi og filosofi benyttes ofte begrepet agency som viser til en persons mulighet til å agere, handle selvstendig eller ta frie valg i en situasjon eller i en ”verden”. Begrepet har sammenheng med menneskers muligheter til å påvirke sine omgivelser ved å skape og eller øke sitt handlingsrom. Deltakelse er ikke et ensidig begrep, det kan også bli brukt manipulerende og passiviserende, men satt i forhold til empowerment blir deltakerbegrepet å forstå som en kompleks og dynamisk prosess som kan føre til endring og forminske skjeve maktforhold (Wallerstein 2006).

Selv om deltakelse er en bærende del av empowermentbegrepet, blir det gjerne utilstrekkelig isolert sett. ”While participatory processes are at the base of empowerment, participation alone is insufficient if strategies don’t also build capacity to challenge non-responsive or oppressive institutions and to redress power imbalances” (ibid:15). Mennesker har altså ulik grad av makt til å påvirke sin situasjon og sine

omgivelser og dette påvirker også deltakelse. Empowerment og deltakelse kan derfor være vesentlig som virkemidler for å lette eller lindre følgene av fattigdom og sosial eksklusjon. I samfunnsarbeid blir det derfor viktig å undersøke og påvirke vilkår for sosial deltakelse.

Sherry Arnsteins kjente ” A Ladder of Citizen Participation” fra 1969 viser til ulike grader av deltakelse (Arnstein, 1969).

Figur 4. A LADDER OF CITIZEN PARTICIPATION viser til ulike grader av deltakelse, der deltakerhierarkiet viser at ikke alle måter å delta på sikrer at en kommer i maktposisjon, men viser viktige nivåer for deltakelse.

De to nederste trinnene viser ikke deltaking, men en slags erstatning for reel deltakelse, hvor målet blir å kurere, oppdra eller utdanne deltakerne.

Trinnene 3, 4 og 5 viser grader av symbolsk deltaking. Informasjon kan være et første steg mot ekte deltakelse, men det mangler muligheter for tilbakemelding. Konsultasjon viser til invitasjon og oppmuntring av publikum til møter og til å besvare spørreskjema. Trinn 5 oppmuntrer til deltakelse i komiteer, hvor publikum kan komme med forslag, men makthaverne har rett til å bedømme legitimiteten og berettigelsen av rådene.

De tre øverste trinnene viser til grader av borgermakt ved delegasjon av makt, borgerkontroll og partnerskap. Makt blir omfordelt gjennom forhandlinger, hvor trinn 8 viser at deltakerne har kontroll over hele programmet, fremgangsmåte og utførelse.

Modellen viser at deltakelse kan skje på ulike nivå med ulik grad av makt til påvirkning. Videre at deltakelse fordrer ulike former eller nivå for makt og kontroll og at deltakelse er avgjørende for borgermakt (Arnstein, 1969).

Det har fremkommet en del kritikk av denne modellen, Collins og Ison (2006) redegjør for særlig tre innvendinger i artikkelen "Dare we jump off Arnsteins`s ladder?" For det første at deltakelse blir ansett som å være hierarkisk av natur og innebærer "borgerkontroll" som mål for deltakelsen. I følge Collins stemmer ikke dette alltid med deltakernes egne grunner for å delta i prosessen.

Den andre kritikken følger fra den første, at det er et lineært forhold mellom ikke-deltakelse og "borgerkontroll", uansett hvor mange graderinger det er mellom disse to. Hvis deltakelse er lineær blir det implisitt at problemet er konstant og det er bare aktørens tilnærming som varierer fra nivå til nivå.

Det tredje området dreier seg om rollene og ansvaret til de som er involvert i deltakelsene. Rollene og ansvaret endrer seg kun i relasjon til forandringer i grad av makt (i en dynamikk der innbyggere tar kontroll og styresmakter gir den fra seg). Dette overser de mer komplekse forholdene som finnes i mange pågående/vedvarende deltakersituasjoner der rollene er mindre enkle å definere og der ansvar kommer frem underveis, og som et resultat av, selve deltakelsesprosessen. Individene definerer ikke nødvendigvis sine roller i relasjon til deres følelse av å ha makt, men at deres roller og ansvar er basert på konstruksjonen av deres interesser, det som står på spill for dem i situasjonen.

Arnsteins modell dreier seg om Amerika på 1960-tallet, men kan fortsatt være aktuell ved en analyse av hierarkiske systemer og samfunn. Som forenklet modell kan den også være til hjelp når en skal beskrive eller plassere dagens sosialhjelpsmottaker i et deltakerhierarki. Også i sosialtjenesten skjer deltakelse på ulike nivå med ulik grad av makt til innflytelse. Sosialhjelpsmottakere på de nederste trinnene har ingen reell medvirkning og de profesjonelle er spesialister som planlegger, behandler og er ansvarlige for organisering. Medvirkningen av den berørte, benevnt som klient, kan sies å være en slags passiv medvirkning.

På det tredje trinnet blir klientene involvert gjennom informasjon og ved at de blir stilt spørsmål som de kan svare på. Videre opp et trinn til konsultasjon blir sosialhjelpsmottakeren tatt med i diskusjonen om tiltakene, men avgjørelser tas av den profesjonelle. På neste trinn øker medvirkningen ved deltakelse i utarbeiding av tiltak, men fortsatt har den profesjonelle beslutningsmyndighet.

Det er på de øverste trinnene at deltaker inngår partnerskap med den profesjonelle. Fra klient til deltaker. Begges kunnskaper og erfaringer blir vektlagt og avgjørelser blir tatt i fellesskap. Mobilisering av makt ved empowerment som prosess og ekte deltakelse. Sosialarbeider endrer rolle fra spesialist til å bli en tilrettelegger og katalysator.

Samfunnsarbeid har som utgangspunktet at man skal kunne arbeide sammen med, fremfor å arbeide for. Det vil si at det blir vektlagt en stor grad av medvirkning fra de berørte (Twelvetrees, 2002, Hutchinson, 2003). Det er et markert skille mellom aktiv og passiv medvirkning med passiv medvirkning på laveste nivå. Deltakelsesbegrepet brukt uten omfordeling av makt er ofte en tom og frustrerende prosess for de som er uten makt og avhengig av hjelp.

2.3.3 Dialog og Praxis

Paulo Freire (2003) sin teori og metode fokuserer på hvordan mennesker gjennom dialog kan bli aktive og kritiske for slik å kunne vinne selvtillit og utvikle ny kunnskap. Dialogen bygger på tillit, gjensidighet og respekt. Bak Freires (2003) dialogbegrep ligger det en mening om at mennesker gjennom dialog kan sette ord på den verden de lever i og slik legge grunnlag for endring både mellom de som deltar i dialogen, i individet selv, og i samfunnet for øvrig. Selv små endringer er av betydning. Det er i ordet forutsetningen for dialogen ligger, og i ordets dynamikk ligger kraft og potesial for endring.

Freire tilfører handlingsbegrepet en ny dimensjon gjennom sitt "Praxis". Freire påpeker at en gjennom dialogen får en erkjennelse av at noe er endret, at en kan se en sak på en annen måte. Denne erfaringen vil så føre til en handling (Praxis). Det er en gjensidig betingelse mellom ord og handling og det er dette Freire viser til ved å si at ord er handling (Praxis), det vil si at uten handling vil ordet være dødt. "Det finnes ikke noe virkelig ord som ikke samtidig er praksis. Derved blir det å uttale et virkelig ord lik å forandre verden" (ibid:61). Freire mener at ordet er etablert av to elementer, nemlig refleksjon og handling. Gjennom refleksjon kan deltakerne oppnå større innsikt i undertrykkende forhold og finne nye muligheter og strategier til effektiv påvirkning

Freire fremholder reflekterende dialog som det viktigste redskapet vi har for å mobilisere til handling. Gjennom refleksjon og dialog kan en bidra til at utsatte grupper i samfunnet kan bli bevisst virkeligheten og behandle den kritisk med sikte på å endre og bedre levekårene sine.

Den forståelsen vi vinner gjennom dialogen har Praxis som mål. Det vil si at kunnskap ikke er noe en finner frem til, men noe som skapes i praksis. Kunnskap om virkeligheten blir derfor alltid i dialektisk forandring. Freire sin Praxis er en informert handling som er forbundet med verdier og ideer som kan resultere i endring. Dialogbegrepet innbefatter slik å oppnå en dypere forståelse som kan føre til endring, der selv en liten endring er viktig. Fokus blir flyttet fra individ til gruppe og samfunnsnivå. Det er denne prosessen, hvor mennesker gjennom handling søker å realisere sine ideer og forståelse ved å bearbeide samfunnet Freire (2003) kaller Praxis.

Dialogen er en betingelse for handling, mens ordet er kjernebegrepet i dialogen. Dialog og ord må ikke koples fra hverandre, men gjensidig inngå i forhold for endring. Freire fremholder at troen på mennesket er selve grunnlaget for dialogen. Freire beskriver den herredømmefrie dialog hvor mennesker møtes for å gi tilværelsen navn og så handle for å få til endring. ”Den dialogiske handlingsteorien forutsetter ikke et subjekt som hersker ved hjelp av erobring, og et underkuet objekt. I stedet er det subjekter som møtes for å gi tilværelsen navn og forandre den” (Freire, 2003:147).

Gjennom dialog kan mennesker engasjere seg i kritisk refleksjon eller bevisstgjøring. Ved å analysere personlige problemer i en sosial sammenheng. Målet for dialogen er praxis eller den stadige påvirkningen mellom refleksjon og den handlingen mennesker setter i gang for å fremme individuell og kollektiv endring (Wallerstein i Minkler, 2006:219). Kilden til kunnskap kommer ut fra den enkeltes erfaringer og realiseres gjennom den herredømmefrie dialogen. Freires teorier er helt sentrale sett i forhold til å få de berørte involvert i samfunnsmessige endringer (Ledwith, 2005).

2.4 PRESENTASJON AV BARNEFAMILIEPROSJEKTET

2.4.1 Bakgrunn og mål for barnefamilieprosjektet

Barnefamilieprosjektet har vært et 2 årig prosjekt, lagt til sosialtjenesten og finansiert gjennom statlige fattigdomsmidler. Prosjektet startet opp i januar 2007 og ble avsluttet i desember 2009. Bakgrunn for tildeling av prosjektmidler har vært ønsket om å forebygge og redusere fattigdom hos barn og barnefamilier, samt fremskaffe praksisbasert erfaring gjennom aktivt tiltaksarbeid i forhold til forsørgere i barnefamilier som mottar ytelser fra sosialtjenesten.

Levekårsundersøkelser viser at området hvor prosjektet har pågått lenge har vært forsømt, og at det er økende bekymring for utviklingen av bydelen. Store beboergrupper i området har krevende livssituasjoner og det er store utfordringer når det gjelder barn og unges oppvekstmiljø (Byrådet, 2006, Byrådsak, 2007).

Hovedmålsetningen med barnefamilieprosjektet har vært å øke/styrke handlingsevne og deltakelse hos brukerne i forhold til hjelpeapparatet (nav), samt å utvikle metoder innen praksisfeltet. Prosjektet har hatt en fulltidsansatt sosionom som har startet opp og drevet prosjektet. Prosjektet har hatt en refleksjonsgruppe bestående av representanter for deltakerne, en ansatt fra Høgskolen i Bergen (HIB), barneverntjeneste og miljøkoordinator fra ”Ny energi rundt Damsgårdssundet”.

Prosjektet har holdt hus i sosialtjenestens lokaler sentralt i bydelen. Lokalene inneholder flere kontorer og store aktivitetsarenaer. Det er plassert 15 datamaskiner til bruk for publikum i innganglokalet og lokalet rommer flere tilstøtende samlings og

aktivitetsrom. Prosjektrommet har vært innredet med arbeidsplasser, møtebord, og lekekrok for barna som noen ganger ble med foreldrene til samtaler.

Prosjektet startet opp med gradvis inntak av deltakere, det vil si at antall deltakere varierte etter hvert som noen kom inn og andre avsluttet. Til sammen har det vært tilmeldt 27 familier til prosjektet, 20 av disse har deltatt aktivt. Til sammen har det vært 40 hjemmeboende barn under 18 år i familiene. 55 barn til sammen, hvis samværsbarn eller hjemmeboende barn over 18 år er medregnet. Familiene har vært representert med kvinnelig forsørger i alle familiene, med unntak av én familie hvor begge foreldrene har deltatt, og én familie hvor far representerte familien. 3 av deltakerne har innvandrerstatus, resten er etnisk norske. Prosjektets 2 mannlige representanter gikk ut av prosjektet i løpet av første halvår. Den ene fikk selvstendig arbeid, den andre begynte på studier ved Universitetet i Bergen. Alder på deltakerne har vært fra 25 år til 51 år.

Av kvinnene som deltok fikk et par stykker raskt selvstendig arbeid, men ønsket oppfølging av prosjektet i prosjektperioden. Enkelte har hatt oppfølging i forbindelse med utdanning og deltidsarbeid, mens andre har blitt avklart for ulike trygdeordninger og etter hvert Kvalifiseringsprogrammet. Kvalifiseringsprogrammet er lagt til sosialtjenesten og er rettet mot personer med vesentlig nedsatt arbeids og inntektsevne, som har små eller ingen opparbeidete rettigheter til livsopphold fra folketrygden. De fleste av deltakerne, de som ikke har vært fulltidsengasjert i arbeid/utdanning, har vært med på ulike aktiviteter og dialoggrupper i prosjektperioden.

Alle deltakerne hadde økonomisk sosialhjelp når de startet opp i prosjektet. 8 av familiene leide kommunal bolig, én familie eide selv bolig mens resten leide privat. Alle familiene oppgav å være i en svært vanskelig økonomisk situasjon og enkelte hadde omfattende gjeldsproblemer. Flere av deltakerne informerte om ulike helseplager, fysisk og psykisk. Også en del av barna hadde somatisk sykdom, ADHD, konsentrasjonsvansker, og/eller lese- og skrivevansker.

De fleste deltakerne hadde avbrutt skolegang og minimal erfaring fra arbeidslivet. I prosjektets første år var det generelt lav arbeidsledighet, men deltakerne hadde likevel store vansker med å få innpass på arbeidsmarkedet. Deltakerne ga uttrykk for at de hadde lav selvfølelse og atskillige utfordringer i hverdagen. For noen av disse deltakerne ville det ta tid og ikke minst skoloring før de kom ut i arbeid. Andre deltakere var syke og trengte behandling eller attføringshjelp for å komme seg videre, eller de ville ha behov for uføretrygd.

Barnefamilieprosjektet bygger på teori og metoder fra samfunnsarbeid. Dette innebærer at empowerment, kritisk bevissthet og deltakelse er vektlagt både i arbeid på individ og gruppenivå. I samfunnsarbeid er rollene som koordinator, tilrettelegger og katalysator viktige.

Arbeidet i prosjektet har beveget seg over ulike nivå.

- Individnivå: hvor en har vektlagt relasjonsarbeid, egenkartlegging og ”kaoskontroll”.
- Familienivå: med utstrakt samarbeid med barnevern, skole, helsestasjon og nav.
- Gruppenivå: med ulike arbeidsgrupper som data & dialog
- Samfunnsnivå: hvor oppmerksomheten har vært rettes mot ulikskapende prosesser.

Etter kartlegging og refleksjonssamtaler på individnivå har prosjektarbeidet gått ut på å mobilisere og oppmuntre deltakerne til å danne grupper. I disse gruppene har felles tema og felles utfordringer blitt tatt opp. Et av prosjektets målsettinger har vært å løfte frem familienes egne historier. Sammen har deltakerne drøftet hva de ønsket å ta tak i og jobbe nærmere med. Det vesentlige har vært å få til en dialog rundt temaene, hvor en har knyttet egne historier sammen og blitt bevisst felles utfordringer både på gruppe og samfunnsnivå. Ved å starte med kontaktetablering på individnivå, relasjonsbygging og informasjon, har det vært ønske om at den enkelte skulle bli styrket til videre arbeid sammen med andre de har noe felles med. Fra enkeltpersoner til ”A sense of community” (Bracht et.al 1999 in Bracht 1999:90).

2.4.2 Gjennomføring

Det første halve året gikk med til planlegging, inntak/oppstart, og individuelt sosialt arbeid. Dette innebar tett samarbeid med den enkelte familie, sosialtjenesten, øvrige nav (trygd, arbeid) og barneverntjeneste. Det har også vært møter med skole, barnehage, helsestasjon, boligkontor og lokale organisasjoner.

Før deltakerne har vært klar for å planlegge fremtidig aktivitet, har det vært behov for strakstiltak eller kaoskontroll i forhold til økonomi, gjeld og å kople på viktige samarbeidsparter. Det er vanskelig å jobbe med egenutvikling når namsmannen står på døren, det er store utfordringer med barna eller egen sykdom. Etter ca et halvt års arbeid på individnivå, med relasjonsbygging og rydding av problemområder ga deltakerne uttrykk for at de var klar for å rette blikket utover. De fleste følte at de nå hadde overskudd og anledning til å jobbe videre og ytret ønske om å treffe andre i samme situasjon.

På bakgrunn av samtaler, spørreundersøkelse og egenkartlegging ble det avdekket flere felles kjennetegn for deltakerne i prosjektet. Flertallet var kvinner, enslige forsørgere med flere barn, dårlig økonomi og dårlig selvfølelse. Deltakerne fortalte at de følte de ikke ble lyttet til, at de hadde boligproblemer, og at mange ulike hjelpeinstanser var involvert i familiene. De fortalte om egen og barns sykdom både psykisk og fysisk, og om en følelse av skam og skyld. De fortalte om en følelse, og erfaring av å måtte ”please”, det vil si å snakke systemets språk for å oppnå hjelp. De oppga at deres

høyeste ønske var arbeid og hadde samtidig erfaring av at det lønte seg å innta en offerrolle ved å fremstå som stakkarslig. Hvis de opptrådte krevende eller stilte krav, erfarte de å møte motstand i systemet. Å innta en offerrolle har slik sett vist seg å lønne seg. Som Twelvetrees (2002) også uttaler det, så sier folk ofte det vi ønsker å høre.

Etter å ha drøftet utfordringer og arbeidet sammen med den enkelte deltaker, ble det i fellesskap laget handlingsplan. Noen deltakere var nå klare for å søke arbeid og begynne i arbeid. Dette gjaldt de som allerede hadde en yrkesutdanning. Noen begynte på kurs/utdanning eller språkopplæring mens andre søkte trygdeytelser som overgangsstønad, rehabilitering, eller etter hvert tidsbegrenset uføretrygd. De fleste var langt fra arbeidsmarked eller skole, og ønsket å danne grupper. En data- og dialog gruppe ble startet opp slik, på bakgrunn av deltakernes ønske om å få en enkel innføring i data og å bli kjent med andre deltakere for støtte og informasjonsutveksling.

2.4.3 Gruppearbeid og fellesskap

Den første Data og Dialog-gruppen startet opp 23. september 2008. Det ble planlagt og tilrettelagt for et 6 ukers kurs, rettet inn i mot barnefamilier og andre i nærmiljøet som ønsket hjelp til "å komme i gang". Prosjektet leide inn en datainstruktør som utarbeidet tema for undervisning 2 ganger i uken i 6 uker. Etter endt dataundervisning samlet deltakerne seg og dannet en dialoggruppe i det tilstøtende rommet.

Det vesentlige med dialoggruppen har vært at mennesker med felles behov og interesser fikk et møtested hvor de kunne samles og utvikle en ny forståelse av seg selv og sin situasjon. Problemene ble identifisert av deltakerne selv, ikke av noen utenfra eller av prosjektleder. Kort sagt "å starte der folk er", for så å skape fellesskap og legge grunnlaget for refleksjon og handling. Gjennom dialogen fikk deltakerne anledning til å diskutere ulike fenomener av betydning for gruppens medlemmer, noe som var erfaringsnært. De fikk "kaste masken" og danne et gjensidig fellesskap med andre i samme situasjon. Som Freire (2003) hevder så er ikke kunnskap noe man finner frem til, men noe som skapes i praksis.

Foruten Data og Dialog har deltakerne i prosjektet deltatt på andre ulike aktiviteter, alt etter interesse. Alle aktivitetene ble kombinert med dialog. Deltakerne evaluerte de ulike aktivitetene etter hvert og laget lister over hvilke andre aktiviteter de ønsket. De deltok aktivt i prosjektets refleksjonsgruppe, tok videoopptak og laget en egen Dialogavis.

Tiden med de ulike gruppesamlingene førte etter hvert til et sterkt samhold og tett samarbeid. Dette førte til en "vi - følelse", en etterlengtet fellesskapsfølelse. Gjennom dialogen ble deltakerne bevisst felles utfordringer og hvordan dette hadde ført til en følelse av maktesløshet og lav selvfølelse. Gjennom denne bevisstgjøringen så

deltakerne at utfordringene kunne settes i forbindelse med system og samfunnsforhold. De tok opp hva de mente var viktig, hva de ønsket endring av og hva som kunne gjøres. Spesielt var de opptatt av at de ønsket en endring i forhold til nav. De ønsket at nav skulle legge til rette for kollektive grupper, og noen ønsket å fortsette som dialoggruppe etter at prosjektet var over. Noen mente at de som deltakere kunne hjelpe til ved igangsetting av nye grupper. Andre ønsket å dra ut til Høgskolen for å snakke om sine erfaringer, for slik å synliggjøre sin situasjon. Videre ønsket de å lage en Dialogavis som kunne dokumentere gruppens arbeid og synspunkter.

Gjennom prosjektarbeidet har deltakerne selv kunne se arbeidsledighet og fattigdom i sammenheng med andre utfordringer dette lokalmiljøet er utsatt for. Ved å nærme seg problemstillingene ut fra et samfunnsarbeidsperspektiv, har både forståelse og kunnskap om slike sammenhenger vært sentralt. Det spesielle med denne arbeidsformen har vært at en gjennom familienes historie har satt søkelyset på ulike strukturelle skjevheter. I dette arbeidet har det vært av stor betydning å tenke over at ord og begreper kan virke undertrykkende. Det har vært viktig med refleksjon over hvordan praksis i institusjoner kan medføre problemer for deltakerne og at visse strukturer kan sette individet i avmaktssituasjon. Ord og begreper som blir brukt i samtalene har derfor vært viktige. Sammen har deltakerne forsøkt å se etter sammenhenger og søke ny forståelse, for slik å unngå avmaktfølelse og heller oppnå mulighet til å endre tilværelsen.

3. METODISK TILNÆRMING

3.1 VALG AV METODE

På grunnlag av tema og problemstilling har det falt seg naturlig å velge kvalitativ metode som tilnærming både til produksjon og analyse av data. Dette fordi jeg ønsket å få frem informantenes egen opplevelse av sin verden. Ved å være nær informantene har jeg ønsket å studere gjensidig påvirkning og få en større forståelse av hvordan viktige samfunnsforhold og hjelpeapparat påvirker handlingsrom. En kvalitativ orientert analyse kan stille spørsmål som omfatter meningsinnhold, fenomeners beskaffenhet og analyse av samhandling (Fossåskaret et al., 1997).

Kvalitativ tilnærming kan åpne for nær kontakt med informantene og har ført til triangulering mellom deltakende observasjon og feltsamtaler, samt bruk av ulike skriftlige notater og deltakerne sine egne skriftlige fremstillinger. Undersøkelsen har bydd på et rikt monn av datakilder og en av de største utfordringene har vært å begrense seg i forhold til kilder. All tilnærming til data vil til en viss grad bli styrt av teori og av emnet en vil studere. Produksjon av data kan slik sees på som en runddans mellom teori, hypotese, metode og data (ibid).

Mange forfattere har beskrevet metoden som jeg har valgt. Jeg har ikke valgt å støtte meg til bare en av disse, men har i stedet bestemt meg for å inkludere bidrag fra flere.

3.2 FORSKNINGSDESIGN

Forskningsdesign kan sies å være oppskriften på hvordan undersøkelsen gjennomføres. Forskningsdesign er ikke avgjørende for hvilke fremgangsmåter en må bruke for å samle data, men noen teknikker passer godt til noen design (Johannessen et al., 2006). Som forskningsdesign har jeg valgt å gjennomføre feltstudier, for slik å kunne gjøre egne observasjoner av samhandling og dialog. Ved å være så nær i feltet har jeg ønsket å lære mest mulig.

3.3 UTVALG AV INFORMANTER

Da utgangspunktet for utvelging av informanter i kvalitative undersøkelser ikke er representativitet, men hensiktsmessighet, vil utvalget være strategisk og typiske tilfeller (Johannessen et al., 2006), slik som i denne undersøkelsen med arbeidsløse forsørgere. Målet har vært å samle mye ulik informasjon på individ og gruppenivå, for så å gå i detalj på det karakteristiske. Utvalget består av 20 deltakere i barnefamilieprosjektet som har sagt seg villig til å delta. Deltakerne fikk muntlig og skriftlig informasjon om undersøkelsen og skrev under på samtykkeskjema. Opplegget er godkjent av Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS Personvernombud for forskning (NSD). Alle 20 deltakere i prosjektet har skrevet under samtykkeskjema og deltatt i studien. De fleste deltok i Arbeids- og Dialoggrupper, mens 6 av deltakerne ble spesielt valgt ut for å utdype og få bedre fatt i informasjonen gjennom egne feltsamtaler. Disse 6 deltakerne ble valgt ut på bakgrunn av at de hadde medvirket i de fleste aktivitetene i prosjektet. 3 av disse deltakerne var aktive i prosjektets referansegruppe og hadde aktivt deltatt i ulike dialogsamlinger. De tre andre ble valgt ut på bakgrunn av at de ikke snakket så mye i gruppesamlinger, men uttrykte seg best på tomannshånd.

3.4 PRESENTASJON AV INFORMANTER

Data er hentet fra alle 20 deltakerne fra Barnefamilieprosjektet. 10 av disse informantene er spesielt trukket frem da de har vært særlig aktive i prosjektets datagrupper og hatt en rolle som representanter i refleksjons- og planleggingsgruppe. Gruppen jeg nå vil presentere er fiktiv i den forstand at personlige data er endret, slik at de ikke kan bli gjenkjent utenfor prosjektet. Jeg ønsker likevel å presentere disse spesielt for å synliggjøre prosessene i prosjektet. Jeg har sørget for anonymitet ved å forandre navn og annet, som arbeidsstatus, og opplysninger om antall barn og sykdom. Personene som presenteres finnes igjen i presentasjon av resultater, analyse og drøfting.

Nedenfor følger en kort presentasjon av mine 10 hovedinformanter.

Anne er en ung småbarnsmor. Hun arbeider som helgevakt og ringevikar i restaurantbransjen. Den ene datteren er under utredning av Barne- og ungdomspsykiatrisk (Bup).

Sonja er i tjuårene, har flere barn og jobber deltid innen helsevesenet. Sonja kom til Norge for en del år siden og hun har språklige utfordringer, noe som gjør det vanskelig å kommunisere skriftlig i forhold til jobb og barnas skole.

Kristina er middelaldrende og flerbarnsmor og de eldste barna har flyttet hjemmefra. Kristin har vært hjemme siden hun fikk første barnet og hun har hatt sosialhjelp som hovedinntekt i en årrekke. Flere av Kristins barn har ADHD diagnose.

Grete er i trettiårene og har barn i skolealder, hun har vært i ulike praksisplasser, men ikke hatt eget lønnet arbeid. Grete forteller at hun har hatt en vanskelig oppvekst og har vært plassert i fosterhjem som tenåring.

Nina er i førtiårene og er flerbarnsmor. Hun har trygdeytelse og jobber en del med frivillig arbeid. Nina ønsker å jobbe, men har ingen formelle kvalifikasjoner. Hun har forbedret karakterer, oppnådd studiekompetanse og skal begynne på høyere utdanning.

Liv er middelaldrende og mor til flere barn, hvor det ene bor hjemme med mor, de andre bor hos far. Hun har tidligere hatt alkoholproblemer og har mye angst. Liv har hatt noen korte arbeidsforhold innen renholdsbransjen.

Sara er i førtiårene og har barn i tenårene. Hun har inntil siste året vært hjemme for å ta seg av barn som er utviklingshemmet. Barna har nå fått egen bolig og Sara bor i dag sammen med datteren på 13 år. Sara er tilmeldt et vikarbyrå, og jobbet enkeltvakter i kantine inntil hun for et halvt år siden fikk en kronisk sykdom som medførte flere sykehusinnleggelser.

Inger er i førtiårene og for tiden hjemme med barn. Hun har ikke hatt noen arbeidsforhold, men deltatt i ulike arbeidsrettede tiltak. Ingers største ønske er å få seg en jobb.

Dagny er en ung mor med flere barn. Hun har et ønske om å utdanne seg til hjelpepleier, men de mange barnefødsleene har satt en foreløpig stopp for planene.

Wera er i tjuårene og samboer med Jens som har barn fra tidligere forhold. Familien bor trangt og paret krangler mye om økonomi og barneoppdragelse. Wera er utdannet innen helsesektoren og jobber som vikar.

Mina er i trettiårsalderen og har flere barn. Noen av barna er mye syke og barnevernet er inne med ulike hjelpetiltak. Mina jobber noen timer i uken som barnepasser på et kjøpesenter.

3.5 PRODUKSJON AV DATAMATERIALE

Jeg har valgt tre former for dataproduksjon. Dette er deltakende observasjon i Dialoggrupper, feltsamtaler, og innsamling av tekster og dokumenter.

3.5.1 Deltakende observasjon

I feltet har jeg vært deltakende observatør, det vil si at jeg har tatt del i gruppenes arbeid og dialog. Wadel (1991) sier at det å være deltakende observatør innebærer å være en dobbeltagent ved at en også blir sin egen informant. Deltakende observasjon gir også tilgang til ellers usynlige eller tause områder i feltet en studerer. Da jeg har vært ute etter både kompleksitet og samhandling som data, har deltakende observasjon vist seg å være svært velegnet. "Observasjon er den best egnede metoden for å få tak i dybde, kompleksitet, bredde og flerdimensjonalitet ved den sosiale virkeligheten, i motsetning til forhåndsstrukturerte data basert på ferdig utformede spørsmål i et spørreskjema" (Johannessen et al., 2006:118). Min rolle har variert mellom å være observerende deltaker og tilstedeværende observatør. "Det er ikke uvanlig at forskeren varierer sitt engasjement mellom å være observerende deltaker og tilstedeværende observatør" (ibid :127). Min deltakelse i forskningsprosessen har vært sentral; i stedet for å trekke meg tilbake og slik skape avstand, har jeg involvert meg i samarbeid med deltakerne.

I oppstarten av forskningsprosjektet valgte jeg ut situasjoner og aktiviteter på bakgrunn av god kjennskap til feltet. Jeg valgte først å konsentrere meg om "Dialoggruppen" for å samle data. Jeg orienterte gruppens deltakere om at jeg i dag ville være "forsker" og ba om at gruppen diskuterte som vanlig. Jeg hadde med notisbok og penn og noterte underveis. Deltakerne har vært vant til at jeg noterte i ulike sammenhenger og det så ikke ut til at dette opptok dem nevneverdig. Dette var en form for ustrukturert observasjon hvor jeg tok manuelle notater samtidig som jeg observerte samspillet i gruppen. Jeg noterte hvor mange som deltok, kjønn, omtrentlig alder og ikke minst samspill. Straks gruppen var ferdig gikk jeg inn på prosjektkontoret og skrev inn notatene på pc. Jeg hadde korte notater og selvlagte tegn, som jeg overførte til tekst. Av erfaring gjennom mitt arbeid som sosialarbeider vet jeg at det å skrive referater like etter samtaler er verdifullt for både å sette i gang refleksjoner og for å forsøke å gjenskape hva som ble sagt og i hvilken setting. Jeg skrev mest mulig ordrett det som ble uttalt. I parenteser skrev jeg mine observasjoner. Under referatet skrev jeg ned mine første refleksjoner og spørsmål/tema som jeg ville undersøke nærmere. På bakgrunn av disse observasjonene utarbeidet jeg kategorier for videre observasjon og registrering. Det vil si hva jeg ønsket spesielt å observere og lytte til ved neste Dialogmøte. Jeg kategoriserte også tema som jeg ville bruke ved senere feltsamtaler.

Jeg valgte å benytte allerede eksisterende dialoggruppe for min observasjon. Gruppens medlemmer kjente hverandre og var vant til å møtes både i arbeids- og dialoggrupper

samt til ordinær samkvem og samtaler. Jeg fant ingen grunn til å sette sammen grupper ene og alene for å foreta undersøkelse og datainnsamling med dette formål, siden deltakerne likevel ville ha kjennskap til hverandre og meg som forsker.

Det spesielle med Dialoggruppen er at tema ikke har vært bestemt på forhånd. Deltakerne hadde selv i utgangspunktet ønsket seg felles aktiviteter og et treffsted hvor de kunne snakke sammen. Det viste seg naturlig for gruppens deltakere ikke å fokusere på ”vær og vind” i denne settingen, men ta opp og drøfte sin situasjon i lys av fellesområder som at de alle var brukere av velferdstjenesten. Dette innbar diskusjoner vedrørende blant annet økonomi, barn, bolig og arbeid, men også temaer som selvfølelse og ønske om endring av egen livssituasjon.

3.5.2 Feltsamtaler

Feltsamtale (Wadel, 1991) er en metode for datainnsamling som kjennetegnes ved dialog mellom forsker og informant. Feltsamtalene kan også ses på som vanlig dagligdags prat mellom mennesker. Jeg har valgt denne metoden fordi deltakerne/informantene i utgangspunktet hadde oppnådd trygghet og styrke gjennom dialog i prosjektet. Som forsker ønsket jeg å få fatt i og få belyst informantenes egen virkelighet og den meningen de legger i sine handlinger.

Gjennom hele forskningsprosessen har jeg jobbet tett med informantene, og på bakgrunn av den regelmessige kontakten har jeg funnet det unødvendig å benytte meg av intervju. Jeg hadde ikke behov for å stille forberedte spørsmål som deltakerne skulle besvare og slik regulere samtalen. Ved å benytte meg av feltsamtale har jeg fått fatt i unik informasjon, som hadde vært vanskelig å oppnå ved bruk av andre intervju. ”Slik kan feltsamtaler gi oss svar på spørsmål som forskeren ikke hadde tenkt på forhånd, som han ikke hadde forutsetninger om å spørre om” (Fossåskaret et al., 1997:24).

Det er foretatt to ulike former for feltsamtaler, en i smågrupper og en på én til én basis. Feltsamtalene har vært lagt til små arbeidsgrupper og til samtaler i sofaen med en kopp kaffe. Her har feltsamtalene vært som dagligdags prat som oppstår spontant mellom mennesker når de møtes.

Jeg har også foretatt feltsamtaler med ”egnet utvalg” (Dalen, 2004), bestående av 6 deltakere som har vært aktive i de fleste aktivitetene i Barnefamilieprosjektet. Disse informantene ble valgt ut på bakgrunn av observasjoner fra Dialogmøtene og god kjennskap til hele utvalget. Det var viktig å finne frem til hvem som kunne gi best oversikt over feltet og skape bredde. Som masterstudent og forsker valgte jeg ut de som jeg mente holdt de relevante posisjonene, eller synspunktene, for å belyse undersøkelsen best. Dette fant jeg ut etter observasjoner av deltakerne. Her har naturligvis min forforståelse som prosjektarbeider også spilt inn ved utvalg, og det ble gjort et strategisk

valg. Det ble valgt ut deltakere som hadde klare meninger, men også deltakere som hadde inntatt en mer passiv posisjon; hvorfor har ikke disse sagt noe i samlingene?

Feltsamtalene har her bestått av tema som kunne utdype deltakernes forståelse av ulike fenomener som opptok dem. I de individuelle feltsamtalene har det vært avsatt god tid til å utdype og gjenta uttalelser. Deltakerne har hatt anledning til å lese gjennom og kommentere mine notater. Flere av deltakerne hadde innspill til notatene, slik at dette ble en del av prosessen og dataproduksjonen. Gjennomføring av feltsamtaler har foregått på prosjektkontoret, hvor deltakerne/informantene var kjente, noe som ga en trygg atmosfære. Informantene ga uttrykk for stor vilje til å delta. De synes at studien var interessant, og ville aktivt bidra med informasjon som de synes var viktig å få frem. De uttalte at de var glade for anledningen til å få uttale seg. Det utviklet seg et gjensidig engasjement hvor informantene ønsket å vite mer om min forskningsstudie og feltsamtalen ble slik en meget god metode for å samle data.

Feltsamtalen har noen ganger gitt svar på spørsmål forskeren ikke visste om at fantes "...som han ikke hadde forutsetning for å spørre om" (Fossåskaret et al., 1997:24). Jeg noterte i stikkordsform og konsentrerte meg om å tolke meningsinnholdet i det som ble sagt, for slik å forsøke å forstå virkeligheten slik informanten har konstruert og forstått den. Slik ble også feltsamtalene et slags første trinn av tolkningsprosessen. I alt 6 feltsamtaler i én til én situasjon ble gjennomført, med varighet på ca en time. I disse samtalene ble det også god anledning til å ta opp bruddstykker fra Dialogsamtalene. Slik fikk deltakerne anledning til å utdype og fortsette på enkelttema, eller komme frem med synspunkter og erfaringer de syntes det var vanskelig å dele når mange var tilstede.

3.5.3 Dokumentanalyse

Jeg har gjort bruk av ulike skriftlige kilder; hovedsakelig har disse bestått av forskningspublikasjoner, prosjektdokumenter med referater samt notater. Det er særlig lagt vekt på det deltakerne har produsert, og deres egne skriftlige arbeider om prosjektet og hvor viktig prosjektet er for dem. Jeg har vært opptatt av å bli kjent med utfordringer i lokalmiljøet og tiltak som har vært satt i gang for beboerne. Kommunale dokumenter og forskningspublikasjoner har derfor fungert som både bakgrunnskilder og som kilder til bruk i analysen. Prosjektdokumentasjon som har vist progresjonen i prosjektarbeidet har vært nyttig i analysearbeidet. Jeg har spesielt lagt vekt på de dokumentene som deltakerne har produsert og deres skriftlige kommentarer vedrørende prosjektet. Deltakernes egne skriftlige fremstillinger og deres arbeid med en Dialogavis har vært en god kilde for å kunne forstå informantenes virkelighet. Deltakerne har selv tatt del i videofilming av gruppeprosesser og noe av dette har gitt meg anledning til mer strukturert observasjon og transkribering av dialoger. Mye av undersøkelsen bygger på direkte utsagn fra deltakerne, samt deres egne refleksjonsnotater og skriftlige arbeider

gjennom data og dialogprosessen. Disse skriftlige dataene fra deltakerne samt produksjon av video og dialogavis har vært mine primære skriftlige data.

3.6 FREMGANGSMÅTE VED ANALYSE AV KVALITATIVE DATA

Utgangspunktet for min analyse er bearbejdet data i tekstform, hvor målet har vært å forstå tekstenes meningsinnhold. Målet med undersøkelsen har vært å finne ny kunnskap om hvordan deltakerne i Barnefamilieprosjektet opplever sin hverdag, sin deltakelse i prosjektet og sin kontakt med nav. Hvordan kan de øke sin handlingsevne, oppfatter de seg selv som passive klienter med problemer eller aktører med stor handlingsevne? Økt selvstendighet gir økt handlingsevne.

Analysearbeidet har foregått gjennom å lese gjennom feltnotater fra gruppedialoger, individuelle samtaler, skriftlige kilder som journalnotater og allerede transkriberte data fra videoopptak. Videoopptakene var en del av arbeidet i Barnefamilieprosjektet og ble derfor bearbejdet sammen med deltakerne allerede i prosjektperioden. Noen arbeidshypoteser var satt før jeg startet opp med analysen, men en del av disse ble endret underveis, da nye tema oppsto etter hvert som analysearbeidet foregikk.

Ved analyse av observasjonsnotater og feltsamtaler er det transkribert fra muntlig tale til skriftlig tekst. Jeg har vektlagt dataene som kom frem ved systematisk undersøkelse for å finne mønstre i datamaterialet ut fra studiens forskningsspørsmål (Johannessen et al., 2006). Da tilgangen på data har vært omfattende startet analysearbeidet med å tematisere, organisere og systematisk redusere dataene for slik å skape orden og bedre oversikt.

Etter å ha tematisert og organisert dataene gikk analysearbeidet videre ut på å utvikle tolkning og perspektiv på informasjonen som lå i materialet. Her er det foretatt en fortolkende lesning, det vil si et forsøk på å begripe informantenes tolkning og forståelse, samt fokusere på egen fortolkning ved å lese refleksivt. Refleksivitet kan her forstås som selvkonfrontasjon for å skille det fra refleksjon (Beck m.fl. 1994 i Askeland 2006). Dette innebærer å plassere seg selv som forsker i forhold til datamaterialet ved å granske egne motiver, roller og perspektiv. I dette arbeidet kom det godt med at det var skrevet fylldige feltnotater som også pekte på egne følelser og reaksjoner. Det å lese dataene refleksivt avhenger av feltnotater som også viser hvordan man som forsker reagerer på det som er sagt. "Dette materialet regnes som data i kodningsprosessen på lik linje med utskrifter fra intervjuer" (Johannessen et al., 2006:160).

Ved å gå tilbake til dataene jeg har samlet inn, har jeg skilt ut de kategoriene jeg fant ved observasjonene som forsker og brukt disse i analysearbeidet for å styrke data fra feltarbeidet. Jeg har i denne prosessen vært opptatt av å reflektere over min rolle som

forsker henimot min rolle som ansatt og hvordan dette ville kunne virke inn på undersøkelsen.

For å få et bedre grep om analysen og den fortolkende lesningen har jeg tatt utgangspunkt i mitt materiale og sett etter sammenhenger og strukturer i tekstene. Jeg har tatt for meg enkeltbegreper og deretter studert samspill mellom ulike begrep for å se etter sammenheng med kulturelle og historiske kontekster. Ved hjelp av denne analysen har jeg forsøkt å nærme meg informantenes forståelse av ulike begrep. For eksempel kunne begrep som fattigdom, handling, håp og muligheter gi forskjellig mening etter hvilken situasjon begrepene ble forstått inn i. ”The same signifier can mean different things for different people at different times in different locations” (Gillespie and Toynebee, 2006:16). Det å innta et slikt perspektiv har vist seg særlig egnet ved analyse av min forforståelse. Hva slags kulturelle koder har jeg selv tatt med meg og hvordan har dette påvirket feltarbeidet og analysen?

3.7 REFLEKSJONER – FORSKE PÅ EGEN YRKESPRAKSIS

Produksjon og analyse av data har vært en utfordring i forhold til roller som ansatt prosjektarbeider samt forsker. Jeg har innehatt en dobbeltrolle som har utfordret meg i forhold til å skille fagperson fra forskerrollen. Når har jeg vært og tenkt som prosjektarbeider og når er jeg den refleksive forskeren? Hvilken kunnskap har jeg fått fra mitt arbeid som prosjektarbeider og hva har jeg klart å forske meg frem til metodisk som forsker? Mye tid har gått til refleksjoner og utdyping av de ulike rollene. Kan jeg overhode resonnere uhildet og vidsynt på eget arbeid? Det å forske på egen praksis kan gi en forskereffekt som fører til ”hjemblindhet”.

Et skille i posisjoner som er verd å nevne er at rollen som prosjektarbeider i hovedsak har vært som tilrettelegger, hjelper og problemløser med mer. Mens jeg i rollen som feltforsker mer har hatt posisjon som deltaker og observatør, hvor jeg har deltatt i aktiviteter og observert samspill. I feltsamtaler har jeg vært med i samtaler, ikke som problemløser eller hjelper, men som en slags samtalepartner. Denne rollependlingen har ført til både muligheter og begrensninger i mitt arbeid.

Informantene så ikke ut til å ha videre problemer med å skille mine roller. Det hendte seg at de så på meg mens jeg noterte og bemerket følgende: ”Å, ja du er student nå ja”, eller ”...spør deg om noe senere, ser at du er opptatt med å undersøke nå”.

Som prosjektarbeider har jeg deltatt i arbeidet sammen med deltakerne og valg av kvalitativ metode er gjort for å få frem informantenes egen stemme. Deltakerne har vært inneforstått med min dobbeltrolle som ansatt og masterstudent. Det er gjort særlig rede for de gangene jeg spesifikt har vært observatør i forhold til forskerrollen. Dette gjelder for gruppedialoger og egne feltsamtaler én og én og i gruppesammenheng. Deltakerne

har kjent meg som prosjektarbeider over tid. På denne bakgrunnen, og at de allerede hadde kunnskap om at jeg i ettertid ville skrive en masteroppgave om prosjektet, har selvsagt sine implikasjoner i forhold til relasjon og forståelse av min(e) roller. Dette har jeg måttet ta spesielt hensyn til. Jeg har selvsagt fått innpass, og mye informasjon som kanskje ellers ville vært vanskelig tilgjengelig informasjon, på bakgrunn av denne relasjonen. Men kanskje har jeg også gått glipp av annen informasjon som en helt ukjent forsker ville ha fått. Min bakgrunn som sosionom og masterstudent i samfunnsarbeid med hovedvekt på fattigdom og ulikhet, samt mange års erfaring i arbeid med barn, unge, voksne og familier, har ført til omfattende kunnskap på området, og selvsagt preger dette utgangspunktet meg som forsker i forhold til tema og problemstilling. Det tette samarbeidet med deltakerne, deres forståelse og opplevelse av "virkeligheten", har vært med på både å korrigere og fastslå mine før - oppfatninger av feltet. Og det er dette som har vært drivkraften i min studie; hvordan stemmer teori og praksis? Hvilken praksis mener deltakerne selv er med på å styrke deres stilling, hvordan oppfattet de dette før de ble deltakere i prosjektet, og er noe endret som følge av denne deltakelsen?

Ved å reflektere og være kritisk i forhold til min rolle som samfunns/sosialarbeider, ønsker jeg å vurdere egen praksis som mulig kilde til ny kunnskapsutvikling. Feltet må derfor også forstås som egen yrkespraksis, hvor jeg ønsker å studere egne erfaringer og tiltak i forhold til teori som en refleksiv aktivitet. Jeg har altså vært ute etter erfaringsnær kunnskap fra deltakerne med den hensikt å få bedre kunnskapsgrunnlag. Informasjonen blir slik kun mulig å forstå ut fra konkret fremstilling av den enkelte deltaker og gruppen som helhet.

"Å reflektere over egen praksis har potensialer for å avdekke om vi gjør noe annet enn det vi sier vi ønsker å stå for" (Askeland, 2006:129). Det har vært av betydning å spørre meg selv om hvorfor jeg ønsker å gjøre ulike valg og hvilke holdninger eller antakelser valgene blir gjort på. "Refleksivitet er også å kunne se seg selv utenfra som et subjekt som gjensidig påvirker både situasjonen og resultatet av bildet vi analyserer" (ibid :130). Det har hele tiden vært viktig å slik reflektere over egen rolle, vende blikket innover og se på egen forforståelse. Dette har jeg gjort blant annet ved å skrive refleksjonsnotater underveis, og ved å sette av tid etter hver samtale og hver samling. Jeg har reflektert over hvorfor jeg har lagt vekt på spesielle hendelser og hvilke kriterier jeg har tatt utgangspunkt i for valg av det jeg har tildelt relevans.

I følge Wadel (1991) vil feltarbeid i egen kultur si det samme som at en studerer en del av egen virkelighet. Dette innebærer at informanter og forsker vil ha "noe" til felles. Foruten at vi alle er kvinner og mødre har vi også sammen bygget opp og drevet Barnefamilieprosjektet. Likevel har relasjonen mellom deltakerne og meg som forsker vært preget av strukturelle ulikheter mellom oss og utgangspunktet som ansatt og bruker av nav. Dette betyr at min tilstedeværende nok har påvirket enkeltsituasjoner og episoder. En slik forskereffekt kan nok unngås ved rene spørreskjemaundersøkelser, men ikke i kvalitative undersøkelser hvor "...du i deg selv er et forskningsinstrument" (Fangen, 2004:117).

Tett kontakt i felten medfører ofte identifisering med deltakerne. Dette kan medføre at en overbetoner funn og underdimensjonerer andre på grunnlag av velvilje med informantene. En kan også falle for fristelsen til å tilbakeholde eller unngå informasjon fordi det kan stille informantene eller kollegaer i et uheldig lys. Jeg tror likevel ikke at komplett nøytralitet er ønskelig eller mulig. Jeg har forsøkt å frembringe kunnskap utover den forståelsen som informantene har, ved å tolke datamaterialet i lys av teori og forsøke å sette uttalelser og handlinger i kontekst.

3.8 ETISKE BETRAKTNINGER

Det forskes mye på marginaliserte grupper og marginaliseringsprosesser. Mye av denne forskningen blir utsatt for kritikk fordi den kan fremstå som en slags elendighetsforskning. En kan spørre seg om hvem som tjener på, og hvilken effekt forskningen kan gi. Kan undersøkelsen føre til skade for deltakerne i prosjektet? Eller hvilke fordelaktige konsekvenser kan denne studien ha? Det er viktig å belyse temaet slik at det ikke fører til uønskede konsekvenser for deltakerne. Bakgrunnsønsket for denne studien er å bedre deltakernes situasjon ved å spre kunnskap om alternativ tilnærming i arbeidet med denne gruppen av brukere i nav systemet. Undersøkelsen har derfor fulgt forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, jus og humaniora (NESH). Dette innebærer at deltakerne har rett til selvbestemmelse og autonomi ved at de selv bestemmer over sin deltakelse på bakgrunn av muntlig og skriftlig informasjon. Deltakerne har skrevet under og gitt informert samtykke. De er informert om at de når som helst i forløpet kan trekke sitt samtykke, uten noen form for negative konsekvenser.

Informantene i denne undersøkelsen bor i samme bydel, og de mottar ytelser fra nav. All informasjon er anonymisert og navnene som er brukt er fiktive. Dette er gjort for at personlige data ikke skal kunne avsløre deltakernes identitet. Data er forsvarlig oppbevart i sosialtjenestens datasystem; socio. Data utenom dette systemet er slettet etter endt studie. Forskningsprosjektet er meldt inn og godkjent av Personvernombudet ved Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD).

3.9 PÅLITELIGHET OG TROVERDIGHET

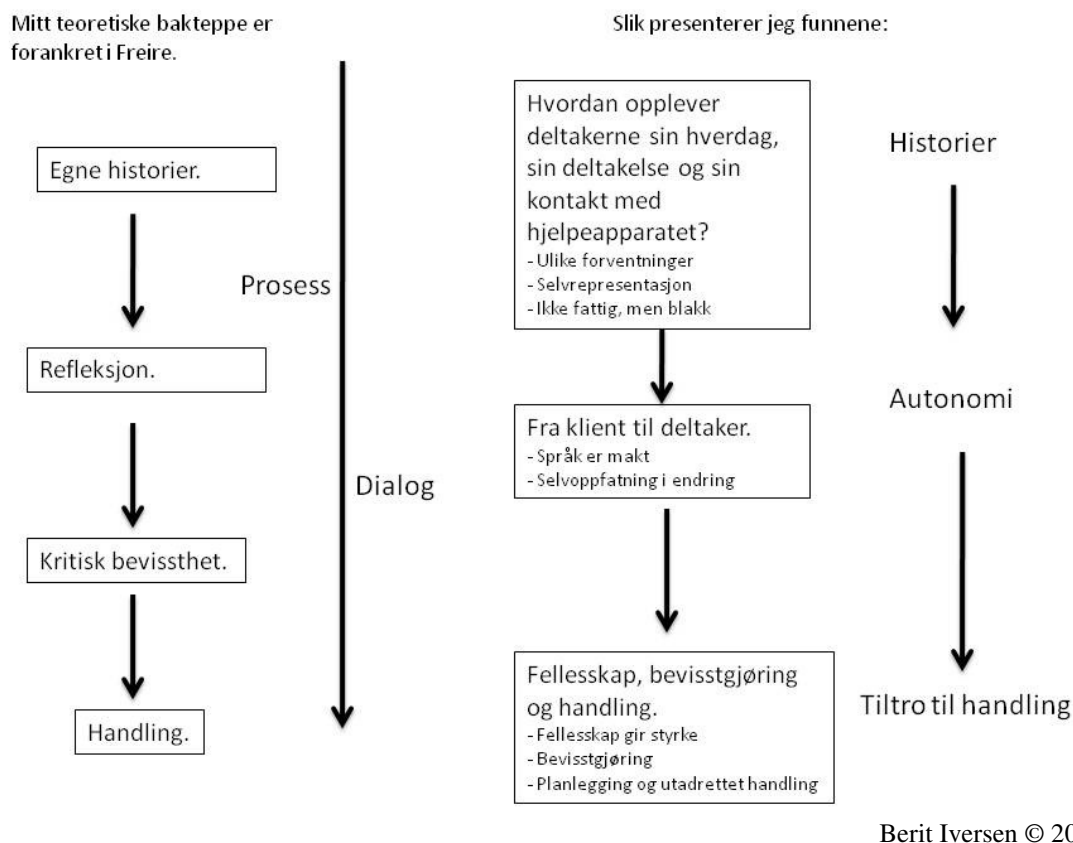
Validitet er det samme som gyldighet eller troverdighet. Det skal være samsvar mellom det generelle fenomenet som skal undersøkes, og målingen / operasjonaliseringen. (Johannessen et al., 2006). En må slik passe på at data er relevant i forhold til fenomenet som undersøkes. Virkeligheten er ofte full av kontraster og resultatene vil kunne variere alt etter hvilket perspektiv forskeren har.

Gjennom å velge kvalitativ forskningsmetode har jeg prioritert dybde i undersøkelsen fremfor bredde. Resultatene kan likevel sees i forhold til større kvantitative undersøkelser som er gjort på området innen sosialforskning. Når en skal forsøke å gjengi virkeligheten vil resultatet avhenge av hvilket perspektiv forskeren har. Kvale (1997) mener at validitet er som en sosial konstruksjon. Ofte blir noen definisjoner eller forståelser tatt for gitt og institusjonalisert i daglig tale eller faglige tilnærminger. Derfor har det vært veldig viktig hele tiden å ha et kritisk blikk på hvordan verden fremstår for meg, hvordan den blir beskrevet av informantene og hvordan verden utenfor gruppen oppfatter virkeligheten. Denne kunnskapen som her er produsert vil ikke være å anse som objektiv i forhold til hvordan andre tolker verden og sin kunnskap. På bakgrunn av dette er det særdeles viktig med reflektiv bevissthet.

Deltakende observasjon i seg selv er i følge Fangen (2004) en metode som sikrer høy grad av validitet forstått som et spørsmål om forskningen virkelig måler det den skal måle. Videre kan en overprøve gyldigheten av observasjoner og tolkning gjennom dialog med andre. Slik kan også deltakeres tilbakemelding være en form for validering (ibid). Jeg har i størst mulig grad brukt direkte sitater, informantenes egne ord. Jeg har likevel stort sett valgt å skrive sitatene på normert bokmål for å minske muligheter for gjenkjennelse.

4. PRESENTASJON AV RESULTATER – ANALYSE OG DRØFTNING

I dette kapittelet vil jeg presentere mine funn fra feltarbeidet og dokumentanalysen. I første del presenteres funn fra fire feltsamtaler, hvor deltakerne i dialoggrupper gir et bredt bilde av sin situasjon og sin opplevelse av nav. I neste del presenteres funn fra dokumentanalyse og feltsamtaler gjort én til én. Kapittelets siste del omhandler fellesskap, bevissthet og handling og viser funn fra feltsamtaler og dokumentanalyser. Jeg har funnet det mest tjenelig på bakgrunn av oppgavens egenart å presentere direkte utsagn fra deltakernes samtaler for så å reflektere og knytte disse til teorien underveis.

Figur 5. MODELL OVER ARBEIDET I PROSJEKTET OG PRESENTASJON I MASTEROPPGAVEN. Arbeidet i prosjektet og presentasjon i denne oppgaven kan illustreres med denne modellen som viser at både det teoretiske bakteppet og presentasjon i oppgaven følger samme mønster fra egne historier, gjennom prosess med dialog som utvikler kritisk bevissthet, autonomi og fører til tiltro til handling.

4.1 HVORDAN OPPLEVER DELTAKERNE SIN HVERDAG, SIN DELTAKELSE OG SIN KONTAKT MED HJELPEAPPARATET?

Barnefamilieprosjektet tar utgangspunkt i deltakerne sin egen opplevelse av sin hverdag og kontakt med hjelpeapparatet. For å få frem dette blir dermed deres historie, slik den er brakt frem gjennom dialogene i prosjektet, essensielle i fremstillingen av resultatene i dette kapittelet.

4.1.1 Ulike forventninger fra hjelpeapparatet

Seks deltakere er til stede i dialoggruppen og diskuterer hvordan ulike instanser har ulike forventninger til familiene og hvordan det oppleves å skulle leve opp til dette. Alle de seks deltakerne har kontakt med ulike instanser i hjelpeapparatet og de synes det er

en utfordring å finne ut hva som kreves i samarbeidet. Spesielt er de opptatt av hvordan sosialtjenestens fokus på selvforsørgelse noen ganger kommer i konflikt med barnevernets fokus på ”barnets beste”. Barnevernsfaglig kan en vurdere familien ut fra barnets behov for omsorg og foreldrenes tilstedeværelse i de tilfellene hvor barnet har spesielle behov. Deltakerne diskuterer hva familien skal leve av, hvis foreldrene reduserer eller slutter i arbeid for å ta seg av spesielt utsatte barn. Familien trenger fortsatt en inntekt og det er ingen automatikk i at familien får sosialhjelp da denne ytelsen skal være absolutt siste utvei. I følge sosialhjelpens formål og bestemmelser skal alle andre inntektsmuligheter være utprøvd før sosialhjelp ytes. I punkt 2.2 arbeidslinje og nav gjør jeg rede for det norske velferdssystemets grunnlag, som innebærer både en plikt og en rettighetstankegang. Velferdsstaten bygger på at alle skal kunne forsørge seg selv gjennom arbeid (Halvorsen, 2006). Dette blir da stående i skarp kontrast til hva enkelte brukere møter i sin kontakt med barnevernet, der de kan oppleve at et ultimatum blir stilt i forhold tilstedeværelse, definert av barnevernet kontra lønnsarbeid.

Anne starter opp med å fortelle om et dilemma:

”Jeg har kun fast jobb annenhver helg fra fredag til søndag, så da må jeg jobbe det jeg kan i ukedagene. Problemet er bare at jeg mest får ekstravakter på kveldstid, slik at jeg må betale både barnehage og dagmamma og nå sier saksbehandler i barnevernet at jeg må slutte å jobbe eller få meg jobb på dagtid, fordi jeg må være mer sammen med ungene mine. Men jeg får jo ikke jobb på dagtid, jeg har søkt flere ganger, og hva skal vi leve av hvis jeg må slutte?”

Sonja legger til:

”Jeg må alltid være klar til å slippe det jeg har i hendene, sørge for barnepass og stille på jobb. Hvis jeg ikke kan stille i løpet av kort tid går vekten til en annen. Jeg kan aldri vite hvor mange timer eller dager jeg kan få jobb i løpet av en uke. Så blir jo lønnen ustabil og flere ganger må jeg søke supplerende sosialhjelp for å få ting til å gå rundt.”

Anne og Sonjas posisjon som ufaglært viser at de har få muligheter til å påvirke sitt eget arbeid. Hvis de ikke innretter seg slik arbeidsleder vil, risikerer de å miste sin stilling som ringevikar. Selv om viljen og evnen til å jobbe er tilstede er inntekten ofte så lav at en blir avhengig av å søke supplerende sosialhjelp for å dekke løpende utgifter.

Sonja sier det slik:

”En gang jeg forsøkte å be om å slippe så mange helgevakter fikk jeg beskjed om at dette ikke lot seg gjøre. Jeg måtte heller finne en annen jobb. Og det er jo klart, det finnes jo nok å ta av, vi ufaglærte altså, jeg føler at hvem som helst kan komme inn, rett fra gaten for å gjøre jobben min, er jeg ikke fornøyd, så kan jeg jo bare gå.”

Anne svarer:

”Vi har jo regninger og husleie å betale som alle andre, det stopper jo ikke opp om jeg slutter i jobben og ikke har penger”.

Problemstillingen som deltakerne tar opp viser dilemmaet som ofte oppstår når hjelpeapparatet blir for fokusert på sitt egne ”snevre” felt. Mens sosialtjenesten setter i gang tiltak for å hjelpe foreldrene vil barneverntjenesten sette i gang tiltak for å hjelpe barns situasjon her og nå. For å kunne gi helhetlig hjelp til familiene er det av betydning å forstå at fattigdom og sosiale problemer ofte har ulike årsaker og dermed gir ulike konsekvenser, både på individ og systemnivå. Som vist til under sosialpolitisk bakteppe i kapittel 2.1. påpeker Dominelli (2002) at fattigdom kan føre til ulikhet som innvirker på personlig integritet og slik redusere muligheter og føre til mindre tilgang på ressurser og deltakelse. For sosialtjenestens del ville det kunne styrke familiene å ha et større fokus på barns situasjon. Likeså kunne barneverntjenesten rette oppmerksomheten mot familiens økonomi og hvordan denne påvirker barna.

Flere deltakere kommer etter hvert med i diskusjonen, noe som blir illustrert gjennom dialogen som er gjengitt nedenfor.

Sonja: *”Heldigvis så bor vi i kommunal leilighet, slik at husleien blir etter hva jeg tjener”.*

Wera: *”Jeg trenger ny bolig og får hjelp av boligformidler, hun sier også at det lønner seg med kommunal bolig, at jeg ikke har inntekt til å leie privat og det er jo sant. Men så sier barnevernkurator at det ikke er bra for ungene å vokse opp i områder med kommunale leiligheter. Hun sier at det er best å leie privat”.*

Grete: *”Nei, det er ikke noe bra å bo i kommunal leilighet, jeg har flere ganger plukket sprøyter fra lekeplassen.”*

Nina: *”Når jeg skulle flytte til kommunal leilighet så sa folk til meg at da kom barnevernet og plasserte ungene i fosterhjem. Bare adressen er nok til at barnevernet kommer.”*

Liv: *”Folk reagerer alltid når jeg sier adressen jeg bor på, blir så rare i ansiktet eller sier bor du virkelig der? De lurere på om det bare er kriminelle som bor i disse blokkene.”*

Her er det igjen et godt eksempel på hvordan de ulike etatene arbeider isolert, ved å ta for seg en del av en helhet. Det kan oppfattes som et paradoks at kommunen gjennom sosialtjenesten tilbyr kommunale boliger, som kommunens barneverntjeneste finner uegnet for barnefamilier. Og på en annen side hvis Wera skulle leie leilighet på det

private markedet ville de høye leieprisene kanskje føre til at hun blir avhengig av sosialhjelp for å kunne betale husleien.

Både arbeids- og boligforholdet som her diskuteres viser at deltakernes handlingsrom er betydelig begrenset. Dessuten kan det virke som om relasjonen med hjelpeapparatet er preget av at det er de profesjonelle som definerer hva som er problemer og hvilke tiltak som bør settes inn. Som vist til i kapittel 2 så innehar de ansatte i offentlige sektor makt og autoritet gjennom sin profesjon. Dominelli (2002) sitt begrep "power of" kan vise til denne makten de ansatte har på bakgrunn av sin stilling. Denne autoriteten kan bli anvendt på et subtilt vis, slik at brukerne føler seg underdanige i møte med den ansatte og slik får mindre kontroll over egne liv. Dette kan igjen bidra til en følelse av maktesløshet, som vist gjennom Nina Wallersteins modell Figur 1, side 21 i denne oppgaven. Modellen kan benyttes for å forstå hva som kan skje med mennesker i denne situasjonen, hvordan det å ikke kunne påvirke sin egen situasjon eller ta egne beslutninger kan føre til avmakt. Deltakerne gir uttrykk for flere psykiske og fysiske stressfaktorer som dårlig økonomi, lav eller ingen arbeidsstatus, liten kontroll og lite støtte. Wallerstein viser gjennom sin modell at alt dette er faktorer som bidrar til dårlig helse eller sykdom. Fysiske og sosiale risikofaktorer kombinert med mangel på kontroll og maktesløshet over tid kan føre til sykdomsutvikling.

På samme vis som deltakerne har synspunkter på de forventningene som hjelpeapparatet har til dem, har også deltakerne synspunkter på hvordan de selv fremstår og kan bli oppfattet.

4.1.2 Selvrepresentasjon - "de innenfra ser ikke de utenfra"

En gruppe deltakere drikker kaffe sammen, samtalen dreier seg om å være mottaker av sosialhjelp. Dagny synes at det kan være vanskelig at andre mennesker vet om dette, hun synes å merke at folk endrer seg i måten de forholder seg til henne på, som om hun ikke er som dem. Hun sier derfor aldri at hun "går på sosialen."

Dagny: *"Jeg sier at jeg går på kurs hos nav på Danmarks plass."*

De øvrige deltakerne er enige, de ønsker ikke en identitet som sosialklient på grunn av konnotasjonene og betydningene dette begrepet blir tillagt. Videre sier deltakerne at det er bedre å møtes i prosjektet enn å møte opp hos saksbehandler på nav. I møte med hverandre synes de at de kan være mer åpne og er ikke så redd for eventuelle konsekvenser av det de snakker om. Som det er redegjort for under teoretisk perspektiv, del 2.2, er sosial deltakelse et nøkkelbegrep i samfunnsarbeid og det å møtes og dele erfaringer kan føre til økt innsikt.

Det kan være skremmende å møte andre mennesker med en følelse av at en selv ikke strekker til. Sosiologen Erving Goffman (1992) hevder at mennesker er komplekse

individer som kan ta strategiske valg om hvordan de ønsker å samhandle med andre mennesker eller grupper. I boken "Vårt rollespill til daglig" behandler han temaet hvordan folk anstrenger seg for å gi et bestemt inntrykk eller å opprettholde en fasade. Han fremhever hvor viktig det er å kontrollere effekten av vår selvpresentasjon, hvor vi som mennesker blir som aktører på en sosial scene i samhandlingen med andre.

Samtalen dreier seg så over til gruppedeltakernes erfaringer med nav.

Sara: *"De er så A4, ser ikke behovene inne i nav. De innefra ser ikke de utenfra. Vi burde kunne samarbeide høflig og motivert."*

Sara setter ord på det flere av deltakerne har en opplevelse av. Deltakerne i prosjektet ser på nav som de som er innenfor og som ikke har kunnskap eller vilje til å se deltakerne utenfor. Dette er en "oss og de andre" tankegang, som kommer til syne. Nav blir, som vist til i kapittel 2, en av institusjonene som skal rehabilitere og normalisere mennesker til gode borgere, og avvik blir møtt med regler og sanksjoner. "Normalsamfunnets og normeringssamfunnets skjemaer for å forstå sterkt marginaliserte folks liv, er dominerende og i mange sammenhenger automatiserte" (Taksdal et.al, 2006:24).

Men også i hverdagslivet utenfor nav, i gaten, med naboen, venner og sågar i familien forteller deltakerne at de føler seg annerledes, som "de andre". Noe som gjør at de er ekstra på vakt i forhold til hva de sier og hvordan de opptrer, jf selvpresentasjon. Samfunnet blir med dette den store "vi"- gruppen, som har makt gjennom institusjonene til å kategorisere "de andre". Dette skaper sosial orden, og sosial orden er lik eksisterende maktorden (Bauman and May, 2004). Sosial orden kan slik forstås som en konstruksjon som aktivt kan formes for å regulere og organisere menneskers liv, slik at de blir konforme og nyttige brikker i samfunnet.

Deltakerne snakker mye om det å være verdifull som menneske, og det å bli respektert for den de er og for det de mener er viktig i deres liv. De har inntrykk av at deres syn ikke blir respektert eller anerkjent av "de andre", som nav eller nabo. Dominelli (2002) bekrefter dette inntrykket når hun skriver at sosialt dominerende grupper definerer en lavere posisjon på de som er på bunnen av den sosiale rangstigen. Normalitet som verdier og normer blir definert av den dominante gruppen, og gir dem muligheter til å innføre en rekke system av sosial kontroll som begrenser de andres, de undertrykte gruppens muligheter. "In creating oppressive relationships, those in the dominant group seek to deny agency in those whom they deem inferior" (Dominelli, 2002:8). En kan også se dette i forhold til Gramsci (Gramsci et al., 2001) sitt hegemonibegrep, som beskrevet i kapittel 2.3.1. Begrepet viser til dominans som kan utøves gjennom fysisk makt eller gjennom definisjonsmakt ved å spre sine oppfatninger indirekte, noe som fører til en ensretting av mening og forståelse.

Som Sara påpekte er behovene ulike, dermed bør også tiltakene tilpasses den enkeltes situasjon og ikke være en blåkopi av forrige person inne på nav-kontoret. Hun snakker også om å samarbeide høflig og motivert, noe som viser et sterkt ønske om å få delta i planlegging og utarbeiding av tiltak, kort og godt er dette et ønske om brukermedvirkning og deltakelse. Som gjort rede for under tematisk og teoretisk perspektiv om deltakelse og medvirkning 2.3.2, finnes det ulike nivå for deltakelse (Arnstein, 1969). Sara oppfatter det slik at hun ikke blir forstått og kan slik plasseres på de nederste trinnene i Arnsteins deltakerhierarki, Figur 4, side 26. Det vil si at hun ikke har noen reell medvirkning og at det er de profesjonelle som avgjør hva problemet er og hva som skal til for å rette på dette.

Selv om deltakerne kan oppleve ikke å ha noen reell innflytelse i de tiltak som blir planlagt og utarbeidet, er det samtidig ulike syn på det å være i en slik situasjon og hva en ønsker å få ut av den.

Nina: *”Det er nå ikke verdens største undergang om en går på sosialkontoret. En er like verdifulle som mennesker. Enkelte vil ikke gå i arbeid, hva med dem?”*

Nina sikter til en tidligere episode hvor den ene deltakeren i dialoggruppen tok opp sosialtjenestens muligheter til å sette vilkår for økonomisk ytelse av sosialhjelp. Hun mente at det er urimelig at sosialtjenesten krever at alle skal ut i arbeid, selv ønsket hun å være hjemme med barna sine og drive med ting hun selv ønsket. Uttalelsen hadde den gang satt i gang en diskusjon i gruppen om hvilke forventninger den enkelte har med hensyn til det offentlige hjelpeapparatet, rettigheter og plikter. Hva vil det si å velge å være hjemme, med hensyn til forsørgelse? Som vist til i teorikapitlet, så bygger velferdsstaten på at alle i utgangspunktet skal forsørge seg selv gjennom arbeid.

4.1.3 Ikke fattig men blakk, en samtale om matkuponer og melkepenger.

Det er tirsdag formiddag og Dialoggruppen bestående av Grethe, Kristin, Sara, Liv, Dagny og Nina diskuterer begrepet barnefattigdom. Deltakerne snakker om fattige i utviklingsland kontra fattige i Norge. Jeg (forsker) spør gruppen: Anser dere dere som fattige?

Nina ser litt usikker ut, men sier:

”Tja, jo, egentlig så er vi jo det, jeg mangler jo alltid penger, føler at jeg har til mat, men ikke mer enn det. Er jo faste regninger. Føler meg fattig ja.”

Sara nikker og tilføyer:

”Må jo hele tiden søke om ulike bidrag til livsopphold, klær og slik til ungene, de får jo ikke det samme som andre barn på en måte.”

Kristin bryter inn, hun sier kontant:

”Nei, jeg er ikke fattig, men blakk.”

Deltakerne humrer lett, de skjønner poenget og samtalen dreier seg videre om å ha dårlig økonomi eller som Kristin sier det å være blakk. Som vist til under sosialpolitisk bakteppe er fattigdom et omdiskutert begrep. Begrepet kan også virke belastende og deltakernes holdning til dette avspeiles i dialogen over.

Liv som nettopp har begynt som deltaker i Kvalifiseringsprogrammet tar ordet:

”Jeg fikk ikke Kvalifiseringsytelsen min når jeg skulle, muligens fordi jeg nylig har flyttet og skiftet adresse. Jeg tok kontakt med sosialtjenesten på fredag og fikk en matkupong, men jeg synes det ble så vanskelig å bruke matkupongen. Jeg ble så nervøs, hvordan skulle jeg regne ut hvor mye jeg kunne bruke på butikken? Heldigvis var Lea, datteren min med og hjalp meg med å regne ut hva varene kostet.”

Episoden med matrekvisisjon førte til uønsket oppmerksomhet og lite respekt for Livs privatsfære. I dette tilfellet ble mangel på økonomi et synlig stigma, som et iøynefallende mindreverdstempel. I følge Goffman (1992) vil de såkalt ”normale” betrakte en person med stigma som mindreverdig og tenderer til å tillegge den stigmatiserte et sett andre og dårlige egenskaper i tillegg til det allerede nedverdiggende stigmaet.

Flere av de andre deltakerne har erfaring med matkuponger og deler sine opplevelser.

Grete: *”Du skulle ha nektet og bedt om å få en sjekk i stedet. En venninne av meg som har angst fikk sjekk, hun ville ikke ha klart å gå inn i butikken med matkupong.”*

Nina: *”Jeg har også vært i butikken og betalt med matkupong, jeg synes det var veldig flaut, og så hadde jeg også barn med meg i køen. Jeg var redd for at det skulle stå en nabo i samme kø, som kunne se at jeg handlet med matkupong fra sosialkontoret.”*

Dagny: *”Så er det den dyreste butikken en må handle på, Coop. Ikke alle butikker tar imot matkuponger og sosialtjenesten har avtale med Coop. Når vi må handle der får vi mindre igjen for pengene”.*

Deltakerne kjenner alle igjen opplevelsen av nedverdiggelse og maktesløshet. Men deling av disse erfaringene gir dem mot. De oppfatter at også andre har opplevd dette, de er

ikke alene. Dette er i tråd med Freire (2003) sitt dialogbegrep, hvor mennesker setter ord på sin verden og slik legger grunnlag for endring. Ved å betrakte Ledwith (2005) sin modell Figur 3, side 24, over utvikling av kritisk praksis kan en se at empowerment bidrar til styrking av personlig identitet og fører til autonomi til handling på personlig nivå, noe som igjen kan føre til kollektiv handling. Personlig autonomi er en sentral del av begrepet personlig integritet og blir slik essensielt for å oppnå kritisk autonomi. I dialoggruppene kan deltakerne snakke fritt og skamfølelsen avtar. Gruppen fortsetter slik med å dele erfaringer om det å ha dårlig med penger.

Inger: *”Jeg visste at det skulle være 200 kroner på kontoen min i går, men jeg måtte som alltid dobbeltsjekke før jeg gikk på butikken, for tenk om det var trukket gebyrer.”*

Sara: *”Jeg kjenner meg godt igjen, en gang så måtte jeg gå tilbake med 1 liter melk, for å ha nok til å betale regningen. Er det nok til en eller to liter melk, er det nok til buss eller må vi gå?”*

Grete: *”Jeg tar aldri bussen, det har jeg ikke råd til. En bussbillett er jo det samme som to brød.”*

Underlid (2006) viser til konsekvenser av å være sosialhjelpsmottaker. Foruten en generell følelse av uttrygghet, oppleves en mangel på frihet som begrenser den enkelte og familiene både sosialt og geografisk. Flere føler seg sosialt devaluert, har et dårlig selvbilde, og mange føler at de har mislyktes særlig som foreldre. Deltakerne i prosjektet kjenner seg igjen i denne beskrivelsen, noe som er særlig karakteristisk i skildringen om matkuponen.

Alle har et valg heter det, i et tilfelle ovenfor er det valg mellom brød eller bussbillett. En eller to liter melk? Dette er problemstillinger som opptar deltakerne daglig. Kanskje ikke så rart at enkelte vegrer seg i samtale med ”andre”, naboer med mer? ”Vår evne til å se distinksjoner og foreta inndelinger i verden innbefatter også skillet mellom *oss* og *dem*” (Bauman and May, 2004:43). Kontrasten mellom det livet de lever som sosialhjelpsmottaker og det livet ”de andre” i samfunnet lever er stort. Likevel viser samtalen ovenfor at deltakerne har håp for fremtiden og tro på en endring til det bedre. Ved å møte hverandre har de fått mulighet til å snakke om sine utfordringer, de har satt sine ord på følelser og erfaringer. Som Underlid skriver det så er håp motpolen til frykt. ”Det er vona som motverkar frykta, og som kan dempe og lindre henne (Underlid, 2006:164).

4.1.4 Et barn koster mer enn satsen.

Som nevnt i innledningen er 2010 EU sitt fattigdomsår. Et av områdene man i Norge ønsket å sette fokus på er ”Inkludering av utsatte barn og unge”. Deltakerne i Dialoggruppen har også vært opptatt av hvordan dårlig økonomi påvirker barna i familiene, noe som illustreres i dialogen som følger.

Mina: *”Et barn koster mer enn satsen. Skal ikke gå utover barn at foreldrene har dårlig råd. Når en har barn på sosialen har en ikke råd til noe ekstra utstyr og sånn og skal en på kino blir det fort mye penger, skal ha penger til buss, kino og snop, det blir 200 kroner. Med flere barn blir det enda mer.”*

Sara: *”Noen unger får hele tiden så mye, sykkel, X-box, Play Station. Kan det ikke gå en 5-10 år imellom? Blir litt vel mye materielle ting. Sitter ved spillboksen hele dagen. Jeg er glad for at hun (datteren) liker å sparke fotball.”*

Nina: *”De to eldste kjøpte fornuftige ting, støvletter og slik. Jeg husker når jeg var barn, så fikk vi veldig lite, foreldrene mine var veldig sparsomme. Vi hadde noen slektninger som alltid kjøpte mye, slalåmski og flere dyre ting til seg selv og ungene. Så en dag så måtte de låne penger av foreldrene mine for å klare seg.”*

Sara: *”Jeg blir spurt av min familie, har du økonomi? Skal vi ta med ungene? Men jeg klarer ikke å gå til familien. Flaut synes jeg, hvis jeg hadde bedt om dette, penger, så hvordan skal jeg klare å betale tilbake, da sitter jeg heller hjemme og griner en dag.”*

Barn utvikler egne strategier og forholder seg aktivt til familiens dårlige økonomi. Selv om foreldrene forsøker å skjule, prioritere eller kompensere for manglende materiell standard og dårlig økonomi, utvikler barna egne mestringsstrategier og sliter for å beskytte foreldrene og ta vare på seg selv så godt de kan (Sandbæk, 2008). Deltakernes fortelling om barna som ”heldigvis” er fornuftige og kjøper støvletter eller som foretrekker ballspill foran datautstyr, kan være eksempler på mestringsstrategier barna foretar for å beskytte foreldrene. Barna former hverdagen tilpasset familiens økonomi og velger ulike strategier, enten tilpasning, ved å avstå og/eller skjule, eller de forsøker å endre familiens handlingsrom ved å arbeide, planlegge, spare og låne (Harju, 2008).

Det er vanskelig å ha lite penger i et rikt samfunn som Norge. Velstands-Norge, kjøpefest og ”må bare ha”-retorikk ligger langt unna deltakernes hverdagsliv. Som det er gjort rede for i del 2.1.1 under sosialpolitisk bakteppe, er både rikdom og fattigdom relative begrep. Den velstanden som de fleste i Norge tar del i utelukker grupper av mennesker både økonomisk og sosialt. En trygg økonomi betyr muligheter til langsiktig

planlegging. Men det dreier seg ikke bare om økonomi, men også om livssjanser. Veien fra fattigdom til sosial eksklusjon kan være kort. Det er flere sammenhenger mellom sosialhjelp, sosiale marginaliseringsprosesser, og vedvarende fattigdom. For enkelte går fattigdommen i arv i generasjoner. Lav utdanning, frafall i utdanningsforløpet og dårlig helse har sammenheng med oppvekst i fattige familier, og slik kan fattigdom reproduseres (Lorentzen, 2008).

4.2 FRA KLIENT TIL DELTAKER

4.2.1 Språk er makt

Data angående oppstart og gang i prosjektet er hentet fra dokumenter og refleksjonsnotater gjort av prosjektarbeider. Ved gjennomgang av dette materialet ble det funnet at det ble nyttet en mengde negativt ladde ord ved oppstart av prosjektet. Ved avslutning av prosjektet var denne språkbruken endret og erstattet av en mer positivt ladet språkbruk.

Ord og begreper vi bruker er viktige fordi vi gjennom språket forstår, og på mange vis konstruerer, den sosiale virkeligheten. Gjennom språket dannes et bilde og en oppfatning av hvem vi er (Blakar, 2004). Et skifte fra *klient* til *deltaker* er et eksempel på at språket kan virke frigjørende. Fra å være passiv klient som trenger hjelp fra en spesialist inneholder deltakerbegrepet aktivt samarbeid. Språkbruken i prosjektet viser at fokus ble satt på begrensninger og lavt selvbilde i oppstarten av prosjektet, mens siste del av prosjektet er preget av ordvalg som viser optimisme, styrke og håp for fremtiden. Eksempler på uttalelser i oppstarten av prosjektet er:

”Jeg er så fortvilet, jeg vet ikke hva jeg skal gjøre.”

”Jeg har det så vanskelig for tiden, gråter mye.”

”Det er så mye problemer med far til barna og barnevernet.”

”Jeg har aldri levd et normalt liv.”

”Jeg er så sliten, føler meg helt utbrent.”

Det fremkommer av dataene at det vært lagt mye vekt på språkbruk i prosjektarbeidet, det vil si hvordan språket som brukes kan påvirke deltakernes selvfølelse og selvrespekt. I følge Dominelli (2002) er det viktig at praktikerer ikke bruker stereotyper når en henvender seg til individer. “Relating to the particular person in their own terms is important if practitioners are not to use stereotypes to oppress individuals by treating them as categories, thereby endorsing a pathological view of their skills and potential. It has to be addressed if the stereotype has been internalised by the client” (Dominelli, 2002:91).

Rolv Mikkel Blakar (2004) skriver at det er gjennom språket vi i vesentlig grad skaper vår sosiale realitet. ”Den som har mest makt (posisjon) til kvar tid kan avgjere kva for språklege verkemiddel som er gangbare. Den som har makt (posisjon) i stor utstrekning avgjer kva ord og uttrykk (maktmiddel) skal tyde” (ibid:83). De profesjonelle innen sosialtjenesten innehar en slik posisjon og dominans, noe som er vist til i kapittel 2.3 ved Rønnings eksempel om å bruke myndiggjøring som synonym for empowerment. Ved en oversettelse av empowerment som myndiggjøring kan dette lett assosieres med en passiv tilstand, noe som blir foretatt med en hjelpeløs person.

Språk kan studeres og analyseres ut fra ulike perspektiv. Jonas Rosenvold (2007) har i sin hovedfagsoppgave studert utviklingen av velferdsstaten og hvordan den blir språklig konstruert i politisk debatt og policydiskurs. Her forsøker han å kartlegge forbindelsene mellom språk og samfunnets maktstrukturer. Rosenvold anmerker at den politiske velferdsdebatten ofte dreier seg om en konkurrerende fremstilling av hva som egentlig er problemet. Politikk blir også formet av språkssystemer, hvor også stortingsmeldinger inngår og diskurser blir produsert. Rosenvold sier det slik at ” Språk, innen dette perspektivet, ikke bare *er* makt, det *utøver* makt, og diskursteori er det mest sofistikerte forsøket på å forklare hvordan” (ibid:15). Språket brukt på denne måten kan også være et klart eksempel på det Gramsci legger i sitt hegemonibegrep, som gjort rede for i del 2.3.1.

Innen velferdspolitikken blir det brukt ulike språklige begreper også av moralsk karakter. Begrepene aktiv og passiv mottaker av ytelser kan være et eksempel på hvordan makt blir utført gjennom språket. Aktiv viser til det å være arbeidsom, dynamisk og virksom, mens passiv blir forstått som inaktiv, uvirksom og uinteressert. Eller som Rosenvold så subtilt uttrykker det: ”Ingen kan kjempe for å utvikle velferdsordningene i en mer passiv retning” (ibid:16). Klient, mottaker av ytelser, deltaker eller bruker, alle disse begrepene kan brukes om hverandre, men gir likevel ulike konnotasjoner.

4.2.2 Selvoppfatning i endring

Underlid (2006) har i sin forskning intervjuet 25 langtidsmottakere av sosialhjelp i Bergen over en periode på et halvt år. Han kategoriserte sine funn i uttrykk som ga fire konkrete utslag: Utrygghet, hvor alle som ble intervjuet fryktet fremtiden for seg selv og sine barn. Ufrihet, mangel på penger fører til begrensninger både sosialt og geografisk og livsnytelsen blir hemmet. Sosial devaluering, hvor mange følte seg uønsket. Dårlig selvbilde, med en opplevelse av mislykkethet, spesielt som foreldre. Disse tendensene kan finnes igjen i mine data. Utrygghet, ord som beskrev håpløshet, bekymring, og maktesløshet ble hyppig gjentatt i de første samtalene. Også beskrivelser av at ufrihet og mangel på penger førte til begrensninger for livsutfoldelsen for den enkelte og familien. Dette ga en fornemmelse av å være annerledes som igjen medfører

en skamfølelse og forlegenhet. Dette gikk igjen i deltakernes første fremstillinger, noe som kan illustreres med følgende utsagn:

”Venninnene mine går på jobb, de lever et A4 liv med leilighet og mann. De står på samme sted i livet, er på samme nivå.”

”Mye av oppfølgingen av ungene på skolen er gjennom data, det er flaut å ikke klare å følge med.”

”Jeg er så bekymret for barna mine.”

Foruten disse sammenfallende kategoriene er det, ut i fra denne studiens målsetning, også naturlig å trekke frem deltakernes erfaringer fra kontakt med hjelpeapparatet. Disse uttalelsene viste at mistillit, mistro og betenkeligheter preget ordvalget i oppstarten. Deltakerne hadde vært i kontakt med ulike instanser av hjelpeapparatet og uttrykte ingen tillit til at de skulle få hjelp for sine egendefinerte problemer:

”Jeg har forsøkt å fortelle om mine problemer mange ganger, men siden dette er vanskelig å snakke om, og jeg har manglet ord for å forklare.. det har tatt så lang tid... jeg kan ikke forvente at saksbehandler har mulighet til å bruke så mye tid på min historie.”

”Når jeg har vært der nede for å be om hjelp, så er det som de ikke hører hva jeg sier.”

Etter hvert som Barnefamilieprosjektet gikk sin gang viste språket gradvis å endre seg i takt med at deltakerne ble kjent med hverandre og kunne diskutere fritt rundt emnene som opptok dem. Mot slutten av prosjektet gjorde jeg (forsker) ny registrering av språk og begreper og avdekket en endring fra pessimisme til optimisme i deltakernes utsagn:

”Prosjektet betyr mye for oss. Noe å gå til og bli sett på som et likeverdig menneske.”

”Prosjektet hjelper oss til å bli sett og hørt. Og til å komme oss videre i livet.”

Det kunne se ut som om at språket og innholdet endret seg i takt med deltakernes endrede innstilling. Dette er også i tråd med det Freire (2003) sier, at en gjennom dialogen får en erkjennelse av at noe er endret og at en kan se en sak på en annen måte. Fellesskapet i gruppen hadde gitt deltakerne en anerkjennelse av hver enkelt og derved kraft til å tenke på felles utfordringer:

”Fint å begynne med små prosjekter som oss. Så øke på, være foregangsmodell, forbilde.”

”Gir mye selvtillit til de personene som er med. Det går an. Se andre i samme situasjon.” Dette er en måte å få folk på fote igjen. Det er ikke stressende og det gjør at vi får begynne en prosess.”

”Jeg synes det er viktig at vi når ut til nav og forteller dem at vi har tro på gruppen vår og ønsker at det kan legges til rette for å kunne jobbe slik i nav.”

En gjennomgang av dataene mine viser at det i prosjektarbeidet har vært viktig å være oppmerksom på ordene som brukes, ved å ta dem frem ett etter ett og så forsøke å erstatte dem med ”nye” ord som kunne beskrive styrke, ikke patologi. Deltakerne trente også på å ta avgjørelser og sette ramme for eget liv. Ved å jobbe slik ble språket styrket og deltakerne oppnådde bevisstgjøring av sin virkelighet og identitet, både fra eget perspektiv og hvordan andre mennesker ser på dem. Ved å arbeide på denne måten bringes det inn mye makt og ressurser gjennom den profesjonelle (Dominelli, 2002).

Forløpet i prosjektarbeidet kan vise hvordan en med empowerment som metode kan endre både språk, oppfatning, og selvfølelse og slik redusere sosiale og psykologiske risikofaktorer, som vist ved Figur. 2 side 22, om Wallersteins (1992) empowermentmodell. Deltakerne har hatt rom og anledning til selv å sette ord på sin virkelighet, noe som har gitt økt selvtillit og motivasjon til handling.

I følge Dominelli (2002) er sårbare eller utsatte grupper nesten per definisjon ikke en del av det dominerende sosiale felt. Det blir derfor spesielt viktig at de selv får komme til orde og skape eget handlingsrom, når det dreier seg om eget liv. Dette både gjennom språkbruk og oppfatning av seg selv. ”...their construction as ‘clients’ or people in need is taken as indicative of their inferior social status and they are responded to such as unless the client challenges that construction” (Dominelli, 2002:57).

4.3 FELLESSKAP, BEVISSTGJØRING OG HANDLING

4.3.1 Fellesskap gir styrke

”Fikk time i Barnefamilieprosjektet og ble veldig godt mottatt. Når jeg gikk derfra var jeg positiv. Jeg ble satt opp på datakurs, og kom med på det og etter hvert andre arbeidsgrupper. Har hatt mange samtaler om forskjellige saker. Har alltid blitt møtt med forståelse, respekt, medfølelse og som et likeverdig menneske” Grete.

En modell i samfunnsarbeid fra Popple (1995) kalt ”development model” kan oversettes som utviklingsmodell og går ut på å assistere grupper til å nå/skaffe seg ferdigheter og tiltro til å bedre livskvalitet. Samfunnsarbeider inntar rollen som ”muliggjører” eller ”facilitator”, for å lette tilgang og motivere til at deltakerne tar del i endring av forhold av betydning for dem. Fokus endres etter hvert fra individ til gruppe og samfunnsnivå. Det kan se ut som om det er dette Barnefamilieprosjektets fellesskaps- og gruppearbeider bygger på. Deltakerne finner anerkjennelse i hverandre og danner egne grupper med felles avtalte aktiviteter. Før, og noen ganger også etter, aktivitet møtes deltakerne i dialoggrupper, hvor tema og diskusjon avgjøres av deltakerne selv.

Dagny sier det slik:

”Når vi kommer til prosjektet, så føler vi oss velkommen. Vi setter oss ned og kommer gjerne straks i gang med noen diskusjoner om det som opptar oss.”

Som vist til i avsnittet om samfunnsarbeid del 2.2 er likeverdig deltakelse mellom de involverte en vesentlig faktor, hvor det blir lagt til rette for å bedre ferdigheter og selvfølelse under prosessen. De ulike aktivitetene blir som et springbrett inn i fellesskapet med de andre. Etter hvert så ser det ut til at det ikke er aktivitetene i seg selv, men fellesskapet og dialogen som er det viktige.

Som Dagny uttaler det:

”Det er positivt med dialogene våre, vi kan jo samles både før eller etter dataopplæring. Disse treffene gir følelse av tilhørighet. Dataundervisning er grei, men det å møtes i dialoggruppen først er best. Før vi går i gang med det vi skulle ha gjort. Det vi gjør først er egentlig det viktigste.”

Gjennom fellesskapet har deltakerne skapt sitt eget handlingsrom og de har skaffet seg kunnskap om at de ikke er alene. Ved selv å styre agendaen har deltakerne fått belyst sin situasjon og løftet blikket fra et dårlig selvbilde til felles utfordringer. Som vist til i teorikapittelet kan fokus flyttes fra et innskrenkende individnivå til også å se barrierer på systemnivå (Freire, 2003, Ledwith, 2005, Dominelli, 2002). En av deltakerne skriver dette i et notat til Dialogavisen:

”Her satt jeg i min lille leilighet og grublet over om det fantes en utvei for å skape en bedre situasjon og fremtid for mine barn og meg. Var det mulig? Hva kunne jeg gjøre for oss? Alt virket veldig fastlåst med dårlig økonomi, dårlig leilighet og ingen utsikt til bedring ettersom jeg hadde uføretrygd og attpåtil var blitt ganske voksen. Jeg kunne for eksempel jobbe litt, eller helt, men med null utdannelse. Hvilken jobb kunne jeg få der jeg kunne tjene så mye at jeg kom over det beløpet som bostøtten ville settes ned tilsvarende? Veldig mye jobbing, og med fare for å bli helt utslitt uten at det egentlig ville hjelpe særlig.”

Fellesskapet underbygger engasjement og håp, og deltakerne får pågangsmot og kraft til å engasjere seg. Dette er i tråd med Dominelli (2002:109) sin tenkning: ”Realising their power within a group setting engaging in collective action can be a response that empowers an individual and enables him or her to work with others to redefine their state of being and develop a greater range of options within which to live.”

Sara: *Jeg har gode venner, men vil ikke si alt, hele livshistorien. Men her inne kan vi dele, for alle har noenlunde de samme, det er tryggere å luften problemene. Det er trygt å snakke sammen med andre med samme bakgrunn, som er i samme situasjon.*

Dagny: *Får ikke alltid svar på det jeg ønsker på nav kontoret og venninnene mine er på jobb, de skjønner ikke hva jeg opplever. Her i prosjektet har vi, samme utfordringene, som kommunal leilighet, dårlig råd, så kan vi hjelpe hverandre.”*

Ved å snakke sammen om det som opptar dem sammen, styrker deltakerne følelsen av tilhørighet. Slik kan de fremme psykologisk empowerment og øke selvtillit. Som vist til i avsnittet om empowerment, så mener Bracht (1999) at personlig utvikling og empowerment på individnivå er vesentlig for å oppnå kollektiv empowerment. Dette kan være det første steget til å utvikle handlingsevne som kan sies å være motsatsen til maktesløshet, noe som kan illustreres med følgende uttalelser:

Sara: *”Prosjektet vårt forebygger.”*

Dagny: *”Ja, vi har fått tro på gruppen.”*

Som vist til i teoridelen om samfunnsarbeid forankres metoden i blant annet deltakelse og empowerment. Ved å være en del av et fellesskap styrkes den enkelte, og gruppen blir i stand til å stille kritiske spørsmål som kan rokke ved den rådende sannhet (Freire, 2003, Ledwith, 2005). Det å komme sammen i grupper viser seg her å være en viktig måte å forhindre følelse av avmakt som enkeltindivider ofte erfarer. En av deltakerne formulerer seg slik i Barnefamilieprosjektets Dialogavis:

”At menneskene blir møtt med respekt og tro på at en er verdt noe, får dem til å våge å satse på at en kan klare noe og ikke være så redd for å være den personen som kanskje har skjult seg bak mindreverd og usikkerhet.”

Ved å fjerne seg fra den individuelle usikkerheten som har ført til at en ikke har klart å se løsninger eller å handle aktivt for å endre sin situasjon gir gruppen muligheter til å endre oppfattelse og muligheter for handling.

4.3.2 Bevisstgjøring

I følge Freire må mennesker som er undertrykket kjempe en kamp på to fronter, mot både en indre og en ytre fiende. Den indre fienden består av maktskyer som er lagret etter vedvarende undertrykking. Freire bruker Hegel sitt uttrykk om at slaven slik har internalisert herren. Det er først når en selv oppdager at en er vertskap for undertrykkeren at en kan starte egen frigjøring. Læreren eller i dette tilfellet sosialarbeideren må endre sin rolle til å bli en tilrettelegger (facilitator) for slik å yte hjelp til selvhjelp. I følge Dominelli (2002) må den profesjonelle anerkjenne sin større kontekstuelle makt, og gå inn for en maktdeling med det mål å styrke klienten ved å redusere makt og ulikhet dem imellom. Sosialarbeidere som arbeider med grupper bør

være oppmerksomme på prosesser som kan føre til eksklusjon, og sikre at gruppen skaper rom hvor individene kan være seg selv (ibid).

Under følger et lite utdrag fra et ressursgruppemøte hvor Sara, Nina og Dagny diskuterer fremgangen i prosjektet.

Nina: *”Ja, veldig fint, jeg begynner å få veldig mange nye tanker. Egentlig burde det være slik på alle sosialkontor og steder der de jobber med folk. Gruppearbeidene gjør at vi får hjelp til å komme i gang, gjøre noe med livet. Det hadde stanset opp for oss. Prosjektet er en måte å få folk til å få motet igjen, ideer, lyst til å gjøre noe, tro på at det går an, at det ikke er så stressende. Du har tid på deg, til å begynne på en prosess.”*

Sara: *”Får lyst til å høre på og få delt erfaringer. De fleste har samme problemer. Viktig å få delt tanker. Alle burde ha et slikt prosjekt med en person på et kontor. Før jeg begynte her, følte jeg meg, så ned i gulvet, mens den andre pratet og pratet. Sa meg enig, ikke trygg nok til å si noe. Kom utenfor så tenkte jeg, hvorfor sa jeg ikke... Her snakker vi som kollegaer, trenger ikke veie ordene. Det er viktig å få formidlet at det går an. Hvem skal starte opp?”*

Når deltakerne i prosjektet møtes i dialoggrupper blir dette en slags herredømmefri dialog. Det er deltakerne selv som setter ord på sin virkelighet. Ved å sette sine ord på problemer og utfordringer rydder de samtidig bort eller endrer posisjon på ”gammelt vrakgods”. Deltakerne kommer sammen for å gi tilværelsen sin navn, for slik å kunne endre den. Deltakerne stiller seg spørsmål om hvordan virkeligheten egentlig er og hva som skal til for å skape endring.

Nina: *”Er det riktig at vi som sosialhjelpsmottakere skal ha så lite å si? Være så uttrygge?”*

Dagny: *”Nei, nav skulle ha bygget oss opp, slik som dette prosjektet gjør.”*

Sara: *”Ja, det øker selvtilliten, vi er nå godt voksne, men dette passer også for unge. Unngår nedverdighet. Prosjekter kan forebygge kriminalitet, rusmisbruk. Bygge opp personene i tidlig stadium. Gjøre dem trygg på seg selv. Gå inn på ungdomstrinnet, de med dårlige karakterer. Ikke en til en person, men sammen i grupper. Fellesskapet bygger opp.”*

Freire sier at lærdom må komme fra de undertrykte selv og de som virkelig står sammen med dem. Samfunnsarbeiderens rolle blir da å legge til rette for og assistere deltakerne i en prosess hvor de kan utvikle kritisk bevissthet. ”Det er når menneskene sier sin mening og gir verden navn at de forandrer den, og dialogen tvinger seg frem som menneskenes måte å nå betydning som menneske på” (Freire, 2003:62). Det er dette

deltakerne jobber for, å endre verden slik at den kan gjøres menneskelig også for brukere av velferdstjenestene.

Som det ble vist til i teoridelen så mener Freire (2003) at utsatte grupper kan bli bevisst virkeligheten gjennom refleksjon og dialog. Ved å oppnå bevissthet blir derfor deltakerne i stand til selv å konstruere sin virkelighet. Deltakerne blir bevisst sine ressurser og får en opplevelse av seg selv som kompetente og hele mennesker. Sara treffer spikeren på hodet med sin uttalelse:

”I prosjektet tilvenner vi oss nye ting. Vi får styrket rettighetene våre i forhold til å snakke med de på offentlig kontor. Alle har behov for å bli hørt, vi er med på å forebygge negative holdninger og gir ikke opp.”

Samholdet og fellesskapet i gruppen gjør det også lettere for deltakerne å luften tema som de selv beskriver som skamfulle. Erfaringene som deles endrer status fra en persons subjektive oppfattelse til å bli objektiv sannhet og flyttes til et annet nivå av gjenkjennelse. Deltakerne blir bevisst virkeligheten i fellesskap, fra en subjektiv til en objektiv sannhet som hele gruppen kjenner seg igjen i. De kan nå fokusere på styrke og opparbeide seg handlekraft. “Focusing on agency and strengths rather than passivity and weakness to engage in a change-oriented relationship is one way of achieving this objective in an empowering manner” (Dominelli, 2002:96).

4.3.3 Planlegging og utadrettet handling

Deltakerne i ressursgruppen har hatt samtaler med ekstern representant fra Høgskolen i Bergen, som inviterte dem til å komme på høgskolen og undervise sosionomstudentene. Han har lyttet til det deltakerne i har fortalt om erfaringene sine i prosjektet og sier til dem at; ”det er som å få servert læreboka med andre ord”, jf Dominelli (2002).

Tidligere hadde flere av deltakerne fra Barnefamilieprosjektet deltatt på et ”brukerseminar” sammen med andre brukerrepresentanter i nærmiljøet. Seminaret var et ledd i et samarbeidsprosjekt mellom Høgskolen i Bergen og Bergen kommune. Tema for prosjektet var mobilisering med vekt på økt bevisstgjøring og økt selvbilde i rollen som representant for egne og andres interesser inn mot velferdssamfunnet. Deltakerne fra Barnefamilieprosjektet hadde vært spesielt opptatt av barn og unges oppvekstforhold i bydelen og diskuterte muligheter for tiltak rettet mot disse gruppene.

Deltakerne hadde på bakgrunn av dette seminaret erfart at de kunne møtes, diskutere og påvirke også utenfor selve prosjektet. Deltakerne ble derfor entusiastiske og begynte straks å diskutere muligheten til å komme i posisjon i forhold til studentene.

Nina: *”Folk har ikke særlig kunnskap om hvordan vi opplever kontakten med sosialtjenesten og nav.”*

Sara: *”Jeg skulle gjerne ha gått på høgsolen og fortalt dem om hvordan det oppleves.”*

Dagny: *”Høres ut som vi har fått jobb!”*

Alle: *”Latter.”*

Sara: *”Tiden i prosjektet har vært motiverende og har gitt meg selvtillit. Jeg tror at det kan være forebyggende å stå foran høgskolefolk og fortelle hvordan vi som lever dette livet har det. Så kan de få innblikk i hvor viktig slike prosjekt er.”*

Dagny: *”Det er mye som kan gjøres ut av dette. (prosjektet). Det er nå først det begynner å bli kraft i oss. Det er som et barneselskap, først er alle sammen sky, så bryter alle ut i vill lek.”*

Eksemplet viser et kanskje lite, men likevel viktig skritt videre for de av deltakerne som sa ja til å delta i undervisningen ved sosionomutdanningen. Dagny sin sammenligning med et barneselskap kan vises som et eksempel i utviklingsfaser fra teorier om gruppearbeid, første stadiet hvor deltakerne er høflige og prøver ut relasjonene, så etter hvert økt samhold og samarbeid om hva som skal gjøres. Utsagnet ”kraft i oss,” kan også vise til det Wallerstein (1992) benevner som lokalsamfunnsempowerment gjort rede for i Figur 2. side 22 i teoridelen. Det kan også sees i lys av Freire sitt praxisbegrep, hvor han påpeker at en gjennom dialogen får en erkjennelse av at noe er endret, at en kan se en sak på en annen måte. Denne erfaringen vil så føre til en ny handling, som i dette tilfellet å delta i studentundervisningen.

Nina, Sara, Dagny og Inger forberedte seg så på å snakke til sosionomstudentene. Dagny må melde avbud, men Inger vil gjerne være med. Inger vet ikke om hun ønsker å si noe, men hun vil være med på forberedelsene og delta som observatør.

Sara: *”Jeg vil gjerne snakke om hvordan prosjektet har bidratt til å komme seg videre, at deltakelsen bygger på seg, jeg ønsker å påvirke sosionomstudentene. Det blir ikke så vanskelig å møte hverdagen når en deltar i et slikt prosjekt. Jeg står gjerne frem og snakker om at det er mulighet for å komme seg videre. Skal ikke føle seg mindreverdig fordi en kommer opp i sosialt uføre.”*

Inger: *”Det gjelder ikke bare de andre, men også oss som har kjent det på kroppen. Vi som kommer til skranken, hvordan vi har det.”*

Dagny: *”Før du får jobben, lære hva du skal sitte og love å lyge om.”*

Alle: *”Latter.”*

Nina: *”Vi får så stor selvtillit og støtte. På en stige med 10 trinn, kommer vi opp til topp.”*

Nina sin kommentar kan vise til det Arnsten (1969) kaller deltakelse på et høyere plan. Gjennom ressursgruppen har deltakerne fått mulighet til å påvirke de nye sosionomstudentene. Her har Nina og de andre tatt skikkelig sats og klatret oppover i Arnsteins stige, vist i Figur 4, side 26. Uttalelsen kan også vise til mobilisering av makt ved empowerment som prosess og ekte deltakelse.

Sara har laget en power-point fremvisning som hun presenterer for sosionomstudentene. Hun startet med å snakke om:

”Hvordan familie og venner tenker på oss. De har jobb, mens vi må leve på sosialhjelp.”

Deretter fortalte hun om hvordan det er å være mor til barn med funksjonshemming:

”Jeg har hatt barn med funksjonshemming hjemme i 17 ½ år. Det har vært steintøft, men utrolig lærerikt. Jeg har måttet lære meg å møte hjelpeapparatet. Det har ikke vært lett, jeg følte at den på hi siden skulle gi meg det, pengene altså.”

Sara fortalte om sine erfaringer når hun har vært på et kontor og ikke kjente den andre over bordet:

”Det har vært vanskelig å åpne seg. Det er ikke lett å snakke om sine problemer med noen en ikke stoler på. Jeg har ofte tenkt at saksbehandler ikke har tid til å sette seg inn i situasjonen. Jeg føler vedkommende sitter der og tenker ”Hva skal hun mase om i dag.”

Sara avsluttet med å oppmuntre studentene:

”Kjempekoselig å være her. Det er en utfordring for meg og lærerikt. Jeg tror jeg kan gå herfra i dag og si JIPPI jeg klarte det.

Hun viste også at hun hadde kraft til å motivere studentene:

”Jeg ønsker å motivere dere og ønsker dere lykke til med utdannelsen. Med ’stå på mot’ så klarer dere dette. Og håper dere blir med på å bygge slike prosjekt i fremtiden, uansett hvor det måtte være. Jeg vil gjerne avslutte med et dikt jeg har skrevet; dikt, er det mulig at jeg har skrevet dette? Takket være prosjektet har jeg ”nerv” til å sitte og skrive dikt og stå foran dere. Jeg har aldri turt dette før. Nå har jeg ’nerv’ til å gå på dysleksi skolen og ’nerv’ til å stå foran læreren og klassene og lese diktene mine. Det å møte hverdagen, sosialt og trygt handler om gjensidig respekt for folk. Tårene (diktet) forteller mye om hva dere må tenke på i fremtiden. Det handler om å tro på seg selv.”

Nina kom så til og fortalte at hun har fått mye selvtillit etter å ha deltatt i prosjektet. Hun hadde lenge hatt en drøm om å få seg en utdanning, men tilværelsen hadde vært vanskelig, hun hadde ikke hatt troen på at hun kunne begynne på høyere utdanning. Men fellesskapet og arbeidet i prosjektet hadde gjort det umulige mulig for Nina, denne dagen sto hun foran studentene selv som student. Nina hadde bestemt seg for å snakke om temaet fordommer og respekt:

”Det er viktig ikke å være dømmende, en vet ikke hva andre har opplevd, som har gått i skoene, og kjenner hvor skoen trykker. En føler seg forhindret i å være den en er hvis en møter fordommer. Det som har vært fint med Berit (prosjektleder) er at hun har vært så oppmuntrende. Det har vært fantastisk å være med i prosjektet. Men så har jeg da opplevd hvordan det motsatte kan være. Jeg har opplevd hvor ødeleggende en offentlig person faktisk kan være, det kan ta knekken på en.

Når du jobber som sosialarbeider er du i en situasjon hvor du har makt. Da er det viktig hvordan du forvalter den makten du har. Tenke over hva gjør du? Hvilke regler gjelder for deg og om de samme reglene gjelder for den personen du skal hjelpe?

Det handler om grenser, for eksempel; du sitter på et kontor og du sier din mening, som du har tenkt på lenge, sier det du tenker og føler. Den som sitter på den andre siden liker ikke hva du sier, nå har du gått over grensen! Jeg tenker hvorfor er det ikke noe grense for meg da? Hvorfor gjelder ikke grensen for meg? Jeg har tenkt mye på dette og kan sammenligne min følelse med at jeg er som en motorvei, blir kjørt over, tråkket på.”

Undervisningen på Høgskolen i Bergen var på mange måter en milepel for disse deltakerne i prosjektet. De hadde et ønske om å kunne påvirke de nye studentene, og deltakerne klarte å sette i gang en aktiv diskusjon. Brukerne fikk i gang diskusjoner med studentene og klarte å formidle sine erfaringer med hjelpeapparatet og utdypet sine tanker om brukermedvirkning. De sådde noen tanker og ideer, så gjenstår det å se om studentene klarer å ta med seg dette ut i praksisfeltet.

Som vist til i innledningsdelen av dette kapittelet er arbeidet i prosjektet og presentasjon av funn illustrert i Figur 5, side 44. Det teoretiske bakteppet er forankret i Freire (2003) og tar utgangspunkt i deltakernes egne historier og virkelighetsoppfatning. Gjennom dialog og refleksjon utvikles kritisk bevissthet og autonomi, deltakerne oppnår en fellesskapsfølelse som styrker deres selvfølelse og handlingsrom, noe som gir titro til endring og handling. For noen av deltakerne resulterte dette i utadrettet handling som å delta i brukerseminar i nærmiljø og å stille til undervisning ved Høgskolen i Bergen. For andre deltakere er det skapt et handlingsrom som ennå ikke er realisert i direkte utadrettet handling, men som kan vise til et viktig og nødvendig trinn for å skape endring i tilværelsen.

5. REFLEKSJONER, OPPSUMMERING, OG OM SAMFUNNSARBEID

I denne delen vil jeg snakke om rollen som tilrettelegger /prosjektleder og deltakerbegrepet. Så vil jeg gi en kort oppsummering av funnene før jeg vil drøfte samfunnsarbeid som arbeidsmåte i sosialtjenesten.

5.1 TILRETTELEGGING OG DELTAKELSE

Det følgende er en refleksjon over gangen i prosjektet og prosjektleders rolle, samt deltakerbegrepet som er benyttet i prosjektet. I dette ligger også behovet for å klarlegge hvordan maktbalansen i relasjoner kan komme til uttrykk. I følge Askeland (2006) vil det å reflektere over egen praksis kunne røpe ”...om vi gjør noe annet enn det vi sier vi ønsker å stå for” (ibid:129). Ved å reflektere over min rolle som prosjektleder forsøker jeg å se på meg selv utenfra og utforske egen rolle. I dette arbeidet har jeg også benyttet meg av egne refleksjonsnotater, som beskrevet i metodekapittelet punkt 3.7.

Makt kan bero på andres avhengighet, for eksempel sosial makt som ansatt og leder av prosjektet. Ved oppstart av et prosjekt er det ønskelig å få inkludert deltakere. Det kan derfor ha vært fristende å nedtone maktforholdet i relasjonen, noe som kan ha blitt oppfattet av deltakerne som et forsøk på dominans eller tilsløring av makt, som det i utgangspunktet også kan ha vært i dette prosjektarbeidet. Dette kan også deltakerne ha forstått, som på sin side kan ha kontrollert samarbeidet ved å vise større eller mindre grad av velvilje.

Funn fra min dokumentanalyse vedrørende prosjektleders skriftlige referater, redegjort for i punkt 3.5.3, viser at prosjektleder blant annet sendte tekstmeldinger til deltakerne i forkant av møter og gruppesamlinger. Dette kunne kanskje ha gitt et signal om at prosjektet hadde et større avhengighetsforhold til deres deltakelse enn de har til å delta i prosjektet. Og dermed kunne en overføring av makt skje som kunne bringe deltakerne i posisjon til å sette betingelser eller komme med krav. Dette trenger ikke å være formulert som direkte betingelser eller krav, men mer som sublim forespørsler som gjør nytte av prosjektleders ”direkte linje” inn til nav, og som således kan få fortgang i saksbehandling vedrørende økonomisk støtte med videre. Dette kan sees på som krav eller betingelser utenfor prosjektleders ansvarsområde og at vedkommende slik strekker seg langt for å imøtekomme deltakerne. Som Dominelli (2002) hevder så er mennesker komplekse individer som kan ta strategiske valg om hvordan de vil samhandle med andre mennesker eller grupper. Også deltakerne kan slik vise dominans. ”So called powerless people also exercise power and there are situations in which ‘powerful’ people are powerless” (Dominelli 1986 i Dominelli, 2002:17).

Allerede ved tilrettelegging av prosjektet ville det kunne ha forekommet en påvirkning av det som skulle bli hendelsesforløpet, gjennom at selve prosjektrammen er lagt.

Deltakerne kunne påvirke innenfor disse rammene som allerede var lagt. Kan prosjektleder med hånden på hjertet si at deltakerne fritt og på eget grunnlag har fullstendig innflytelse i utviklingen av prosessene i prosjektet, eller skjules den ansattes makt ved å påvirke deltakerne til å ta tak i utfordringer hun mener er viktigst, ved å oppfordre deltakerne til å rette oppmerksomheten mot sosiale og systemiske sammenhenger. Problemstillingen er vanskelig sett i forhold til samfunnsarbeid, hvor det tradisjonelt har vært samfunnsarbeider som har beveget seg ut i feltet til de berørte. Ideelt sett skal da deltakerne selv definere og utarbeide gruppeopplegget. Hvis da deltakerne ønsket å lage mat i stedet for å drøfte utfordringer, ja så må samfunnsarbeider godta og tilrettelegge for dette og kanskje se det som en del av prosessen for at deltakerne skal bli kjent med hverandre og føle seg trygge. Dette kan være viktig for at en skal kunne gå videre i endringsarbeidet. Dette ser en også at prosjektleder griper til for de deltakerne som uteblir, ved at de blir tilbudt å delta på et "perlekurs". Dette kan betraktes som bevisst påvirkning for å få deltakerne til gruppearbeid i prosjektet. Et annet aspekt er at deltakerne allerede ved oppstart av prosjektet blir oppfordret til å danne grupper. Det er på bakgrunn av deltakernes ønsker at det ble lagt til rette for dataopplæring og dialoggrupper. Ved i utgangspunktet å bruke Freire (2003) sitt dialogbegrep har nok prosjektleder likevel hatt en baktanke og slik lagt grunnen for gruppearbeidet. I et slikt tilfelle må den prosjektansatte være forsiktig, slik at hun ikke blir mer opptatt av egne interesser enn av deltakernes. På en annen side baserer dialoggruppene seg også på en profesjonell deltakelse hvor rollen som tilrettelegger har vært viktig for å formidle forståelse og respekt som en ramme for dialogen.

Det blir derfor viktig å se på at også selve dialogen kan ha gitt rom for dominans, skjult eller direkte. Det kan vise seg gjennom prosjektleders strategiske teknikker brukt for å tilrettelegge dialogen slik at alle deltakerne kommer til orde og er likeverdige. Også gjennom sitt blotte nærvær kan prosjektleder påvirke dialogen formulert i uttrykket "eager to please" ved at deltakerne ønsker å imøtekomme eller "tilfredsstill" prosjektleder. Dermed kan det kanskje ha oppstått falsk konsensus i samtalen. Dialogmøtene kan slik kanskje oppfattes som et resultat preget av uekte konsensus og harmoni? Dialogen må derfor forstås som noe annet og mer enn ren konsensus ellers kan det være fare for at begrepet blir misbrukt for å maskere maktens reelle praksis. Det er også forskjell på dominans i dialogen mellom deltakerne. Særlig kan dette komme til uttrykk ved at enkelte snakker mer enn andre, men dette behøver ikke nødvendigvis være en bevisst form for maktbruk, kanskje snarere et uttrykk for avmakt?

Dette viser at man må være kritisk til dialogbegrepet og ha øynene åpne i forhold til sammensetning av grupper og dynamikken i denne. Også ens egen rolle som fagperson og leder av grupper bør være gjenstand for kritisk blick og egenrefleksjon.

Også deltakerbegrepet kan ha ulike dimensjoner og ofte ulikt meningsforhold. Mine data viser til to former for deltakelse i prosjektet, individuell og kollektiv deltakelse. Enkelte deltakere ønsket å delta i prosjektet på individuell basis men vegret seg til

deltakelse i kollektive grupper. Som vist til i teoridelen mener Bracht (1999) at individer i grupper kan oppnå psykologisk empowerment uten at det fører til deltakelse i kollektive handlinger.

Ved gjennomgang av mine data fant jeg at det var perioder hvor deltakere uteble fra gruppearbeidene. To deltakere sier det slik:

”Det er kjedelig.”

”Har ikke noe felles med de andre.”

En annen deltaker møtte opp, men ønsket helst å ha samtaler med prosjektarbeider alene. Prosjektleder skriver i sine notater at deltaker møter opp en halv time før fellessamlinger og har stort behov for å bli hørt. Er rastløs og irritabel, vil ha mye oppmerksomhet og blir urolig og rasende på datamaskinen. Som vist til i del 2.3.2 om deltakelse og medvirkning så kan deltakelse også være basert på den enkeltes interesser eller det som står på spill for dem.

Det kommer også frem at i perioder hvor deltakelsen var laber ble det forsøkt å tilrettelegge dialogene sammen med ulike hobbyaktiviteter. Dette ser ikke ut til å ha vært særlig vellykket, da deltakerne ble for konsentrert om arbeidet de skulle utføre, slik at det gikk på bekostning av dialogen. Løsningen viste seg å ha vært å legge til rette for dialog samtaler før aktivitetene og når deltakerne følte for det fortsatte de etter endt arbeidsøkt.

Dataene i denne undersøkelsen viser også til funn som viser motstand eller vegring mot deltakelse i prosjektet. Noen takket nei til deltakelse allerede når de ble introdusert for prosjektet. De begrunnet avslaget med at de ikke trengte å delta i et prosjekt, de ønsket å klare seg selv og ønsket ikke innblanding i sitt privatliv, eller de ville ikke delta fordi barneverntjenesten ble oppgitt som samarbeidspart. Andre viste til at de var skeptiske til deltakelse på bakgrunn av tidligere erfaringer. Enkelte ga klart uttrykk for at de ikke var begeistret for sosialtjenesten sin iver etter aktivisering og integrering og gjorde derfor et bevisst valg om å holde seg utenfor. En deltaker ga direkte uttrykk for misnøye når hun ble spurt om å delta på økonomikurs:

”Kan dere tvinge meg til dette?”

En annen deltaker sier at hun ikke har tro på grupper og fellesskap. Hun mener at enhver først og fremst er opptatt av seg selv:

”Det blir for mye mas.”

Utsagnene ovenfor kan muligens gi et bilde av egoisme og selvopptatte personer, men dette kan like godt tolkes som uttrykk for at disse ikke er i en livsfase der dette kan ha noe plass. Om det i så fall skyldes at de har mistet troen på å overkomme problemer,

eller om de føler dette som utidig innblanding, vites ikke. Om prosjektleder skulle gå inn og øve ytterligere press på disse for å få dem med i aktiviteter, ville det ikke lenger være spørsmål om maktbalanse og maktbruk, men det ville komme klart til uttrykk. Gruppeleder vil da måtte svart ja på spørsmålet om å tvinge deltaker til å delta, noe som i utgangspunktet ikke ville ha vært forenelig med prosjektets grunnleggende ide om frivillighet og styrking av autonomi.

Der det finnes makt vil det ofte også kunne finnes motmakt. Men ikke all motstand er like tydelige. Ikke alle deltakerne tar direkte til motmæle når de føler at de blir tvunget inn i noe, enkeltes utsagn kan slik tolkes som indirekte eller passiv motstand ved at de uteblir enten til samtaler eller grupper:

”Hadde tenkt å gå på gruppe i dag, men ble så nervøs at jeg ikke turde.”

”Klarer ikke, det skjer så mye, har ikke oversikt. For mye folk, føler meg dum.”

”Jeg kunne ikke komme på grunn av sykdom.”

”Jeg hadde et annet møte, som jeg måtte gå på.”

Det er viktig å være kritisk også til deltakerbegrepet. Som jeg har gjort rede for i teoridelen så har råd og veiledning i sosialtjenesten ofte elementer av moral og disiplinering. Mennesker som over tid har opplevd motstand og levd i fattigdom, er ofte bekymret og preget av lite håp om å unnsnippe sin situasjon. Det er ikke gjort i en håndvending å skape tillit og tro på endring til det bedre.

Deltakerbegrepet kan virke tilslørende ved at deltaking blir pålagt gjennom vilkårsetting, som motytelse til økonomisk sosialhjelp eller som sosial kontroll. Deltakerne i Barnefamilieprosjektet var i hovedsak henvist blant annet fra sosial og barneverntjeneste. Det å si nei til å delta i prosjektet kan føre sanksjoner eller sågar kunne bli oppfattet som et sosialt avvik. Hvordan blir da vilkårene for deltakelse? Blir dette et tilbud en ikke kan avslå? Den egentlige motivasjonen var kanskje ikke å delta i prosjektet, men å unngå ubehageligheter? Deltakerbegrepet kan ikke brukes bare ukritisk som positivt, det kan også brukes som en kamuflert og fordekt form for sosial kontroll og normalisering.

5.2 OPPSUMMERING

Problemstillingen har vært som følger: Kan samfunnsarbeid som arbeidsmåte bidra til å styrke/øke opplevd egenmakt for enkeltpersoner og grupper i sosialtjenesten, og hvorledes kan dette i så fall gjennomføres i praksis? Jeg har med dette forskningsspørsmålet ønsket å få dekket inn både deltakernes opplevelse, deres vurdering av sin egen situasjon og av prosjektet. Som vist i kapittel 4, presentasjon av resultater, kunne det i løpet av dataanalysen avdekkes ulike faktorer som viste seg å

virke inn på deltakernes handlingsevner og mulige handlingsrom. Nøkkelord her har vært; fellesskap/gruppe, bevisstgjøring (dialog, språk, verdighet) og handling.

Undersøkelsen har vist hvorledes deltakerne i Barnefamilieprosjektet opplever hvordan økonomi, språk, og makt virker inn i deres hverdag. Økonomiske begrensninger og sosiale utfordringer har ført til en avhengighet av hjelpeapparatet, og informantene forteller om opplevelsen av ikke å bli sett, hørt, eller forstått.

Deltakerbegrepet versus klientbegrepet viser at språk er viktig og styrkende for verdighet og selvfølelse. Videre viser undersøkelsen at fellesskap og dialog fører til en styrking av egenmakt som er med å rette opp maktbalansen mellom ansatt og bruker av hjelpeapparatet. Deltakernes autonomi blir styrket gjennom fellesskapet, og for noen av deltakerne førte dette også til utadrettet handling ved at de fikk anledning til å delta i undervisningen ved Høgskolen i Bergen.

Hovedfunn viser at når deltakerne selv får anledning til å skape sitt eget handlingsrom styrkes handlingsevnen i forhold til hjelpeapparatet og deres egen situasjon generelt. Gjennom felles aktiviteter finner den enkelte deltaker styrke og håp for fremtiden. Med dialogen får deltakerne belyst sin situasjon og delt sine erfaringer, og fokus blir flyttet fra individnivå til barrierer på systemnivå. Videre viser funnene at aktivitet og tiltak bør utformes sammen med deltakerne. Dette krever tillit til at deltakerne selv vet hva som skal til for å bedre sin situasjon. Respekt, tillit og tid til å bygge relasjoner gir deltakerne håp og bidrar til å skape nettverk og bygge sosial kapital, altså styrke de ressursene som gjør mennesker i stand til å samarbeide med hverandre.

Oppsummert viser denne undersøkelsen at det å støtte seg til samfunnsarbeid og teorier om empowerment, deltakelse og Freires (2003) dialogbegrep kan være en suksessfaktor for at mennesker kan ta tilbake eller beholde kontroll over sine liv.

5.3 SAMFUNNSARBEID SOM ARBEIDSMÅTE

Denne undersøkelsen er ikke uten videre overførbart til all slags sosialt arbeid innenfor nav. Men undersøkelsen kan vise til mulige alternative arbeidsmåter i forhold til arbeid med denne gruppen av enslige forsørgere som står utenfor arbeidsmarkedet. Funnene har kanskje vært overraskende positive sett i forhold til samfunnsarbeid som arbeidsmåte i sosialtjenesten. Jeg vil derfor understreke at prosjektet som ligger til grunn for denne undersøkelsen har vært rent tiltaksrettet i den forstand at det ikke har hatt behandling av økonomisk sosialhjelp. Dermed har en viktig kime til uenighet vært ryddet unna. Et annet aspekt har vært prosjektarbeiders tilgjengelighet for deltakerne, dette være seg ved oppmøte uten forhåndsavtale, kontakt gjennom telefon, tekstmeldinger og e-post. Videre har prosjektansatt vært en pådriver overfor sosialtjeneste og øvrige nav med hensyn til å få fortgang i saksbehandling og møter.

Ledelsen og de øvrige ansatte i sosialtjenesten har også vist interesse, hjelp og tålmodighet ved å gi både prosjektansatt og deltakere tilgang til viktige ressurser i hjelpeapparatet. Jeg vil også trekke frem at antall deltakere har vært lite, sett i forhold til hva en saksbehandler i sosialtjenesten i gjennomsnitt har i sin portefølje.

Noe av innholdet i denne oppgaven har nok kunnet vært diskutert ut fra sosialt arbeids gruppearbeid, men samfunnsarbeid har vært grunnlag, rammefaktor, og kontekst for Barnefamilieprosjektet. En kan kanskje ikke hevde at prosjektet er helt gjennomført samfunnsarbeid, da en kunne ha gått lengre med handlingsaspektet, slik at deltakerne kunne ha endret sin situasjon kollektivt. Men en kan se klare spor ved at prosessen løfter seg fra individuell til kollektiv bevissthet. Samfunnsarbeid som arbeidsmåte har slik vist seg å være et godt grunnlag for å utvikle autonomi og løfte blikket fra individ til kollektiv bevissthet. Det viktigste bidraget har kanskje nettopp vært det å tilrettelegge det kollektive slik at deltakerne ikke blir sittende alene og forsøke å løse problemene individuelt. I fellesskapet deler de erfaringer og støtter hverandre. Tradisjonelt blir også samfunnsarbeid beskrevet som kollektiv handling og endringsarbeid, og det handler også om å ta ansvar for sine medmennesker (Hutchinson, 1999, Henriksbø, 2003, Ledwith, 2005).

Endringer av denne typen tar ofte lang tid, også prosessene deltakerne har vært gjennom har tatt tid, noe som også må sees opp mot at det er viktige forhold som ikke kan forsøres, men bygges opp suksessivt. Når en ser på dette i lys av at prosjektets varighet kun var 2 år, kan en både ha håp og ønske om at deltakerne som ikke kom til det punkt at de aktivt utøvde sitt handlingsrom vil oppnå dette på sikt. Det er godt tenkelig at ulike individer vil ha behov for ulik lengde tid for å komme gjennom de samme prosesser. Det kunne slik sett vært interessant å gå tilbake for en oppsummering med disse når det har gått en tid, men det kan også være et prosjekt for videre forskning på området.

Det gjenstår mye forskning og arbeid i forhold til å prøve ut denne type prosjekt og metode på andre brukergrupper, for eksempel ungdommer, etniske minoriteter eller mennesker med rusproblematikk. Ville en for eksempel kunne forebygge mye ved å bruke denne metoden i arbeidet med ungdom? Deltakerne i denne undersøkelsen har fortalt at tiltak basert på samfunnsarbeid med empowerment, deltakelse og dialog har styrket deres selvfølelse og tro på fremtiden. Hva vil i så fall bruk av denne metoden kunne medføre i forhold til praktisk arbeid, utdanningsinstitusjoner, økonomi, sosialpolitikk?

Lorentzen (2007) viser til at tradisjonelle tiltak med aktivisering innen sosialsektoren ikke alltid gir forventede gode resultater for målgruppen. Han peker på at individuelle tiltak noen ganger lages ut fra en moralistisk begrunnelse som vektlegger avvikende normer og verdier hos sosialhjelpsmottakere. I et slikt perspektiv kan konvensjonelle tiltak bli oppfattet som resultat av så vel moralistiske som økonomiske begrunnede faktorer, som kan forklares i ønsket om å motvirke misbruk av økonomiske ytelser (ibid).

Dette har selvsagt også implikasjoner for hvordan sosialarbeideren skal forholde seg i sitt arbeid innen sosialtjeneste og nav. Sosialarbeideren under pseudonymet saksbehandler har som hovedbeskjeftigelse å produsere vedtak for et stort antall søkere. Det viktigste blir å sørge for at søkerne får sikret sin økonomi, noe som fører til at mye tid går med til kontroll, utregning av ytelser og vilkårsetting (les: disiplinering). ”Sosionomene skulle i utgangspunktet være klientenes beste advokater, men framstår for klientene langt oftere som representanter for systemet. De ses som en integrert del av den kommunale forvaltning, og lojale mot overordnet myndighet” (Rønning, 2005:115).

Hvor tilfreds er så den enkelte sosialarbeider med sin rolle? I følge Hutchinson (2004) vil gjerne sosialarbeiderne jobbe alternativt, men ser ikke at de har tid eller anledning til dette. Er da dagens sosialtjeneste å anse som ”sandpåstrøing” som et slags ”arbeidskontor – light”? Mye kan tyde på at kontroll og disiplinering har fått for mye plass i dagens sosialtjeneste, og at dette går ut over kvaliteten som kunne blitt tilført etaten hvis sosialarbeiderne fikk jobbe metodisk sammen med brukerne. Sosialarbeideren må skifte posisjon fra å være en ”passiv” vedtaksfatter til å bli en ”aktiv” tilrettelegger. Men hvor er sosialarbeiderens handlingsrom hvis en drukner i saker? Hutchinson (2004) sier at sosialarbeiderne likevel må forsøke å finne plass til å utføre samfunnsarbeid også innen sosialsektoren. Hvorfor blir så dette gjort i så liten grad? Kan det ha sammenheng med utdanningsinstitusjonene, kanskje bør disse legge om utdanningene og gjøre større plass for samfunnsarbeid enn de gjør i dag? For å skape endring som monner, bør en derfor føre en konstruktiv dialog mellom forskning, utdanningsinstitusjoner og praksisfelt. Men dette innebærer også at en må ”anerkjenne” den virkelighet sosialarbeiderne/praktikerne utfører sitt arbeid. ”For utdanningsinstitusjonene, hvor en kjenner de nesten helt entydige forskningsresultatene om klientenes opplevelser av respektløshet, burde det være helt avgjørende å finne ut hvordan de kan hindre at stadig nye kull av sosialarbeidere bidrar til å opprettholde en uverdigg situasjon” (Rønning, 2005:120).

Studier av sosialhjelpsmottak viser til at sosialhjelp kan gå i arv til neste generasjon. (Lorentzen, 2008, FAFO, 2009). Er dagens sosialtjeneste og nav slik med på å produsere nye sosialhjelpsmottakere med sitt ensidige fokus på arbeid og aktivitet? Som tidligere nevnt forbindes ofte mottak av økonomisk sosialhjelp med skam og skyldfølelse. ”The need to apply for economic help is sometimes experienced as a humiliating experience that exposes the frail personal and social status of people living in poverty (Lurie 2006 i Strier and Binyamin, 2009:8).

Sett i et større perspektiv vil kanskje empowerment, deltakelse og dialog kunne bidra til å bryte sirkelen av avmakt og sosial arv og føre til endring for familiene på lang sikt. Ved å innta et samfunnsarbeidsperspektiv og forsøke å forstå interaksjonen mellom de ulike nivåene som påvirker og former individ og familie, kan en sammen jobbe for å styrke og øke handlingsrom.

Deltakerne i Barnefamilieprosjektet rangerte seg selv som nederst på rangstigen i møte med nav. Helt øverst var de som søkte arbeid eller mottok dagpenger, så kom de som hadde fått en trygderettighet, nederst kom klientene i sosialtjenesten, de som ikke hadde rettigheter andre steder og som må søke ytelser på nytt hver tredje måned. De første gruppene ble av informantene ansett som verdige mottakere av ytelser, mens den siste gruppen var å anse som de uverdige. Som den ene deltakeren beskriver det:

”Ofte føler jeg at jeg er mindre verdt enn andre. Den som har arbeid og tjener penger er mer verdt enn oss som får penger.”

Ensidig fokus på rehabilitering og aktivitet kan øke presset på den enkelte og føre til at det skapes skarpere grenser og forskjeller, som igjen fører til økt stigmatisering av en allerede utsatt gruppe.

Livskvalitet, å kunne påvirke, og verdighet har stor betydning for en persons selvfølelse, dette gjelder selvsagt også for de som er utenfor arbeidslivet. I denne studien har deltakerne vist at det er ulike årsaker til at de har svak eller ingen tilknytning til arbeidslivet. De fleste deltakerne uttrykte ønske om å kunne forsørge seg selv gjennom lønnsarbeid, men at deres posisjon i forhold til arbeidsmarkedet gjør det vanskelig. Dette være seg manglende utdanning, store utfordringer i hjemmet eller sykdom som forhindret dem i å delta i arbeidslivet.

Livskvalitet må ikke være ensbetydende med lønnsarbeid, slik at et liv utenfor arbeidslivet fører til en mindre meningsfull tilværelse. Den franske filosofen Michel Foucault (1994) skriver at lønnsarbeidet blir fremstilt som det normale for å kontrollere mennesket. Derfor blir samfunnsinstitusjoner som sosialtjenesten og nav viktige for å disiplinere menneskene. "Disiplinen tjener mer og mer til å fabrikere nyttige individer" (ibid:188).

Bakgrunnen for dagens arbeidslinje kan spores tilbake til industrisamfunnets fremvekst og er særlig forbundet med Webers analyse av den nære sammenhengen mellom utviklingen av kapitalistisk økonomi og en puritansk, protestantisk etikk (Weber, 1995). Arbeidspolitikken fører ofte til mistro overfor de som ikke deltar i arbeidslivet.

Arbeidslinjen står sterkt i Norge og det å kunne forsørge seg selv og sin familie gjennom lønnsarbeid har stor verdi i samfunnet. Men arbeidslinjen representerer også en tankegang om at arbeid fører til frihet, at mennesket blir uavhengig gjennom lønnsarbeid. Lønnsarbeid er det ”normale”, den aksepterte normaliteten i samfunnet. Det normale skaper likhet men fører også til at mennesker kan bli utstøtt og tilskrevet egenskaper som de selv mener de ikke har. Det å stå utenfor arbeidslivet kan dermed medføre at mennesker blir utstøtte og isolerte. Derfor blir det viktig å bygge sosiale arenaer for denne gruppen. Som Nina sier det:

”Her i denne gruppen føler en seg som vanlig menneske. Prosjektansatt er så positiv, hun smitter sin energi på oss, vi føler oss verd. Vi bygger opp styrke og mot. Når vi er sammen føler vi at vi er sterke, makten blir fordelt. På et offentlig kontor kommer vi til dem, det er de som har makten, vi blir hjelpeløse.”

Mobilisering av egenmakt og verdien av deltakelse i fellesskap utelukker ikke behovet for individuelt sosialt arbeid. Fortsatt behøves det sosialarbeidere som både kan utøve godt skjønns ved økonomiske ytelser, og som kan møte den enkelte og bygge gode relasjoner. Informantene sier noe om at hele prosessen er viktig, fra det første møtet til samarbeidet er over. Men det ene behøver ikke å utelukke det andre, ved å bruke samfunnsarbeid som arbeidsmåte kan perspektivene utvides gjennom hele samarbeidsprosessen.

Flere av informantene sier at de i utgangspunktet var veldig sårbare, dette kunne medføre at møtet med hjelpeapparatet ble spesielt vanskelig. Det å bli vist respekt og lyttet til er viktige kvalifikasjoner, de ansatte i nav trenger ikke å være enige i alt som blir sagt eller gjort, men det er viktig at temaer blir drøftet med gjensidig respekt. Tross alt så er det den ansatte som sitter med mest makt, makt til å innvilge eller avslå søknader. Makt til å innkalle og makt til å sette vilkår for ytelsene.

Informantene i denne undersøkelsen forteller at de føler de blir sett på som uverdige trengende som bare har seg selv å takke. Videre uttaler de at de har vært alene om skammen og brukt mye energi på å forsøke å skjule sin situasjon som sosialhjelpsmottakere. Øverlid (i Askheim and Starrin, 2007:56) skriver i boken ”Empowerment: i teori og praksis” om filosofen og forfatteren Jean-Paul Sartre som bruker uttrykket serialitet om den anonyme tilværelsen mange lever i. I serien er individet alene om problemer som fattigdom og arbeidsløshet. Dette gjør dem svake i forhold til å få gjort noe med utfordringene. Problemene anonymiseres og menneskene blir bare enkeltindivider uten innflytelse. Serielle mennesker har felles interesser men forsøker å løse dem individuelt, noe som fører til at de ikke får noe politisk slagkraft og slik blir et lett bytte for maktens strukturer og aktører. Her kan samfunnsarbeid med fokus på fellesskap og kritisk bevissthet, som jeg har skrevet om i kapittel 2.2, være et viktig bidrag for å styrke de berørte og jobbe for endring.

Ved for stort fokus på individnivået i arbeidet med sosialhjelpsmottakere, blir det ikke satt lys på eller gitt mulighet til å påvirke andre forhold som bidrar til problemer og utfordringer. “Poverty is a multi-layered situation of oppression. Effective assistance to clients requires an approach that goes beyond individual casework and uses a multi-approach methodology that combines interventions on micro and macro-practice levels. The multi-method approach is uncommon in traditional social services for the poor” (Strier and Binyamin, 2009:7).

Men hvordan skal marginaliserte grupper som fattige og arbeidsløse finne hverandre, danne grupper og motmakt? Utfordringen er jo nettopp at de mangler nettverk og

fellesarenaer hvor de kan møtes og snakke sammen. Det kan se ut til at Barnefamilieprosjektet har lyktes med å gjøre noe med dette ved å legge til rette for dialog ved å tilby møteplass og hjelp til organisering av gruppe og gruppeprosess. Gjennom mobilisering, dialog, refleksjon og handling i gruppen har det vært et ønske at deltakerne skulle oppnå kritisk bevissthet som igjen skulle føre til økt sosial kapital og lokal handleevne. Empowerment kan ikke gjøres av en profesjonell for å styrke egenmakt, det som kan gjøres er å tilrettelegge for en slik prosess. "What a professional can do, however, is to facilitate the negotiation of different contexts or provide an environment in which self-empowerment can flourish" (Dominelli and Gollins 1997 in Dominelli, 2002:25).

Arbeidet mellom deltaker og ansatt blir å anse som et partnerskap basert på respekt, felles aktivitet og læring. Ved samfunnsarbeid er også rollen som koordinator viktig og samfunnsarbeider stiller ikke først og fremst som spesialist. Slik blir maktaspektet annerledes og endret. Empowerment vektlegges på alle nivå i arbeidet, fundamentet er engasjement, håp og endringsvilje i realistiske former.

Det å komme sammen og dele erfaringer har bidratt til mobilisering av egenmakt for de fleste deltakerne i dette prosjektet. Deltakerne sier at dette er noe som virker og de ønsker at det skal legges til rette for flere prosjekt, hvor deltakere og ansatte i samarbeid kan jobbe mot større innsikt og utforske vesentlige spørsmål. I følge Hutchinson (1999) er det å komme sammen og føre en dialog noe av essensen i samfunnsarbeid. Informantene i denne undersøkelsen har uttrykt seg enige i akkurat det.

Empowerment kan redusere sosiale og psykiske risikofaktorer og bidra til fellesskapsfølelse jf figur nr 2. Styrken de enkelte deltakerne har opparbeidet kommer slik også barna til gode. Som en av deltakerne uttaler:

"Barna mine har mer godt av en mor som er avslappet og glad. Takket være prosjektet er livet mitt forandret. Jeg kan gi min sønn et bedre liv, både økonomisk og ved å være positiv. De andre barna mine er voksne nå."

Det å ha overskudd til barna i hverdagen er selvsagt verdifullt og gir foreldrene muligheter som positive rollemodeller. Effekten eller virkningen av prosjektet kan slik sett spre seg, som ringer i vann og få konsekvenser ut over det deltakeren i prosjektet subjektivt opplever.

Det gjenstår som nevnt flere utfordringer på ulike nivå for at samfunnsarbeid som metode brukt i dette prosjektet vil kunne integreres for andre brukere i nav. Større integrasjon mellom teori og praksisfelt, dvs. nærhet mellom liv og lære både i utdanningsinstitusjonene og på det enkelte nav-kontor er en av disse utfordringene. Tilpasset saksmengde for den enkelte sosialarbeider som muliggjør et dypere og mer omfattende engasjement i enkeltsaker, og derigjennom tillater en slik arbeidsmetode er en annen utfordring. Dette er igjen avhengig av bevilgende og lovgivende myndigheter,

som gjennom økonomiske insentiver og forskrifter kan legge føringer som bidrar til at metoden kan implementeres gjennomgripende i nav.

”For politikere og andre som er opptatte av at et samfunns anstendighet måles på hvordan vi behandler de svakstilte på, – må det være presserende å få til endringer raskt. En debatt som uteblir bekrefter bare respektløsheten. Det er derfor mitt håp at sosialarbeiderne selv skal være pådrivere i denne debatten” (Rønning, 2005:120).

Med denne masteroppgaven har jeg ønsket å gi mitt bidrag.

REFERANSER

- ANDREWS, A. B., GUADALUPE, J. & BOLDEN, E. 2003. Faith, hope, and mutual support: Paths to empowerment as perceived by women in poverty. . *Journal of Social Work and Evaluation*, 4 (1), 5-17.
- ARNSTEIN, S. R. 1969. A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35, 216-224.
- ASKELAND, G. A. 2006. Kritisk reflekterende - mer enn å reflektere og kritisere. *Nordisk sosialt arbeid Nr 02*, 02.
- ASKHEIM, O. P. 2003. *Fra normalisering til empowerment: ideologier og praksis i arbeid med funksjonshemmede*, Oslo, Gyldendal akademisk.
- ASKHEIM, O. P. & STARRIN, B. 2007. *Empowerment: i teori og praksis*, Oslo, Gyldendal akademisk.
- BACKE-HANSEN, E. 2004. Barn og unges håndtering av vanskelige livsvilkår Kunnskapsbidrag fra 36 studier av barnefattigdom. *NOVA Rapport 12/04*. Oslo: NOVA.
- BAUMAN, Z. 2002. *Arbejde, forbrugerisme og de nye fattige*, København, Hans Reitzels forlag.
- BAUMAN, Z. & MAY, T. 2004. *Å tenke sosiologisk*, Oslo, Abstrakt forl.
- BLAKAR, R. M. 2004. *Språk er makt*, Oslo, Pax.
- BRACHT, N. F. 1999. *Health promotion at the community level: new advances*, Thousand Oaks, Calif., Sage Publications.
- BYRÅDET 2006. Melding om fattigdom-med særlig fokus på barnefamiliers situasjon. *In: BERGEN, B. I. (ed.)*. Bergen: Byrådet.
- BYRÅDSAK 2007. Ny energi rundt Damsgårdssundet. Straksplan for 2007. Bergen: Byrådet i Bergen.
- COLLINS, K. A. I., R 2006. Dare we jump off Arnstein`s ladder? Social learning as a new policy paradigm. *Open Research Online*.
- COMPTON, B. R. & GALAWAY, B. 1999. *Social work processes*, Pacific Grove, Calif., Brooks/Cole.
- DAHL, E. O. I. L. 2003. Tiltaksplan mot fattigdom – en vurdering *Tidsskrift for velferdsforskning 2/2003*.
- DALEN, M. 2004. *Intervju som forskningsmetode: en kvalitativ tilnærming*, Oslo, Universitetsforl.
- DOMINELLI, L. 2002. *Anti-oppressive social work theory and practice*, Basingstoke, Hampshire [England], Palgrave Macmillan.
- FAFO 2004. Fattige barn i Norge: hvem er de og hvor bor de? *In: YTREHUS, S. (ed.) FAFO-rapport*. Oslo: Forskningsstiftelsen FAFO.
- FAFO 2009. Barnefattigdom i Norge. *In: NADIM, M., NIELSEN, R. A. (ed.) Faforapport*. Oslo: Forskningsstiftelsen FAFO.
- FANGEN, K. 2004. *Deltagende observasjon*, Bergen, Fagbokforl.
- FOSSÅSKARET, E., FUGLESTAD, O. L. & AASE, T. H. 1997. *Metodisk feltarbeid: produksjon og tolkning av kvalitative data*, Oslo, Universitetsforl.

- FOUCAULT, M. 1994. *Overvåkning og straff: det moderne fengsels historie*, Oslo, Gyldendal.
- FREIRE, P. 2003. *De undertryktes pedagogikk*, De norske Bokklubbene.
- GILLESPIE, M. & TOYNBEE, J. 2006. *Analysing media texts*, Maidenhead, Open University Press.
- GOFFMAN, E. 1992. *Vårt rollespill til daglig: en studie i hverdagslivets dramatik*, Oslo, Pax.
- GRAMSCI, A., HOARE, Q. & NOWELL-SMITH, G. 2001. *Selections from the prison notebooks of Antonio Gramsci*, London, Electric Book Co.
- HALVORSEN, K. 1997. *Grunnbok i helse- og sosialpolitikk*, Otta, Tano Aschehoug.
- HALVORSEN, K. 2006. *Sosiale problemer: en sosiologisk innføring*, Bergen, Fagbokforl.
- HANSEN ET.AL 2008. Det er jo ingen som sulter her, men... Kommunale strategier med å forebygge og bekjempe fattigdom. Fafo-rapport 2008:18.
- HARJU, A. 2008. Barns vardag med knapp økonomi. 2008.
- HENRIKSBO, K. 2003. Samfunnsarbeid i sosialt arbeid. . *Kompendium, Høgskolen i Bergen*. Bergen.
- HUTCHINSON, G. S. 1999. *Samfunnsarbeid i sosialt arbeid*, Oslo, Universitetsforl.
- HUTCHINSON, G. S. 2003. *Samfunnsarbeid i sosialt arbeid*, Oslo, Gyldendal akademisk.
- HUTCHINSON, G. S. 2004. Samfunnsarbeid - undervurdert som arbeidsmåte? *idunn.no Nordisk sosialt arbeid*, 03/2004, 32-42.
- HVINDEN, B. 2002. Fattigdom og tiltak mot fattigdom i Norge. Oslo: Arbeidsdepartementet.
- JOHANNESEN, A., TUFTE, P. A. & KRISTOFFERSEN, L. 2006. *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*, Oslo, Abstrakt forl.
- JÄRVINEN, M., ELM LARSEN, J. & MORTENSEN, N. 2002. *Det magtfulde møde mellem system og klient*, Århus, Aarhus Universitetsforlag.
- KAASA, A. 1989. *Samfunnsarbeid: om lokal oppgaveløsning*, [Oslo], TANO.
- KILDAL, N. 1998. Velferd og arbeidsplikt *Tidsskrift for velferdsforskning 1/98. St. meld. 6 (2002-2003) Tiltaksplan mot fattigdom. Sosialdepartementet*.
- KLØVERØD, S. 2004. *Tap av verdighet i møte med offentlig forvaltning*. Hovedoppgave, Høgskolen i Oslo.
- KOKKINN, J. 1998. *Profesjonelt sosialt arbeid*, [Oslo], Tano Aschehoug.
- KUNNSKAPSDEPARTEMENTET. 2010. *2010 Det europeiske året for bekjempelse av fattigdom og sosial eksklusjon* [Online]. Available: http://www.regjeringen.no/nb/dep/kd/tema/internasjonalt_samarbeid_om_utdanning_og/europa/2010-det-europeiske-aret-for-bekjempelse.html?id=620488 [Accessed].
- KVALE, S. 1997. *Det kvalitative forskningsintervju*, Oslo, Ad notam Gyldendal.
- LEDWITH, M. 2005. Community development: a critical approach. In: CAMPLING, J. & LEDWITH, M. (eds.). Bristol, UK: Policy Press.
- LINGÅS, L. G. 1992. *Etikk og verdivalg i helse- og sosialfag*, Oslo, Universitetsforl.

- LORENTZEN, T. 2007. Kunnskapsstatus for sosialhjelpsforskningen. *Fafo-rapport 2007:33*
Oslo.
- LORENTZEN, T. O. N. R. A. 2008. Går fattigdom i arv? Langtidseffekter av å vokse opp i familier som mottar sosialhjelp. In: 2008, F. (ed.) *Fafo- rapport 2008:14*. Bergen/Oslo: Fafo.
- LUNDEMARK ANDERSEN, M.-J., KIRSTEN 1997. *Empowerment i praksis: et sundhedsfremmeprojekt for arbejdsfrie*, Århus, Afdelingen for Sundhedsfremme, Udvikling og Forskning.
- MINKLER, M. 2006. *Community organizing and community building for health*, New Brunswick, N.J., Rutgers University Press.
- NOU 1998:18. Det er bruk for alle. In: OMSORGSDEPARTEMENTET, H.-O. (ed.). Oslo.
- POPPLER, K. 1995. *Analysing community work: its theory and practice*, Buckingham, Open University Press.
- REPSTAD, P. 1997. *Sosiologiske perspektiver for helse- og sosialarbeidere*, [Oslo], Tano Aschehoug.
- RONNBY, A. 1989. *Socialarbetets förklaringsmodeller*, Stockholm, Liber.
- ROSENVOLD, J. 2007. *Velferd, Utjamning, Fattigdom. Problemrepresentasjoner i tre stortingsmeldinger om velferdspolitik 1995-2002*. Hovedoppgave, Universitetet i Bergen.
- RØNNING, R. 2005. Den institusjonelle ydmykingen. *idunn.no/ Nordisk sosialt arbeid*, 2005/ Nr 02/, 113-121.
- SANDBÆK, M. R. 2008. Barns levekår. Familiens inntekt og barns levekår over tid. *NOVA Rapport 7/2008*
- SLETTEBØ, T. 2000. Empowerment som tilnærming i sosialt arbeid. *Nordisk sosialt arbeid*. Oslo: Universitetsforl.
- ST.MELD. NR. 9 2007. Arbeid, velferd og inkludering. In: DET KGL ARBEIDS- OG INKLUDERINGSDEPARTEMENT (ed.). Oslo.
- ST.MELD. NR. 34 1997. Resultater og erfaringer fra Regjeringens handlingsplaner for funksjonshemmede og veien videre. In: ARBEIDSDEPARTEMENTET (ed.). Oslo.
- ST.MELD. NR. 35 1995. Velferdsmeldingen. In: LIKESTILLINGSDEPARTEMENTET, B.-O. (ed.). Oslo.
- ST.MELD. NR. 39 1992. Attføringsmeldinga. In: ARBEIDSDEPARTEMENTET (ed.). Oslo.
- ST.MELD. NR. 50 1999. Utjammingsmeldinga. Om fordeling av inntekt og levekår i Noreg. In: SOSIAL- OG HELSEDEPARTEMENTET (ed.). Oslo.
- ST.PRP. NR. 46 2004. Ny arbeids- og velferdsforvaltning. In: ARBEIDSDEPARTEMENTET (ed.). Oslo.
- STANG, I. 1998. *Makt og bemyndigelse: om å ta pasient- og brukervedvirkning på alvor*, Oslo, Universitetsforl.

- STJERNØ, S. 1985. *Den moderne fattigdommen: om økonomisk knapphet og ydmykelse i 1980-åra*, Oslo, Universitetsforlaget.
- STRAND, B. H. 2006. Childhood Socioeconomic Position and Cause-specific Mortality in Early Adulthood *American Journal of Epidemiology*
- STRIER, R. & BINYAMIN, S. 2009. Developing Anti-Oppressive Services for the Poor: A Theoretical and Organisational Rationale. *Br J Soc Work*, bcp122.
- SUDMANN, T. T. & HENRIKSBØ, K. 2009. Hva kan samfunnsarbeid være i 2009. *Nordiske Sosialhøgskole komites 23. konferanse Bodø*.
- TAKSDAL ET.AL 2006. På randen av å bo. Stein Rokkan senter for flerfaglige samfunnsstudier.
- TURUNEN, P. 2004. *Samhällsarbete i Norden: diskurser och praktiker i omvandling*, Växjö, Växjö University Press.
- TWELVETREES, A. 2002. *Community work*, London, Palgrave.
- UNDERLID, K. 2006. *Fattigdommens psykologi: oppleving av fattigdom i det moderne Noreg*, Oslo, Samlaget.
- VAN DER WEL, K., (RED.), 2006. Funksjonsevne blant langtidsmottakere av sosialhjelp. Oslo.
- WADEL, C. 1991. *Den samfunnsvitenskapelige konstruksjon av virkeligheten*, Flekkefjord, Seek.
- WALLERSTEIN, N. 1992. Powerlessness, Empowerment and Health: Implications for Health Promotion Programs. *American Journal of Health Promotion*, 6.
- WALLERSTEIN, N. 2006. What is the evidence on effectiveness of empowerment to improve health? In: WHO REGIONAL OFFICE FOR EUROPE (ed.) *Health Evidence Network report*. Copenhagen.
- WEBER, M. 1995. *Den protestantiske etikk og kapitalismens ånd*, Oslo, Gyldendal.
- WERGELAND, E. 2009. *Arbeid eller brød – historien bak NAV-reformen* [Online]. Larvik: partiet Rødt Available: <http://marxisme.no/index.php/2009/nr-1-2009/426-ebba-wergeland.html> [Accessed 2010].
- YTREHUS, S. 2004. *Fattige barn i Norge: hvem er de og hvor bor de? : hovedrapport*, Oslo, Fafo.
- ØRSTAVIK, S. 1996. *Brukerperspektivet - en kritisk gjennomgang*, Oslo, Instituttet.

VEDLEGG:

Vedlegg 1: Godkjenning fra NSD

Vedlegg 2: Forespørsel om å delta i undersøkelse i forbindelse med masteroppgave med Samtykkeerklæring.

Vedlegg 1.

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS

NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Harald Hårfagres gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr. 985 321 884

Kjell Underlid
Avdeling for helse- og sosialfag
Høgskolen i Bergen
Møllendalsveien 6
5009 BERGEN

Vår dato: 31.03.2009

Vår ref: 21112 / 2 / IBH

Deres dato:

Deres ref:

TILRÅDING AV BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 25.01.2009. All nødvendig informasjon om prosjektet forelå i sin helhet 26.03.2009. Meldingen gjelder prosjektet:

21112	<i>Barnefamilieprosjektet</i>
<i>Behandlingsansvarlig</i>	<i>Høgskolen i Bergen, ved institusjonens øverste leder</i>
<i>Daglig ansvarlig</i>	<i>Kjell Underlid</i>
<i>Student</i>	<i>Berit Iversen</i>

Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, eventuelle kommentarer samt personopplysningsloven/-helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, http://www.nsd.uib.no/personvern/forsk_stud/skjema.html. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://www.nsd.uib.no/personvern/prosjektoversikt.jsp>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 18.12.2009, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Bjørn Henrichsen

Ingvild Bergan Hordvik

Kontaktperson: Ingvild Bergan Hordvik tlf: 55 58 32 32

Vedlegg: Prosjektvurdering

Kopi: Berit Iversen, Mannsverk 52, 5094 BERGEN

Avdelingskontorer / District Offices:

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no

TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07. kyrrre.svarva@svt.ntnu.no

TROMSØ: NSD, SVF, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36. nsdmaa@sv.uit.no

Vedlegg 2.

FORESPØRSEL OM Å DELTA I UNDERSØKELSE I FORBINDELSE MED MASTEROPPGAVE

Jeg er masterstudent i samfunnsarbeid ved Høgskolen i Bergen og holder nå på med den avsluttende masteroppgaven. Temaet for oppgaven vil være det arbeidet vi utfører i Barnefamilieprosjektet og hvordan vi kan fremme sosial deltakelse og brukermedvirkning i prosjektet.

For å finne ut av dette, ønsker jeg å benytte et anonymisert spørreskjema (brukerundersøkelse) som dere som er deltakerne i prosjektet fyller ut. I tillegg vil jeg bruke anonymiserte notater fra samtaler, gruppeaktiviteter og observasjoner i oppgaven.

Alle opplysninger vil bli behandlet konfidensielt. Opplysningene som fremkommer i sluttrapporten vil ikke kunne tilbakeføres til den enkelte deltaker. Etter endt prosjektperiode, 18. Desember 2009, vil alle opplysninger bli fullstendig anonymisert.

Deltakelse er frivillig, og samtykke til deltakelse kan trekkes tilbake på hvilket som helst tidspunkt uten at du trenger å oppgi grunn.

Anonymiserte resultat fra undersøkelsen vil bli presentert for fagfolk/kolleger i relevante sammenhenger, muntlig og skriftlig, nasjonalt og internasjonalt.

Dersom du ikke ønsker å delta i denne studien behøver du ikke å foreta deg noe særskilt. Det vil ikke få betydning for ditt tilbud ved Barnefamilieprosjektet. Dersom du samtykker, ber vi om at du fyller ut nedenfor.

Samtykke-erklæring

Sett kryss

Jeg har mottatt skriftlig og muntlig informasjon om studien og sier meg villig til å delta.

Dato:

Navn: